

מקצוע הצליפה בצבא המודרני

מבט

פולחן הטכנולוגיה בצה"ל • האסטרטגיה של הפרדה • שוי"ב ממוכן בכוחות
השדה - בעיות יסוד • הבעייתיות שבביזור המשאבים לבניין הכוח •
האם ישראל מנצחת במלחמות? • דמות האויב הערבי בתש"ח ועוד

גיליון 407 • סיוון התשס"ו • יוני 2006

כתבות

4 האם ישראל מנצחת במלחמות?

רס"ן (מיל') רון טירה

הטרור, כמו כל סוג מלחמה אחר, נועד לממש יעדים מדיניים. לכן ראשית החוכמה בניצחון על הטרור אינה לסכל את הפיגוע הבא, אלא קודם כול לסכל את היעד המדיני שאליו חותר הטרור

10 האסטרטגיה של ההפרדה הממד האופרטיבי - הדוגמה של צפון השומרון

אל"ם אורן אבמן

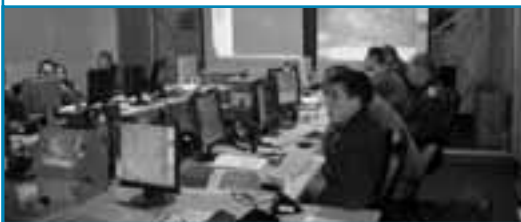

המאמר מנתח את הגורמים שהביאו לירידה המשמעותית בהיקף הפיגועים בעורף ישראל בשנים 2003-2005 ומגיע למסקנה שלגדר ההפרדה חלק מרכזי בכך לצד תפיסת ההפעלה המערכתית והסינרגיה בין מרכיבים נוספים המפורטים במאמר

17 שו"ב ממוכן בכוחות השדה - בעיות יסוד

ד"ר גדעון עקביה

מסוכן להניח שבצבא מבוסס רשת תיעלם לחלוטין אי-הוודאות, ולרשות המפקדים יעמוד כל הזמן כל המידע שהם זקוקים לו על כוחותינו ועל האויב. גם בצבא מבוסס רשת צריך יהיה להמשיך להסתפק במידע חלקי שיהיה לעיתים משובש ומוטעה. תמונות המצב יחשיכו להתבסס על הרבה מאוד השערות. גם על לוח השחמט אנו חשופים להפתעות - למרות המידע המלא העומד לרשותנו

28 הדילמה האתית סביב המאבק במערך האזרחי של החמאס

סגן רביד

ניצחון החמאס בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית מעמיד את המערב בכלל ואת ישראל בפרט בפני דילמה אתית קשה: מחד גיסא, ישנו רצון לפגוע בחמאס, ארגון טרור לכל דבר ועניין, באמצעות "סגירת הברזים" לממשלתו, ומאידך גיסא, ישנו רצון להימנע מפגיעה הומניטרית באוכלוסייה הפלסטינית

והעיקר, לא להתלהב כלל

העברת הדגש בבניין הכוח ובתכנונים העתידיים מצבא מתמרן לכזה המבקש להכניע את האויב בעיקר על-ידי ניצול האש יוצרת אנדרלמוסיה זוטא בכל הקשור לגודל הצבא ומבנהו, לדרך הקצאת משאבי ההון והאנוש בתוכו, להתייחסות לאימוני הגייסות ועוד.

החשיבה שהובילה את העשייה הזאת נטועה במהפכה הטכנולוגית שעובר העולם כולו בכל תחום ובעיקר בתחום הצבאי. אי-התייחסות לעולם הטכנולוגי המתפתח תיחשב למחדל; אולם הישענות יתרה על כך עלולה להביא את הכישלון הצבאי הבא.

מאז הישגיו המדהימים של חיל האוויר במלחמת לבנון מול סוללות הטק"א הסוריות והיכולות המאלפות שהפגין אמל"ח אמריקני בעיראק, הפיתוי לנצח בשדה הקרב בעזרת טכנולוגיות כפתורים, טילים, מטוסים, לוויינים וכל מה שעומד ביניהם הוא רב מאוד - ואולי רב מדי. אני מניח שכל מפקד קרבי מיוזע יתלהב מטכנולוגיה מנצחת שתעשה בעבורו את המלחמה ויעדיף להביא הישגים משדה הקרב בלי לשחוק את חייליו ואת כלי נשקו. את ההתלהבות הזאת צריך לצנן.

טכנולוגיה צבאית תמיד סייעה לצבאות בשדה הקרב ואף תסייע בשדה הקרב העתידי. מי שדוחף להניח בסלה את מרבית יהבו צריך לזכור כי זה המתכון להיוותר ללא מענה בשדה קרב מפתיע. עד היום לא הייתה מלחמה שהגייסות לא השתתפו בה במלוא אונם כדי להשמיד את האויב. יש להניח כי כך יהיה גם בעתיד הנראה לעין, ולכן צריך להיזהר מנטילת יכולות התמרון שלהם ועוקצם. בהתכונן למלחמה העתידית, חפש גם את ההפתעה העתידית. אולי זו מצויה בציפיות מטכנולוגיה מאוד מתקדמת שלא תביא את "הסחורה"? עוד בסוגיה הזאת במאמריהם של ד"ר גדעון עקביה ושל ד"ר מאיר פינקל.

קריאה מועילה
אפי מלצר

צליפה אינה רק נשק הטרדה, כפי שרבים טועים לחשוב, אלא יכולה להיות נשק הכרעה. לרשות הצלפים עומדות כיום מערכות צליפה מודרניות, שרמת הדיוק שלהן מדהימה. המאמר סוקר את החשובות שבהן

ראו מדור טכנולוגיה, עמוד 70

מקצוע הצליפה בצבא המודרני
אלכסנדר דזכמן

70

טכנולוגיה

הבעייתיות שבביזור המשאבים לבניין הכוח בצה"ל

34

סא"ל אלון

מדיניות צה"ל זה יותר משני עשורים היא לבזר סמכויות בתחומים של בניין הכוח ושל הקיום השוטף. אין כל ספק שהמטה הכללי אינו צריך לקבוע תקנים לעפרונות, אך מכאן ועד ביזור החלטות מהותיות בבניין הכוח לרמה של יחידת הקצה קיים מרחק

פולחן הטכנולוגיה בצה"ל
להחזיר את האיזון לבניין הכוח ביבשה

40

אל"ם ד"ר מאיר פינקל

הנטייה ההולכת וגוברת לחפש פתרון קסם טכנולוגי לכל בעיה מבצעית פוגעת בפיתוח מענים מסוגים אחרים - הן בהיבט התפיסתי והן בהיבט של המשאבים. התוצאה היא בניין כוח בלתי מאוזן, המביא לאפקטיביות צבאית פחותה מכפי שניתן להשיג בתנאים הקיימים

דמות האויב הערבי בתש"ח

46

ד"ר ישראל בן-דוד

מלחמת העצמאות צרבה בתודעה הקולקטיבית של היהודים בארץ ישראל דימוי סותר של האויב הערבי: מצד אחד נחשל ומצד אחר מסוכן מאוד העלול להמיט על היישוב שואה

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל נוסד 1939

גיליון 407, סיוון התשס"ו, יוני 2006

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן
העורך: אפי מלצר
עורך המשנה: יואב תדמור

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר
קצינת הפקה: סרן פנינה רדאי
איורים: בוריס דיקרמן
תמונות: מערכות, במחנה ודובר צה"ל
צוות המערכת: אביטל רגבי-שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אזרחים: 60 ש"ח

כתובת המערכת:

רח' קרליבך 11, ת"ד 7026, תל-אביב

טל 03-5694344/5, פקס 03-5694343

מחלקת מנויים:

משרד הביטחון - ההוצאה לאור, דרך יעקב דורי ת.ד. 916 קריית-אונו,

מיקוד: 55108

טלפונים: 03-7380739/7, פקס: 03-7380645

הודפס בדפוס "מאירי" באמצעות ההוצאה לאור של משרד הביטחון.

הדעות והתפיסות המובאות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים

מדורים

מקונספציה לקונספציה
סא"ל (מיל) ד"ר עפר דרורי

56
במה

סוריה - לאן?
דני שירץ

60

לא על הטילים לבדם
רס"ן צחי נבו

63

קרב גבורה או קרב מוצלח?
אל"ם (מיל) יהודה וגמן

66

כישלון הוא כישלון

69

גם אם הוא רצוף מעשי גבורה
סא"ל (מיל) ד"ר עמיקם צור

תגובות

האם ישראל מנצחת במלחמות?

הטרור, כמו כל סוג מלחמה אחר, נועד לממש יעדים מדיניים. לכן ראשית החוכמה בניצחון על הטרור אינה לסכל את הפיגוע הבא, אלא קודם כול לסכל את היעד המדיני שאליו חותר הטרור

רס"ן (מיל') רון טירה

לפי תפיסתו של המנצח. שלום כפוי נשמע כאוקסימורון, אך רבות מהמלחמות, כולל מלחמות שניהלו דמוקרטיות בנות זמננו, הסתיימו בשלום כפוי. דוגמאות לכך הן שתי מלחמות העולם, מלחמת פוקלנד, והפלישות האמריקניות לפנמה, להאיטי, לגרנדה, לקוסובו ולאפגניסטן.

שלום כפוי אינו משרת בהכרח סדר יום ניצי. למשל, השלום שכפתה ארה"ב על גרמניה ועל יפאן בתום מלחמת העולם השנייה כלל תוכנית שיקום נרחבת ואף שמירה על ריבונותן ועל מרבית שטחיהן. באנלוגיה רופפת ניתן לתהות אם לאחר ממשלת ברק כשלה בניסיונה להשיג הסדר בקמפ דייוויד, בפריז, בשארם א-שייח' ובטאבה, והפלסטינים פתחו במלחמת טרור, לא הייתה אמורה ממשלת ברק, לשיטתה, להורות לצבא

מטרת המלחמה

האמרה המפורסמת של קרל פון קלאוזביץ, שלפיה המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים, ואמרתו המפורסמת פחות אך המדויקת יותר, שלפיה במלחמה מטרתו של כל צד היא לכפות את סדר יומו המדיני על הצד האחר חרף התנגדותו, הפכו כבר מזמן לחלק מהחשיבה האסטרטגית – לפחות בקרב המדינות שהחשיבה האסטרטגית בהן היא ממוסדת. הגישה הזאת מעוגנת, למשל, באסטרטגיה האמריקנית, לרבות בדוקטרינת ויינברגר¹ ובפקודות המטות המשולבים, המגדירות את מטרת הכוחות המזוינים של ארה"ב.

בהתאם לכך קובעים החוקרים דונלד סנו ודניס דרו² שאם אין מציבים בפני הצבא תכלית מדינית ברורה, לא ניתן למדוד את הישגיו, והוא נותר חסר כיוון וחסר קו סיום. ומאחר שהמבחן הוא כפיית הרצון המדיני, הרי שאין די בהישגים צבאיים חומריים, כמו השמדת יחידות אויב או תפיסת שטחיו, ויש להגיע לשבירת רצונו המדיני. ניצחון במלחמה מושג, קובעים סנו ודרו, רק כשאחד הצדדים מגיע למסקנה שעליו להשלים עם סדר יומו המדיני של האויב שבו נלחם.

כוח צבאי לבדו עלול לא להספיק כדי להשיג את התוצאה הזאת. הכוח הצבאי אינו אלא מכשיר נוסף בידי המדינאי למימוש מטרותיו, לצד הדיפלומטיה, הכוח הכלכלי, התקשורת, הפסיכולוגיה, הקרנת הנחישות וכיו"ב. הכלים האלה אמורים להשתלב באופן קוהרנטי תחת ניצחון המדינאי וליצור יחדיו את האסטרטגיה רבת. אך אם רכיבי האסטרטגיה רבתי מופעלים באופן לא עקבי, למשל כשבמקביל ללחימה מועברים מסרים דיפלומטיים פייסניים, קשה יותר לשכנע את היריב לוותר על שאיפותיו המדיניות.

האסטרטג הבריטי ב"ה לידל-הארט מוסיף שהמלחמה אינה תכלית העומדת בפני עצמה, ומאחר שבסופה נמצא השלום, הרי שמטרת המלחמה היא לכפות לאחריה שלום טוב יותר –

אם אין מציבים בפני הצבא תכלית מדינית ברורה, לא ניתן למדוד את הישגיו, והוא נותר חסר כיוון וחסר קו סיום

לכפות שלום על-פי מתווה קלינטון. אולם ממשלת ברק, כמו מרבית ממשלות ישראל, עסקה בתגובות טקטיות, מקומיות, פרופורציוניות ומתגלגלות והפעילה את הצבא באופן סתמי, בלי שהטילה עליו להשיג יעד מדיני מוגדר.

האם המקרה הישראלי שונה?

תפיסת הביטחון של ישראל, שאותה עיצב דוד בן-גוריון בשנות ה-50, מניחה שקיימת אסימטריה בסכסוך. לשיטתו, בשל הפערים בגודל האוכלוסייה, בשטח, במשאבים ובמספר בעלי הברית, הערבים עלולים להכריע את ישראל, אך ישראל אינה יכולה להכריע את הערבים. לכן, טוען ישראל טל, כי גם כאשר המהלכים הטקטיים של ישראל הם התקפיים, האסטרטגיה הצבאית שלה היא תמיד הגנתית: מטרתה למנוע שינוי ולא לחולל שינוי.

ההכרה במגבלות הכוח חיונית למעצמות ובודאי שלמדינות סטנות. ואכן ההיסטוריה רצופה בכישלונות שנבעו מכך

איש עסקים,
לשעבר קצין
בחיל האוויר

מלחמת העצמאות הייתה הזדמנות חד־פעמית ובלתי חוזרת לעיצוב המציאות בארץ ישראל

שמנהיגים לא עמדו על מגבלות האפשרי. זה קרה לנפוליאון וגם לגרמנים בשתי מלחמות העולם. ההכרה במגבלות הכוח מחייבת אימוץ יעדים מדיניים ריאליים ובני השגה. היא אינה מצדיקה הפעלת כוח סתמית וחסרת תכלית מדינית. האם ישראל עומדת על האבחנה החשובה הזאת?

הניסיון הישראלי

כדי לענות על השאלה אם ישראל מנצחת או מפסידה במלחמות, עלינו לבחון תחילה את המידה שבה השיגה את מטרותיה – כפי שהוגדרו בעת שהתנהלו המלחמות. באותה ההזדמנות גם ניתן לבחון אם המטרות האלה היו בכלל ראויות. במקרים רבים קשה מאוד לבצע את הניתוח הזה, שכן לרוב

נמנעת ישראל מלהגדיר את מטרותיה או אינה מעגנת אותן בפקודות הממשלה לצבא, וניתן ללמוד עליהן רק בעקיפין, בדרך ההיקש. במקרים אחרים מתנסחת הממשלה במונחים אופרטיביים ולא מדיניים, או בערפול הנובע מפשרה פוליטית בתוך הממשלה עצמה ומחוסר יכולת להכריע בשאלות הלאומיות.

חרף העובדה שמלחמת העצמאות הייתה הזדמנות חד־פעמית ובלתי חוזרת לעיצוב המציאות בארץ ישראל לפי תוכנית מתאר לאומית, התנהלה המלחמה בעיקר במתכונת של מלחמת הישרדות ספונטנית ולא כמערכה סדורה להשגת יעדים מדיניים (למעט תוכנית ד' המוגבלת). ואכן בעיות יסוד כמו ירושלים, מקורות המים או מעמד המשפחה ההשמית (שהייתה גורם

הירדן ובגב השומרון, בירושלים רבתי וברמת־הגולן. אולם, כאמור, מלחמת יום הכיפורים ושלושה עשורים של טרור פלסטיני שחקו את כוח הרצון הישראלי ובעיקר הצליחו להנחיל את הנרטיב הערבי של הסכסוך לעולם ולישראל. ואכן כיום אפילו הישראלים – ברובם – סוברים שמדובר בסכסוך טריטוריאלי, רואים בנוסחה "שטחים תמורת שלום" בסיס להסדר, מתייחסים לקווי שביתת הנשק מ־1949 כאל נקודת המוצא לכל הסדר טריטוריאלי, ואין עוררין על זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים ועל הצורך להפסיק את הכיבוש. ישראל נטשה למעשה את ניסיונותיה להנחיל נרטיב חלופי לסכסוך. וכשצד אחד מצליח להנחיל את הנרטיב שלו לצד

ההכרה במגבלות הכוח חיונית למעצמות ובוודאי למדינות קטנות

האחר, קובעים סנו ודרו⁵ הרי שהצד האחר כבר עשה את מרב הדרך להשלמה גם עם משנתו המדינית של יריבו. הרי אם כבר הסכמנו שהשטח כבוש, מובן מאליו מה יש לעשות בו. מי שכופה את הנרטיב שלו, כופה למעשה את רצונו המדיני ומנצח במלחמה. אם נהוג לומר שההיסטוריה נכתבת על ידי המנצחים, אז במקרה שלנו מי שהצליח לכתוב את ההיסטוריה הפך למנצח. בשלב האחרון של המלחמה בלבנון (כשהיריב השתנה מהפלסטינים לחיזבאללה), הייתה המשימה האופרטיבית הישראלית להגן על יישובי הצפון. מטרה מדינית כלל לא הוגדרה, בעוד שלחיזבאללה ולשולחיו בטהרן ובדמשק הייתה אסטרטגיה רבתי ברורה ללבנון. די באסימטריה הזאת כדי שהצד היודע מה הוא רוצה ינצח את הצד חסר הכיוון. יתרה מזו, המשימה האופרטיבית הישראלית הובנה במונחים מיקרו־טקטיים, דהיינו ניסיון לסכל באופן ספציפי כל חדירה או ירי במקום להתמודד עם התמונה הגדולה. ישראל איפשרה לחיזבאללה לכפות עליה מתווה עימות שבו היה לו יתרון יחסי, דהיינו מלחמת גרילה שנמשכה שנים ארוכות, במקום לכפות על הפטרונים הפוליטיים של החיזבאללה (סוריה ואיראן) עימות ישיר, אינטנסיבי וקצר, המתנהל בעומק ולא בחזית, ובו היתרון היחסי הוא שלה. ישראל התעלמה מדוקטרינת פאוול⁶ הקובעת שדמוקרטיה אינה בנויה להתשה, לחילופי מהלומות פרופורציוניות ולהדרגתיות, וכי עליה ליטול יוזמה ולהפעיל מקסימום כוח במינימום זמן.

ישראל כשלה בלבנון גם ביישום מרב הרכיבים של דוקטרינת וייברגר, הקוראת להגדיר מטרה מדינית ברורה ובת השגה, לגבש תוכנית כוללת כיצד לממשה, להקצות משאבים מתאימים למימוש מידי ומלא של התוכנית, לשמר את התמיכה הפוליטית והציבורית במלחמה ולהילחם בלב שלם ומתוך מחויבות לנצח. ואכן תיאורו של וייברגר את הכישלון בווייטנאם, שם לא ביקשה ארה"ב מחייליה לנצח אלא רק להיות שם, ראוי גם לתיאור התנהלותה של ישראל בלבנון. באופן לא מפתיע, לא עמד הציבור הישראלי בהתשה המתמשכת, והחיזבאללה ושולחיו כפו עליה את רצונם המדיני. בשני מקרים – מלחמת סיני ומלחמת לבנון – הפעילה

חיצוני בסכסוך בין ישראל לפלסטינים – גורם שטען אף הוא לזכותו על שטחים בארץ ישראל) לא טופלו והונצחו לשנים רבות. גם קו שביתת הנשק שנקבע עם סיום המלחמה לא התבסס על היגיון אסטרטגי מוגדר. מחד גיסא הוא לא היה בר הגנה, ומאידך גיסא הוא סיפח אוכלוסייה ערבית גדולה. הדבר בולט במיוחד בוואדי ערה, שעליו השתלטה ישראל לא במהלך המלחמה, אלא קיבלה אותו במשא ומתן שהתנהל עם ירדן לאחר המלחמה.³ היה היגיון בהעברת הגבול מעט ממערב לקו ואדי ערה-המשולש-כפר קאסם (ללא סיפוח היישובים הערביים) או מזרחה לו, על רכסי השומרון (גבול בר הגנה) אך אין היגיון בקו האמור.

במלחמת ששת הימים הגדירה ממשלת ישראל משימות אופרטיביות חלקיות – בעיקר פתיחת מצרי טיראן והשמדת הכוחות המצריים בסיני. הממשלה לא שירטטה מראש את קווי הסיום של המלחמה, ואלה נקבעו באורח אקראי כמעט על־ידי המפקדים בדרג האופרטיבי ואף הטקטי. הממשלה גם לא גיבשה מראש מדיניות בנוגע לשטחים שייתפסו – בעיה שרודפת אותנו עד היום. הדבר בא לידי ביטוי באנקדוטה שעליה כתב בני פלד בספרו: כשנציגי ממשלת הליכוד הלאומי ביקרו בבסיסו הם שאלו אותו אם לדעתו השטחים הם כבושים או משוחררים ומה יש לעשות בהם. הייתם צריכים להחליט על זה לפני שהוריתם לנו לפתוח במלחמה, הייתה תשובתו של פלד⁴.

במלחמת יום הכיפורים הגדירה ממשלת ישראל המופתעת מטרת מלחמה מעורפלת: למנוע הישגים מהערבים. מנגד למצרים היו יעדים אופרטיביים צנועים (התקדמות של כ־10 ק"מ עד לשולי האזור מוגן הטילים), אך אסטרטגיה מדינית סדורה, ובראשה שבירת הקיפאון והנעת המעצמות לחוץ על ישראל לסגת מסיני תוך החלפת הפטרונות הסובייטית בגיבוי מדיני, צבאי וכלכלי אמריקני. ואכן מצרים השיגה את כל המטרות שהציבה לעצמה במלחמה והתעצמה פוליטית,

במלחמת ששת הימים הגדירה ממשלת ישראל משימות אופרטיביות חלקיות

כלכלית, צבאית וטריטוריאלי. כלומר, חרף הצלחות אופרטיביות ישראליות ניצחה מצרים במלחמת יום הכיפורים. במסגרת הסדר הביניים עם סוריה גם נסוגה ישראל משטחים ברמת־הגולן, כך שניתן לקבוע שהיא כשלה בכל החזיתות בניסיונה למנוע מהערבים הישגי מלחמה.

אולם במלחמת יום הכיפורים איבדה ישראל הרבה יותר מאשר שטחים: היא איבדה את ביטחונה העצמי ואת אמונתה בצדקת דרכה. התהליך הזה, שהואץ בגלל משבר הנפט, הטרור של שנות ה־70 ושתי האינתיפאדות, הביא לניצחון מרחיק לכת של האסטרטגיה רבתי הערבית. ישראל אומנם מעולם לא מיסדה את יעדיה הלאומיים ואת מתאר השלום הרצוי לה, אך בשלהי שנות ה־60 ובראשית שנות ה־70 נוצר קונסנזוס לאומי רחב, שכלל אף חלק מיוני מפלגת העבודה, ולפיו גם בעת שלום תישאר ישראל לכל הפחות בשארם אי־שייח' ובימית, בבקעת

חיילים מצרים מניפים את דגלם על אחד המוצבים הכבושים של צה"ל - 14 באוקטובר 1973

במלחמת יום הכיפורים הגדירה ממשלת ישראל המופתעת מטרת מלחמה מעורפלת: למנוע הישגים מהערבים

ישראל כוח בכוונה להשיג תכלית מדינית מוגדרת, אף שהתכלית הזאת לא נוסחה במפורש בפקודות הממשלה לצבא. בשני המקרים נכשלה ישראל בניסיונה להשיג את התכלית האמורה. מטרתיה המדיניות של ישראל במלחמת סיני היו לערער את משטרו של נאצר, לשנות את האוריינטציה המצרית לפרו

בשלב האחרון של המלחמה בלבנון לא הוגדרה שום מטרה מדינית

מערבית, לסכל את ההתעצמות הצבאית של מצרים ולחזק את כושר ההרתעה של ישראל. המשימות האופרטיביות היו לפתוח את מצרי טיראן, להשמיד את צבא מצרים בפתחת סיני ולהפסיק את חדירות הפדאיון מעזה. ישראל הצליחה אופרטיבית, אך נכשלה מדינית, משום שהיא ובעלות בריתה, בריטניה וצרפת, לא צפו את תגובת הציר האמריקני-סובייטי, שכפה עליהן נסיגה משטחי מצרים.

מטרתה המדינית של ישראל במלחמת לבנון הייתה להשליט משטר נוצרי ידידותי בלבנון ולהסיג את הסורים ואת אש"ף משטחה. המשימה האופרטיבית הייתה עקירת אש"ף מהדרום

ומביירות, הכלת הסורים וסיוע לנוצרים. ישראל הצליחה חלקית במשימות האופרטיביות, אך לא השיגה את היעד המדיני, ככל הנראה מאחר שהיעד הזה לא היה בר השגה מלכתחילה.

ראוי להדגיש שהטעות בשני המקרים האלה הייתה בבחירת מטרת מדינית שאינן בנות השגה נוכח הנסיבות ששררו בתקופות ההן ונוכח האמצעים שמוכנה הייתה ישראל לנקוט והמחיר שהייתה מוכנה לשלם לשם השגתן. אך אין להסיק משני הכישלונות האלה שיש להפעיל את הצבא באופן סתמי, ללא הגדרת תכלית מדינית ברורה.

ניתן לסכם אפוא שמאז קמה ישראל היא מעולם לא הצליחה לכפות את רצונה המדיני על יריביה, ומכאן שישראל מעולם לא השיגה במלחמותיה ניצחון כפי שמגדיר אותו קלאוזביץ.

הגישה של ישראל - בחינה מחדש

הפעלת צה"ל שלא להשגת יעד מדיני מוגדר משמעה שלמלחמה אין כיוון, אין הגדרת ניצחון ואין קו סיום, ולכן גם הסכסוך מתמשך עשרות שנים ללא הכרעה. ניצחון אופרטיבי שאינו מוביל לכפיית השלום הרצוי לנו יוצר ואקום מדיני ובלבול דיפלומטי ביך-לאומי, פותח הזדמנות למפסיד בקרב לכפות את

בשנים האחרונות לימדו האמריקנים את העולם כיצד לנהל מלחמה לא נגד מדינה, אלא נגד משטר

ותנצור את האש כשהיריב יחדל להילחם, ולו רגעית. קלאוזביץ טוען שבמצב כזה עלול היריב לנצח ולו בזכות יכולתו להאריך את משך העימות עד לנקודה שבה מחירו המצטבר אינו נסבל עוד מבחינתנו.⁷

היבט אחר של צורת ההתנהלות הזאת הוא שישראל ממוקדת מדי בהיבט הטקטי והטכנולוגי של המלחמה. אך טכנולוגיה אינה תחליף לאסטרטגיה, והצלחה טקטית אינה מובילה בהכרח לתכלית המדינית המקווה. ישראל נמצאת בקוטב ההפוך ממאו צה טונג הסיני והו צ'י מין הווייטנאמי שכפו את רצונם המדיני – קרי ניצחו במלחמות שניהלו – חרף העובדה שצבאותיהם הנחשלים לא ניצחו בקרבות העיקריים. העדר הבנה גם גורם להפרדה שגויה בין הלחימה לבין הדיפלומטיה המתנהלת במקביל לה, כאילו היו אלה דיסציפלינות סותרות ולא דיסציפלינות התומכות זו בזו תחת אותה אסטרטגיה רבת.

כאמור, הגישה הבין-גוריונית מתבססת על ההנחה שישראל אינה יכולה להכריע את מדינות ערב. אך בשנים האחרונות לימדו האמריקנים את העולם כיצד לנהל מלחמה לא נגד מדינה, אלא נגד משטר. אומנם אחרי הפלת המשטרים בסרביה, באפגניסטן ובעיראק גם ניסתה ארה"ב לחולל סדר פנימי חדש בתוך המדינות האלה, וזה מעבר לכוחנו, אך עצם היכולת לאיים

סדר היום שלו ומונע את סיום הסכסוך. מאחר שהתפיסה הבין-גוריונית – השלטת עדיין בישראל – גורסת שמטרת המלחמה של ישראל היא בעיקר למנוע הישגים מהאויב, אין זה מפליא שההיסטוריה הביטחונית שלנו היא לא הרבה יותר מסדרה של פעולות סיכול וגמול מקומיות, המסתיימות כשהיריב מחליט שהוא חפץ בהפוגה.

ההיסטוריה הביטחונית שלנו היא לא הרבה יותר מסדרה של פעולות סיכול ותגמול מקומיות, המסתיימות כשהיריב מחליט שהוא חפץ בהפוגה

בכך שאנחנו נמנעים מלחזור להכרעה אסטרטגית ומסתפקים בניסיון לסכל את המאמצים האופרטיביים של היריב, אנחנו מוסרים לו את השליטה במתווה של העימות: הבחירה מתי תחל הלחימה, היכן היא תתנהל, מה יהיה סוג המלחמה (כוללת, מוגבלת, התשה או טרור) ומתי תופסק האש. ברוב המקרים ישראל רק תגיב במקום ובעצימות שהיריב מגדיר

בהפלת המשטר עשויה להספיק כדי לכפות את רצוננו המדיני. ישראל יש בהחלט יכולת להפיל משטרי אויב, ואף הייתה לה הזדמנות לעשות זאת כמה פעמים. די אם נזכיר את תנאי הסיום של מלחמת יום הכיפורים, כשישראל נמצאה בטווח תותחים מדמשק וללא צבא משמעותי החוצץ בינה לבין קהיר. כיום מאפשרת ההתקדמות הטכנולוגית והאופרטיבית להפיל משטרים אף ללא חדירה קרקעית לנכסים השלטוניים שלהם. יתר על כן, במקרים הנדירים שבהם הגדירה ישראל את מטרותיה המדיניות, אימצה אסטרטגיה רבתה למימושן והייתה מוכנה להתעקש ושלם את המחיר הכרוך בכך, היא גם הצליחה. מניעת הטייתם של מקורות הירדן ובידודו של יאסר ערפאת במוקטעה ממחישים זאת.

מי ניצח בהתנתקות?

האם רלוונטי לשאול מי ניצח בהתנתקות? חרף העובדה שאדריכלי ההתנתקות לא הסבירו את משנתם האסטרטגית, נראה שההתנתקות לא הייתה מהלך לפיוס ולמפגש אינטרסים

המלחמה בטרור מציבה אתגרים אופרטיביים חדשים ומורכבים, אך הטרור, כמו כל סוג מלחמה אחר, נועד לממש יעדים מדיניים

עם הפלסטינים, אלא מהלך שנבע דווקא מחוסר היכולת להגיע להסכמה. היה זה מהלך שמטרתו, כנראה, לשפר קווי הגנה וליצור מנוף מדיני נגד הפלסטינים. לא היה זה מהלך לסיום המשבר אלא לניהול המשבר – קרי זה היה מהלך מלחמתי, ולכן טיעונים העוסקים בדמוגרפיה ובגבולות הקבע אינם רלוונטיים. אז האם ניצחנו?

ההתנתקות אינה קונסיסטנטית עם יתר רכיבי האסטרטגיה רבתה של ישראל. ישראל אומנם לא ניסחה את האסטרטגיה רבתה שלה, אך נראה שאחת המטרות העיקריות שלנו היא לסיים את הסכסוך עם הערבים בדרך של פשרה דיפלומטית. אך אם יריבינו יכולים להשיג את יעדיהם המדיניים במלואם באמצעות טרור, בלי שיצטרכו להתפשר, אז אין להם תמריץ להיכנס למשא ומתן דיפלומטי. כמו כן לא צלח הניסיון לגבות מהפלסטינים מחיר מדיני בעבור ההתנתקות באמצעות מכתב הנשיא בוש (המבטיח, לכאורה, שגושי ההתיישבות הגדולים יישארו תחת ריבונות ישראל), שכן משקלם האסטרטגי של מכתבים כאלה הוא אפסי. ניתן להיווכח בכך מהתקדים של מכתב הנשיא פורד מ-1 בספטמבר 1975, שהבטיח כי ישראל תוכל להישאר ברמת הגולן גם לאחר שיושג שלום. המכתב הזה כלל לא היה רלוונטי כשהתנהל המשא ומתן עם הסורים, שכן ישראל עצמה הביעה נכונות לוותר על כל רמת הגולן. גם מכתב בוש אינו משנה את נרטיב הסכסוך או מביא להשלמה הערבים עם סדר יומנו המדיני.

הבעייתיות בהתנתקות מקבלת משנה תוקף משום שהיא

מצטרפת לנסיגה מלבנון. העובדה היא שישראל נסוגה פעמיים בתוך חמש שנים עד לסנטימטר האחרון של הקו הירוק תחת לחץ הטרור, ויש בה כדי לשמוט את הקרקע מתחת לניסיון להשיג פשרה דיפלומטית. בוודאי שהנסיגות האלה אינן תורמות להשגת הסדר המבוסס על גבול ששונה מגבולות הפסקת האש מ-1949.

50 שנות הצלחות אופרטיביות של ישראל בכל זאת הצטברו לנכס אסטרטגי: הן לפחות לימדו את יריבינו שסיכוייהם להשיג את יעדיהם המדיניים טובים יותר סביב שולחן המשא ומתן מאשר בשדה הקרב. אולם שתי הנסיגות החד-צדדיות מערערות גם את הנכס האסטרטגי הזה. חמור מכך, הן גורמות לטרור להיתפס כמכשיר יעיל ולגיטימי לכפיית רצון מדיני על ישראל. ואך טבעי הוא שבעקבותיהן זכה בבחירות הפלסטיניות החמאס – המזוהה עם הטרור.

קלאוזביץ טוען שהדרך העיקרית להשיג שלום באמצעות אסטרטגיה של הגנה, המבקשת רק למנוע מהיריב הישגי מלחמה, היא לגבות מהאויב מחיר מלחמה שהוא גבוה יותר מהשווי של יעדיו. אך בהתנתקות השיג האויב את יעדיו המדיניים במחיר שבעיניו הוא נסבל, הצליח לצרוב בתודעה הישראלית את "קדושת" קו הפסקת האש מ-1949 ואת חוסר היכולת של מפעל ההתיישבות לשמש מכשיר לשינוי המציאות, והוא אף שיפר באופן דרמטי את יכולותיו האופרטיביות.

המלחמה בטרור מציבה אתגרים אופרטיביים חדשים ומורכבים, אך הטרור, כמו כל סוג מלחמה אחר, נועד לממש יעדים מדיניים. לכן ראשית חוכמה בניצחון על הטרור אינה לסכל את הפיגוע הבא, אלא קודם כולל לסכל את היעד המדיני שאילו חותר הטרור. רק אם יוכח שהטרור אינו משיג את יעדיו המדיניים ומחירו מסב הפסדים כבדים, יש סיכוי לדכאו. בהתנתקות איפשרה ישראל לטרור להשיג את מטרתו המדינית, קרי לנצח.

הערות

1. דוקטרינה אמריקנית שגובשה בעקבות לקחים שהופקו ממלחמת וייטנאם. הציג אותה ב-1984 מזכיר ההגנה דאז, קספר ויינברגר, והיא דנה בנסיבות שבהן על ארה"ב לצאת למלחמה. בין היתר היא עוסקת בשאלות לאיזו תכלית ראוי שתצא ארה"ב למלחמה ובאיזה אופן עליה להפעיל את כוחה.
2. Donald M. Snow and Dennis M. Drew, **From Lexington to Desert Storm and Beyond – War and Politics in the American Experience**, New York, M. E. Sharpe, 2000
3. על הפרשה הזאת ראו: שמואל כהן-שני, **בנעלים מאובקות ובעניבה – המהלכים הצבאיים והמדיניים לסיימה של מלחמת העצמאות**, מערכות, תל-אביב, 2002, עמ' 147-161; שמואל כהן-שני, "דיפלומטיה של אלימות ומשא ומתן לסיימה של מלחמה", **מערכות** 352-353, אוגוסט 1997, עמ' 21-32
4. בני פלד, **ימים של חשבון**, מודן, 2004, עמ' 34
5. סנו ודרו, **שם**, עמ' 8-14
6. דוקטרינה אמריקנית להפעלת כוח צבאי שפותחה בהמשך לדוקטרינת ויינברגר. הציג אותה – לקראת מלחמת המפרץ הראשונה – ראש המטות המשולבים דאז, קולין פאוול.
7. Carl Von Clausewitz, **On War**, Penguin, London, 1968, p. 129

האסטרטגיה של הפרדה הממד האופרטיבי הדוגמה של צפון השומרון

המאמר מנתח את הגורמים שהביאו לירידה המשמעותית בהיקף הפיגועים בעורף ישראל בשנים 2003-2005 ומגיע למסקנה שלגדר הפרדה חלק מרכזי בכך לצד תפיסת הפעולה המערכתית והסינרגיה בין מרכיבים נוספים שמפורטים להלן. המחבר קובע שגדר הפרדה לא רק הגבירה מאוד את יעילותו המבצעית של צה"ל במלחמה נגד הטרור, אלא גם איפשרה לו לצמצם משמעותית את האמצעים שהיו נחוצים קודם לכן, דוגמת סגרים, כתרים עוצרים וכו'.

אל"ם אורן אבמן

שנגיע להסדר מדיני כזה או אחר עם הפלסטינים, ולכן סביר להניח שישראל תמשיך לבצע מהלכים חד-צדדיים. הנחת היסוד של המתכננים הישראלים צריכה להיות שהטרור הפלסטיני ימשיך לנסות לפגוע באזרחים הן בעורף ישראל והן ביישובים הישראליים ביהודה ושומרון.

מול האסטרטגיה הפלסטינית של טרור צריכה ישראל לנקוט אסטרטגיה של שלילת יכולת הפעולה של ארגוני הטרור. נקיטה מוצלחת של האסטרטגיה הזאת עשויה להביא לשחיקה ברצון הפעולה של הטרוריסטים ולצמצום התמיכה ברחוב הפלסטיני לדרך האלימות והטרור.

הממד האופרטיבי (שנקרא גם הממד המערכתי) הוא דרג

בעימות הנוכחי עם הטרור הפלסטיני מושם בשנים האחרונות מרכז הכובד על שלילת יכולת הפעולה של האויב לאורך זמן

הביניים בין הרמה האסטרטגית לרמה הטקטית. קלאוזביץ לא עשה את החלוקה הזאת. על-פי תפיסתו החישובים האופרטיביים הם למעשה האסטרטגיה. אולם שינוי פני המלחמה ובוודאי שאופי המלחמה בטרור מחייבים דרג ביניים אשר ינהל מערכה שבה לרצף הביצועים הטקטיים יש אפקט מערכתי שמשפיע על הרמה ועל המטרות האסטרטגיות.

הממד האופרטיבי יהיה הדומיננטי באסטרטגיה הנוכחית של הפרדה ושל התנתקות חד-צדדית. המאמר הזה עומד על הסיבות לירידה הדרסטית בפיגועי הטרור בעורף ישראל וסוקר את מרכיבי הפעולה המבצעית בעידן הגדר ואת ניהול המערכה הכוללת נגד הטרור הפלסטיני בצפון השומרון בשנים 2003-2005.³

צפון השומרון, שכבר בתקופת המרד הערבי (1936-1939) כינו אותו הבריטים "המשולש המסוכן", הוא האזור שבו פעלו ועדיין פועלות תשתיות הטרור האחראיות לרובם המכריע של פיגועי ההתאבדות בעורף ישראל. 73 פיגועים בוצעו בין ספטמבר 2000 ליולי 2003, ובהם נהרגו 293 אזרחים ישראלים, ונפצעו 1,950. לא בכדי נחשבת ג'נין במלחמת הטרור הנוכחית ל"בירת המתאבדים".

מתקפת הטרור הגיעה לשיאה בחודשים ינואר-מרס 2002. באותו פרק זמן נהרגו 173 ישראלים ב-28 פיגועי התאבדות בעורף ישראל. במרס 2002 בלבד נהרגו 136 ישראלים.¹ עד סוף 2005 הצליחה ישראל לשנות כליל את המציאות הזאת.

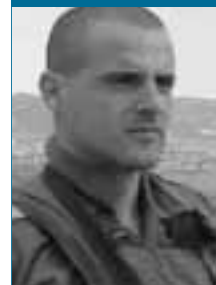
לדעתי מורכבת העוצמה של ישראל משלושה נדבכים מרכזיים: הלגיטימציה שנותנת החברה הישראלית להפעלת הכוח, תמיכת ארה"ב והממד האופרטיבי. המאמר הזה בוחן את הממד האופרטיבי ואת השפעתו על הרמה האסטרטגית.

בעימות הנוכחי עם הטרור הפלסטיני מושם בשנים האחרונות מרכז הכובד על שלילת

יכולת הפעולה של האויב לאורך זמן. לשם המחשה: מאוקטובר 2003 ועד ביצוע ההתנתקות, בסוף אוגוסט 2005, לא יצא מאזור ג'נין שום פיגוע בעורף ישראל. אך לא רק באזור ג'נין נבלמו המפגעים. הירידה במספר פיגועי הטרור בעורף המדינה בלטה מאוד ב-2004 ונמשכה גם ב-2005. מספר האזרחים הישראלים שנפגעו מפיגועי טרור ירד משמעותית באותן השנים.

בעתיד הנראה לעין לא צפוי

חיך במב"ל,
מח"ט מנשה בשנים
2005-2003

מהכלה להתקפה – ניצני האפקטיביות המבצעית

הסיבות לירידה במספר פיגועי הטרור אינן נעוצות בחוסר מוטיווציה של ארגוני הטרור או בשינוי מדיניותם. השינוי הוא תוצאה של אפקטיביות מבצעית שמפגינים צה"ל והשב"כ במלחמתם בטרור. מרכיביה של האפקטיביות הזאת יפורטו במאמר הזה. בנאום שנשא בכנס הרצליה בדצמבר 2004 התייחס הרמטכ"ל משה יעלון לירידה בהיקף פיגועי הטרור: "בשנה הראשונה [2001] היו 31 פיגועים ו-14 סיכולים; בשנה השנייה [2002] – 64 פיגועים ו-84 סיכולים; בשנה השלישית [2003], שזה כבר לאחר חומת מגן – 27 פיגועי התאבדות ו-202 סיכולים, ובשנה הרביעית [2004] – 15 פיגועי התאבדות ו-123 סיכולים, ומסוף ספטמבר האחרון [2004] ועד היום – פיגוע התאבדות אחד ושבעה סיכולים. אין ספק שהירידה בטרור נובעת מפגיעה ביכולות הטרור ולא מירידה במוטיווציה לטרור".⁴

מבצע חומת מגן היה נקודת מפנה בעימות, שכן תפיסת ההפעלה השתנתה, וצה"ל עבר באזור יהודה ושומרון מהכלה להתקפה. במהלך המבצע אומנם לא יצאו מפגעים מאזור יהודה ושומרון לעורף ישראל, אך לאחר יציאת הכוחות ממרכזי הערים הפלסטיניות אירעה סדרת פיגועים נוספת בעורף. בתגובה יצא לדרך ביוני 2002 מבצע נוסף – דרך נחושה – שבו שב צה"ל והשתלט על הערים הפלסטיניות. חשיבותם של המבצעים חומת מגן ודרך נחושה הייתה ביצירת הסלמה אלימה, שאחריה נוצרה מציאות שבה פועל צה"ל בשטח כ"עיוור צבעים" (שטחי C, B, A מסומנים במפות בצבעים שונים) ללא הגבלות מהדרג המדיני בנוגע לכיבוד הריבונות הפלסטינית. בכך הפעיל צה"ל גישה של שלטנות ונטש את הגישה של לחימה מנגד (למשל ההגנה על שכונת גילה בירושלים בתחילת העימות נעשתה באמצעות לחימה מנגד. צה"ל השיב לעבר מקורות הירי בבית-ג'אלה, אך נמנע מלהיכנס לתוך השטח שממנו נורתה האש). בחומת מגן ובדרך נחושה הפעיל צה"ל כוחות גדולים. אלה

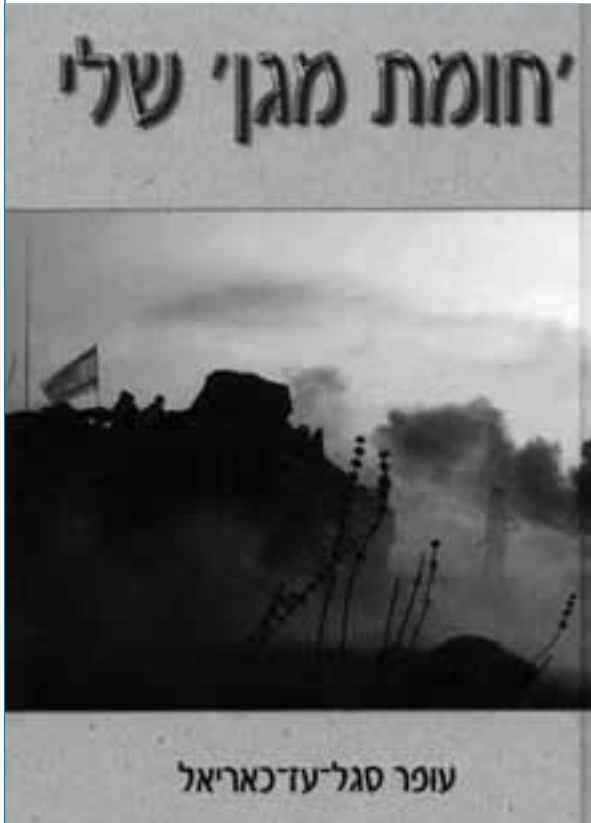
הסיבות לירידה במספר פיגועי הטרור הוא תוצאה של אפקטיביות מבצעית שמפגינים צה"ל והשב"כ במלחמתם בטרור

הצליחו לעצב מציאות חדשה, שבה חופש הפעולה המבצעי של צה"ל גדל, ואילו היקף הכוחות שהוא נאלץ להפעיל הצטמצם מאוד.

גיבוש תפיסת ההפעלה בעידן הגדר

ב-2003 החלה הקמת המכשול בצפון השומרון. הגדר נבנתה בתחילה באזור אום אל-פחם, ובנייתה התקדמה מערבה ומזרחה. באמצע 2004 כבר נמשכה הגדר ברציפות מהגבול עם ירדן בצפון-מזרח ועד כביש חוצה שומרון בדרום-מערב. הגדר שינתה מן הקצה לקצה מציאות בת 38 שנים. מדובר בשינוי עמוק ומהותי בתחומי החברה, הכלכלה והביטחון.

עטיפת הספר שכתב מ"מ חי"ר במילואים שהשתתף במבצע חומת מגן

מבצע חומת מגן היה נקודת מפנה בעימות, שכן תפיסת ההפעלה השתנתה, וצה"ל עבר באזור יהודה ושומרון מהכלה להתקפה

בעקבות השלמת הגדר בצפון השומרון נוצר לכוחות הביטחון אתגר מבצעי חדש: לגבש תפיסה חדשה שבה מתבססת ההגנה על מרחב התפר, דהיינו על גדר ההפרדה. התפיסה שגובשה בסופו של דבר כללה חמישה מאמצים במקביל:

1. הגנה יעילה במרחב התפר, בצירים וביישובים.
2. פעילות התקפית מוכוונת מודיעין, עקבית ומתמשכת.
3. פעילות שיבוש בהעדר מודיעין מדויק לסיכול וליירוט. מטרת הפעילות הזאת היא להוציא את האויב משיווי משקל ולהעצים את תחושת הנרדפות של פעילי הטרור.
4. מאמץ אזרחי – אכיפת החוק גם בתחומים האזרחיים.
5. טיפול באוכלוסייה הפלסטינית – בין היתר באמצעות שיתוף פעולה עם ארגונים בין-לאומיים – כדי למנוע בעיות הומניטריות.

ארבעה גורמים הביאו, לדעתי, לשיפור באפקטיביות המבצעית של צה"ל:

1. פעילות התקפית מוכוונת מודיעין, שילוביות ושיתוף פעולה בין-ארגוני. הכוונה בעיקר לשיתוף הפעולה בין צה"ל לשב"כ.

2. **הקמתו, מיסודו ועיצובו של מרחב התפר**, שבעקבותיה גובשה תפיסת האחראיות הכוללת והשלמה של צה"ל בשיתוף עם משטרת ישראל האחראית על ההגנה בעומק.
 3. **בידול בין האוכלוסייה לטרוריסטים** מתוך שאיפה לצמצם ככל האפשר את הפגיעה בחפים מפשע ובתשתיות ואת החיכוך עם האוכלוסייה (באמצעות סגרים, מחסומים, עוצרים וכו').
 4. **פיקוד ושליטה, חופש פעולה וביזור** – שיפור משמעותי בביזור הכוחות, בחופש הפעולה שלהם, באיכות היחידות והמפקדות.
- להלן יידונו בפירוט ארבעת המרכיבים האלה.

פעילות התקפית מכוונת מודיעין ושילוביות בין-ארגונית

"מודיעין משובח מסייע למגעים תכופים ומהירים יותר [עם האויב], וריבוי מגעים מביא להסבת אבדות רבות יותר. דבר זה מגביר את רגש ביטחונה של האוכלוסייה, אשר כשלעצמו מביא לשיפור המודיעין, וכך מתרחבים המגעים והאבדות. מטעם זה חייבים הגנרלים לתת דעתם תחילה על מודיעין".⁵

החיבור בין מודיעין משובח, יכולת טקטית טובה וניהול המערכה הוא ההרכב המנצח. האתגר המקצועי לייצר מודיעין מול ארגוני טרור הוא גדול וכולל את המרכיבים הבעייתיים הבאים: מציאת המטרה שהיא דינמית מאוד, הצורך בשילוב בין-ארגוני (צה"ל-שב"כ-משטרה-מת"ק), הקושי להבין את ההיגיון של היריב, ההתמודדות עם המתאבד הבודד והצורך לפעול בשטח עירוני צפוף ועוין. למרות כל הקשיים האלה הצליחו צה"ל והשב"כ להגיע לאחר מבצע דרך נחושה לרמות גבוהות ביותר של יכולות מודיעיניות, שתורגמו לפעולות מבצעיות איכותיות. עם זאת יש עדיין מקום לשיפור בתחומים שלהלן:

- יש לבצע הערכות מצב משותפות תקופתיות ולהפוך את תוצרי הערכת המצב לתוכנית עבודה משותפת. הדבר נכון בכל הרמות – מרמת הפיקוד, עבור דרך רמת האגודה וכלה ברמה החשובה מכולן, רמת החטיבות המרחביות.
- יש לבצע תחקירים משותפים הן תקופתיים והן לאחר מבצעים. מעגל למידה שלם וממוסד יתרום משמעותית לתהליכי התכנון והביצוע ולחיסכון במשאבים.
- יש לשפר את זרימת המידע הבין-ארגוני – במיוחד מהשב"כ לצה"ל.
- יש להסדיר ולמסד נוהלי עבודה בסיסיים.
- יש לשמור ולשפר את רמת שיתוף הפעולה בתחום המודיעין. שיתוף הפעולה הזה הניב תוצאות מרשימות ועילות מאוד מבחינה מבצעית באופן חסר תקדים בלחימה ברטרור בשנים 2003-2005.

המודיעין הצבאי

המודיעין הצבאי לא היה דומיננטי במידה מספקת בתחילת העימות ולא זרם כראוי ליחידות בשטח. הדומיננטיות של המודיעין הצבאי גברה משמעותית עם כניסתם של גורמי איסוף למודיעין האוגדה והחטיבות במהלך 2003-2005.

בתחומים הבאים חל שיפור משמעותי מאז חומת מגן: ■ **עזרי המודיעין**. במהלך מבצע חומת מגן נוהלה הלחימה בערים ובמחנות פליטים באמצעות כפ"ש (כפיר שואג) – אמצעי עזר המבוסס על צילומי אוויר) ישנים, לא מעודכנים ובאיכות ירודה. הדבר הקשה על תכנון הקרבות, על הניווט ועל ההתמצאות בשטחים הבנויים. אולם במהלך 2003 בוצעה מהפכה בתחום עזרי המודיעין ונגישותם ליחידות הלוחמות.

■ **איסוף קרבי**. בתחילת העימות הייתה מודעות נמוכה לחשיבות האיסוף הקרבי ביחידות השדה. הקמתו של מרחב התפר שינתה את המצב הזה: הוקמו פלוגות האיסוף בחטיבות, והוקצו אמצעי תצפית בכמות גדולה לחטיבות ולגדודים.

■ **אמצעי איסוף מיוחדים** ברמת החטיבה. המשך פיגועי הטרור יצריך גם בעתיד שיתוף פעולה הדוק ואיכותי והמשך הביזור של כלל המרכיבים. יש לשמר את היכולת לייצר מודיעין ולממש מבצעים במציאות אסטרטגית וטקטית מורכבת תוך הקפדה על רמה גבוהה של ביטחון מידע ואי-חשיפת יכולות. אין להקל ראש בתחום הזה: האויב מכיר זה מכבר את דרכי הפעולה המודיעיניות והטקטיות של כוחות הביטחון לאחר חמש שנות לחימה. יש להקפיד לא ליצור סחף בשותפי הסוד ובחשיפת המידע.

החיבור בין מודיעין משובח, יכולת טקטית טובה וניהול המערכה הוא ההרכב המנצח

בהרצאה שנשא משה דיין ביולי 1955 בפני מפקדים הוא התייחס לסוגיה של ניהול קרבות זעירים לאורך גבולות המדינה. בין היתר הוא אמר: "לניצחונותינו ולכישלונותינו בקרבות זעירים לאורך הגבול ומעבר לו נודעת חשיבות רבה לא רק בהשפעתם הישירה על הביטחון השוטף אלא אף בגלל השפעתם על הערכת הערבים את כוחה של ישראל ועל אמונת ישראל בכוחה".⁶

הצמדת יחידה לגזרה מסוימת ולסוג מסוים של משימות מביאה להתמקצעות, להכרה משופרת של הזירה ולשפה משותפת ברמה גבוהה בין היחידה, החטיבה והשב"כ. הכרה טובה של הקרקע, של האויב ושל כוחותינו מנטרלת במידה מסוימת את היתרון הגדול של הטרוריסטים הפועלים במגרש הביתי שלהם. יש להמשיך בקו הזה שנותן ביטחון רב בהפעלת הכוח ומאפשר סגירת מעגל מהירה לשם יירוט וסיכול פיגועים. באחרונה זוכה לפופולריות רבה בצה"ל הגישה שגורסת כי עדיף להתמודד עם הטרור באמצעות לחימה מנגד – בעיקר כדי לחסוך באבדות. זה מה שכתב על הגישה הזאת זאב שיף ב"הארץ" בעקבות שיחה עם מפקד אזור יהודה ושומרון דאז, תת-אלוף גדי אייזנקוט: "אייזנקוט הוא בין אלה הטוענים שאין די בטכנולוגיה מתקדמת, כולל של חיל האוויר, כדי לנצח בעימות עם הטרור. האויב צריך לדעת שעומדים מולו לוחמים מנוסים, המשתמשים גם באקדחים מטווח קצר. זה מה שגורם

בעקבות הקמתו של מרחב התפר הוקמו פלוגות האיסוף בחטיבות, והוקצו אמצעי תצפית בכמות גדולה לחטיבות ולגדודים

הקמתו של מרחב התפר דווקא שם. מכשול התפר, על כלל מרכיביו, הושלם במהלך 2004–2005 בגזרת חטיבת מנשה. פעילות הביטחון השוטף במרחב התפר מבוססת כיום על תפיסה מערכתית אופרטיבית השונה מזו שהייתה נהוגה בפקוד המרכז עד 2003. ההגנה ופעילות הביטחון השוטף הן כעת מקצוע בפני עצמו. מדובר במקצוע מורכב, גדוש מרכיבים מבצעיים מגוונים המשלב בין טכניקות קרביות ותרגולות וכולל איסוף מודיעין, יירוט, פעילות במגוון של חתימות ובעיקר אחריות בלתי מתפשרת של המ"פ בגזרתו ושל המג"ד בגזרתו. הגדוד הינו "השלם" מבחינת האמצעים למימוש המשימה במרחב התפר.

מרחב התפר הוא שטח האחזקה במערך ההגנה החטיבתי. הפעילות ההתקפית יוצרת מרחב אבטחה משמעותי.

השינוי העמוק ביותר שיצר מרחב התפר הוא האחריות הכוללת של הצבא לביצוע משימותיו ולסיכול פיגועים בעורף מדינת ישראל. בעבר, עד להשלמתו של מרחב התפר, יכול היה מח"ט מרחבי לטעון כי ללא מודיעין מדויק אין הוא יכול לסכל פיגוע. המשימה העמומה והכללית "הגנה וביטחון לאזרחי ישראל" שונתה בחטיבות שבהן הושלמה הגדר ל"מניעת חדירת בלתי מורשים לשטח מדינת ישראל". המשפט הזה מגלם שינוי

לטרוריסטים לברוח ולחפש מחבוא⁷. אחדות המטרה, שיתוף פעולה של המאמץ המודיעיני בשילוב יכולת מקצועית גבוהה, אומץ לב ונחישות ביחידות הלוחמות הם הגורמים שהניבו את הסיכולים הרבים של פיגועים ואת הפגיעה בתשתיות הטרור ובעפילו. המחיר

הדומיננטיות של המודיעין הצבאי גברה משמעותית עם כניסתם של גורמי איסוף למודיעין האוגדה והחטיבות במהלך 2005-2003

בנפגעים ששולם בעבור ההישגים האלה היה כבד, אך עם זאת נמוך יחסית בהתחשב בהיקף הפעולות ובמורכבותן.

הקמתו, מיסודו ועיצובו של מרחב התפר השינוי המשמעותי ביותר בצפון השומרון הוא הקמתו ומיסודו של מרחב התפר. במרחב העיר אום אל-פחם (אזור מייעמי-סקד) חדרו רוב המתאבדים לצפון המדינה. משום כך החלה

קיומה של גדר ההפרדה איפשר לצה"ל להפחית את השימוש ברכב קרבי משוריין בשטחים ואף להפסיק לגמרי את השימוש בטנקים בשטחים עירוניים בלי לפגוע באפקטיביות של הפעילות המבצעית

חוקיים, במסיעיהם ובמעסיקיהם. השוהים הבלתי חוקיים והתעשייה סביבם (של הלנה ושל היסעים) הם הפלטפורמה לחדירת מחבלים ולהובלתם למקומות הפיגוע. שילוב של טיפול מערכתי נוקשה במעסיקים ובמסיעים ומעברים יעילים וממוחשבים יצמצמו משמעותית את נקודת התורפה הזאת.

משטרת ישראל

שיתוף הפעולה בין צה"ל למשטרת ישראל התהדק עם הקמתו של מרחב התפר. נוצר חיבור מערכתי בין המטה הארצי לבין המטכ"ל והפיקוד וחשוב מכך: נבנו מעגלים קצרים בין החטיבה למרחב ובין המג"ד למפקד התחנה. שיתוף הפעולה הבין-ארגוני הניב תוצאות מבצעיות טובות ויצר עומק מבצעי אפקטיבי לעורף ישראל ובעיקר מאמץ מסונכרן לאור הערכת המצב או בהתפתחות של אירועי חדירה במרחב התפר.

הגדודים במרחב התפר

הגדודים הפועלים במרחב התפר הם המרכיב שאחראי יותר מכול להשגת המשימה. על הגדוד לקבל את כל האמצעים שיאפשרו לו להיות עצמאי, כמעט אוטונומי, בגזרתו. אולם מתן עצמאות וחופש פעולה לגדודים אין משמעותו שלחטיבה אין תפקיד. ההפך הוא הנכון: הגדודים זקוקים לחניכה משמעותית מהחטיבה. החטיבה המרחבית היא הסמכות המקצועית בתחום הגדר והגזרה. יש לחנוך את מפקדות הגדודים ואת הפלוגות,

תפיסתי עמוק בגזרת פיקוד המרכז לאחר 38 שנים במציאות נטולת גבולות פיזיים, חברתיים וכלכליים בין מדינת ישראל לאזור יהודה ושומרון.

המעברים ויחידת המעברים

מרחב התפר משופע בשערים ובמעברים. במעברים האלה עוברים פלסטינים, ערבים ישראלים, מתיישבי יש"ע, כוחות הביטחון וחברי ארגונים בין-לאומיים וכן סחורות ונותני שירותים. המעברים במרחב התפר הם נקודת תורפה מבצעית.

מרחב התפר הוא שטח האחזקה במערך ההגנה החטיבתי

לדעתי, ההתייחסות למעברים במרחב התפר מבחינת הבידוק והקפדנות צריכה להיות כאל מעבר גבול בין מדינות. יחידת המעברים של המשטרה הצבאית הוקמה משום שהייתה צורך השעה וסייעה רבות בביצוע המשימות. אזרוח המעברים יחייב בקרה הדוקה של צה"ל על איכות ביצועה של המשימה. יש ליצור מציאות שבה תהיה תנועה מינימלית של אזרחים ליהודה ושומרון למטרות מסחר ועבודה. כיום אין טיפול מערכתי כולל ומשביע רצון בשוהים הבלתי

שכן אי-הקפדה במעברים ופעילות מבצעית באיכות ירודה הפכו במהירות את המכשול ללא רלוונטי. מרחב התפר דורש תחזוקה שוטפת הן מבחינה מבצעית והן מבחינת התשתיות. הפלסטינים מזהים במהירות את נקודות התורפה ונפילה במתח המבצעי בנקודה כלשהי ומנצלים זאת כדי לבצע פעילות טרור או פעילות פלילית וכדי להחזיר שוהים בלתי חוקיים לישראל.

הבידול בין האוכלוסייה לטרוריסטים

מרחב התפר (הגדר) מאפשר לממש את רעיון ההפרדה באסטרטגיה הישראלית (בהנחה שזו אכן התכלית האסטרטגית של ממשלת ישראל). ברמה האופרטיבית מאפשרת הגדר ליטול סיכונים מחושבים בתפיסה המבצעית. עד לייצובו ולעיצובו של מרחב התפר היו הכתר, הסגר, העוצר והמחסומים הרבים הכלים המבצעיים שעמדו לרשות צה"ל בהיעדר מודיעין מדויק. אלה פגעו באופן משמעותי במרקם החיים הפלסטיני. הגדר מאפשרת לקיים מרחב אחזקה אפקטיבי מבצעי כמו גם מרחב אבטחה התורמים לשיבוש פעולות הטרוריסטים ולהעצמתה של תחושת הנרדפות שלהם באמצעות פעילות קומנדו.

הבידול הזה בין מחבלים לאוכלוסייה תמימה והנורמליזציה ברחוב הפלסטיני הם גורם שמרסן את פעילי הטרור ויוצר סביבה שהיא פחות תומכת במאבקם המזוין

בצפון השומרון נוצרה משוואה שיש בה יחס ישיר בין האפקטיביות המבצעית לבין ההקלות לאוכלוסייה. ב-1 בינואר 2004 הוסר הכתר מעל ג'נין שבו הייתה נתונה במשך יותר משנתיים. כמו כן הוסרו רוב מחסומי העומק וסוללות העפר. למרות זאת נהרגו ונעצרו במהלך 2004 מחבלים רבים תוך פגיעה מינימלית במרקם החיים הפלסטיני ובחיי חפים מפשע ובלתי מעורבים בפעילות עוינת.

הבידול הזה בין מחבלים לאוכלוסייה תמימה והנורמליזציה ברחוב הפלסטיני הם גורם שמרסן את פעילי הטרור ויוצר סביבה שהיא פחות תומכת במאבקם המזוין. ברגע שיוצרים מצב שבו לאוכלוסייה האזרחית יש מה להפסיד, יוצרים למעשה מנופי לחץ על המחבלים לרסן את עצמם. יתר על כן, אי-פגיעה באזרחים במהלך הפעילות המבצעית תורמת לשמירת הלגיטימציה של פעילות צה"ל הן בחברה הישראלית והן בקהילה הבין-לאומית.

קיומה של גדר ההפרדה גם איפשר לצה"ל להפחית את השימוש ברכב קרבי משוריין בשטחים ואף להפסיק לגמרי את השימוש בטנקים בשטחים עירוניים בלי לפגוע באפקטיביות של הפעילות המבצעית.

בפעילות ההתקפית השב"כ הוא השותף המרכזי. במרחב התפר השותף הוא משטרת ישראל, וביישום מדיניות הבידול בין האוכלוסייה לטרוריסטים – מנהלת התיאום והקישור

(מת"ק) היא שותפה מלאה לעשייה המבצעית ולתוצאות. שימור גחלת ההידברות עם גורמים פלסטיניים (ברמה הביטחונית) לכל אורך התקופה איפשר להעביר מסרים, לטפל בישראלים שנקלעו לשטח A ולמנוע חיכוך עם גורמים מושימים של הרשות הפלסטינית. בלחימה בטרור בסביבה אזרחית אחד מעקרונות היסוד הוא למנוע קריסת מערכות הומניטריות אזרחיות וכלכליות. קריסתן תיצור פצצת זמן חברתית ועד מהרה תהפוך לבעיה אסטרטגית בשל מעורבות בין-לאומית. לכך צריך לחתור לקשר טוב עם נציגי הארגונים הבין-לאומיים. קשר כזה עשוי לנטרל תלונות רבות וכעסים מיותרים שפוגעים בשמה הטוב של מדינת ישראל.

הקפדה בתכנון המבצעי, תדריכים קפדניים ויחידות ולוחמים מקצוענים הובילו לתוצאה מרשימה של ביצוע מאות מבצעים – חלקם אלימים – בשטח עירוני צפוף ביום ובלילה תוך פגיעה מזערית בתשתיות ובאזרחים פלסטינים שאינם מעורבים בטרור. כאמור, הבידול הזה בין האוכלוסייה לטרור תרם תרומה משמעותית ללגיטימציה של הלחימה בחברה הישראלית ובעולם. לבידול הזה יש חשיבות גם מבחינת השמירה על ערכי הלחימה של צבא יהודי לוחם ועל רוח צה"ל.

פיקוד ושליטה, חופש פעולה וביזור

ההחלטה הפיקודית לאפשר חופש פעולה ולבזר סמכויות לחטיבות היא המפתח ליכולת לבצע באופן איכותי את כל הדברים שפורטו לעיל. ההחלטה הזאת, המחייבת אומץ לב של המפקדים, תרמה רבות ליצירת אווירה מבצעית פיקודית פורייה ואפקטיבית. באוגדת יהודה ושומרון ובפיקוד מרכז נוצר באותה תקופה בט"ש מסוג אחר. החטיבה הפכה למעשה לעוצבת היסוד במלחמה בטרור, והדבר בא לידי ביטוי בתקנים ובאיכות הקצינים שאוישו ביחידות. מפקדי החטיבות קיבלו סמכויות נרחבות לביצוע פעילות מבצעית. לשם המחשה, סמכויות שלפני חומת מגן הצריכו אישור משר הביטחון ולעיתים אף אישור של הקבינט, נעשו בתקופה המדוברת באישור מח"ט.

חופש הפעולה אינו עומד בסתירה לבקרה ולחניכה. נוצרה תרבות שבה ישנה הקפדה על שרשרת הפיקוד ועל חניכה חוצת מדרגים – מה שיצר סביבת עבודה איכותית ופורייה. האווירה חילחלה לגדודים ולפלוגות, ולמעשה נוצרה שרשרת פיקוד חזקה ואיכותית.

הסברה, תקשורת ותודעה

במלחמה בטרור ישנה חשיבות עצומה לתקשורת בשל השפעתה על התודעה. ניתן לבצע את הפעילות המבצעית על הצד הטוב ביותר ולהגיע להישגים אופרטיביים מרשימים – ועדיין לנחול מפלה בזירה התקשורתית.

חשוב מכך, אסור לאבד את לגיטימציה הפעולה בדעת הקהל הישראלית. הלחימה ברצועת הביטחון בדרום לבנון היא דוגמה מובהקת לכך. התקשורת היא מערכה בפני עצמה בזירה הלאומית והבין-לאומית. במדינה דמוקרטית הנלחמת בטרור בשטח עירוני צפוף צריכים המפקדים להפנים שהקרב על התקשורת ועל מרכיבי התודעה האחרים הוא מרכיב מרכזי בעשייה.

סיכום

נראה כי ההפרדה וביצוע צעדים חד-צדדיים יעמדו במרכז של האסטרטגיה רבתי של מדינת ישראל לפחות בעשור הקרוב. אין הכוונה במאמר הזה לומר כי ניהול מערכה מוצלחת בלחימה בטרור ברמה האופרטיבית הוא חזות הכול, אלא להדגיש כי הממד האופרטיבי יהיה גורם בעל משקל סגולי רב במימוש האסטרטגיה הישראלית ובדיכוי הטרור לרמות נסבלות.

תפיסת ההפעלה המערכתית והסינרגיה בין המרכיבים שפורטו במאמר הזה יצרו מציאות שונה בעליל בלחימה בטרור הפלסטיני והורידו משמעותית את יכולתם של ארגוני הטרור לבצע פיגועים בעורף ישראל.

גזרת ג'נין היא רק אחת הדוגמאות להישגים בלחימה המוצלחת בטרור שניהל פיקוד המרכז ברחבי יהודה ושומרון. ההישג הזה אינו רק אופרטיבי, אלא במובנים רבים גם אסטרטגי.

כשבוחנים את המאזן האסטרטגי בחמש שנות העימות מתברר שהפלסטינים לא הצליחו להשיג בעימות המזוין הישג כלשהו במישור הלאומי או הבין-לאומי. החברה הפלסטינית שרויה באנרכיה גמורה, ללא שלטון מרכזי וללא מנגנונים

שינויי התפיסה בפיקוד המרכז ויצירת סינרגיה אופרטיבית-מערכתית בין כל המרכיבים המוזכרים במאמר הזה הם שהניבו את התוצאה של יותר ביטחון לאזרחים והלגיטימציה להפעל הכוח

ביטחוניים ואזרחיים יעילים. רמת החיים ירדה משמעותית, רמת הביטחון האישי בשפל, המצב הכלכלי גרוע ביותר. הניסיון לבנאם את הסכסוך נכשל, העולם הערבי אדיש לסבלם של הפלסטינים, ואילו המערב מחרים למעשה את הרשות הפלסטינית מאז ניצחון החמאס בבחירות.

החברה בישראל, לעומת זאת, הוכיחה כי אינה עשויה מקורי עכביש, כפי שטען מזכ"ל החיזבאללה, חסן נסראללה, כי אם מקורי פלדה. לאחר חמש שנות עימות וכאלף הרוגים נמצא המשק בצמיחה, הכלכלה מתפתחת, התיירות מתאוששת ורמת הביטחון האישי סבירה. בזירה הבין-לאומית הביאה ההתנתקות לפריחה ביחסי החוץ ולהעברת הכדור למגרש הפלסטיני.

במאמרו "כושר ההרתעה – אתגרים ומענה" כותב ד"ר דן שיפטן: "חשוב להנחיל לחברות דמוקרטיות את ההכרה כי דיכוי ללא פשרות של הטרור ושליטת הישגים מיוזמיו הם תנאי מוקדם לכל הסדר מדיני ולא רכיב במשא ומתן על מהות ההסדר... הנחישות וכושר העמידה שישיראל מפגינה בעימות נמוך עצימות תורמים להרתעה מפני מלחמה מקפת יותר ומפני מלחמה כוללת בכל האמצעים, משום ששתי תכונות אלה – כושר עמידה ונחישות – הן תנאי הכרחי להתמודדות גם בתחומים אלה".⁸

לקראת סיום תפקידו התראיין מפקד פיקוד המרכז דאז,

אלוף משה קפלניסקי, לנחום ברנע והתייחס, בין היתר, לירידה המשמעותית בהיקף הטרור: "היה כאן שילוב של מרכיבים. הפעילות ההתקפית שלנו יצרה מה שקראנו 'אפקט כיסוח דשא' – היא שמרה על רמת טרור בגובה נמוך. אין כאן זבנג וגמרנו, אלא עבודה מתמשכת, לדאוג שהדשא תמיד יכוסח. המרכיב השני הוא השיפור במודיעין, שעליו מגיע הרבה קרדיט לשב"כ. נתנו הרבה חופש פעולה למח"טים. זה הקל מאוד. המרכיב השלישי היה הגדר. למזלנו הם לא מתעמתים איתה אלא מעדיפים לעקוף ולחדור במקומות שבהם עדיין אין גדר. צירי התנועה ארוכים, וזה מאפשר לנו לסכל בדרך".⁹

שינויי התפיסה בפיקוד המרכז ויצירת סינרגיה אופרטיבית-מערכתית בין כל המרכיבים המוזכרים במאמר הזה הם שהניבו את התוצאה של יותר ביטחון לאזרחים ואת הלגיטימציה – הן בישראל והן בעולם – להפעלת הכוח. בין דצמבר 2003, כשראש ממשלת ישראל הודיע לראשונה על תוכנית ההתנתקות, ועד אוגוסט 2005, עם ביצוע ההתנתקות בפועל, השיגו צה"ל, השב"כ ומשטרת ישראל הישג אופרטיבי במלחמה בטרור – הישג שלמעשה הוא אסטרטגי: לאפשר את ביצוע ההתנתקות מעמדה של כוח. את ההישג הזה יש לזקוף לזכותם של אלפי נשים וגברים מסורים ומקצועיים בצה"ל, שבש"כ ובמשטרת ישראל.

עם זאת לא תם ולא נשלם.

הערות

1. המרכז למורשת מודיעין <http://www.intelligence.org.il>
2. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, 1990, עמ' 341
3. בין אוקטובר 2003 לאוקטובר 2005 נעשו עשרות ניסיונות להוציא פיגועים מאזור ג'נין בעומק ישראל. כל הניסיונות האלה סוכלו, אך עם זאת תשתית הג'יהאד בצפון השומרון הייתה פעילה – בעיקר מאזור טול-כרם. ב-25 בפברואר 2005 ביצעה תשתית הג'יהאד בטול-כרם פיגוע במועדון הסטייג' בתל-אביב. בפיגוע הזה נרצחו חמישה ישראלים. ב-12 ביולי 2005 ביצעה התשתית הזאת פיגוע התאבדות ליד קניון השרון בנתניה. בפיגוע הזה נרצחו חמישה ישראלים. (פיגוע נוסף בנתניה – של אותה התשתית – אירע ב-5 בדצמבר 2005, גם כן ליד קניון השרון. גם בפיגוע הזה נרצחו חמישה ישראלים). ב-26 באוקטובר 2005 ביצעה תשתית הג'יהאד בצפון השומרון פיגוע התאבדות בשוק בחדרה. בפיגוע הזה נרצחו שישה ישראלים. ב-17 באפריל 2006 אירע פיגוע התאבדות בתחנה המרכזית הישנה של תל-אביב. בפיגוע הזה, שיצא גם הוא מצפון השומרון, נהרגו 11 בני אדם. חודש לאחר מכן, ב-14 במאי 2006, נהרג ליאס אשקאר, אחד מבכירי הג'יהאד האיסלאמי בצפון השומרון, בעת שכוח צה"ל ניסה לעצור אותו. לאשקאר מייחסים את הפיגוע בתחנה המרכזית וכן את כל שאר הפיגועים שנמנו לעיל.
4. הרצאת הרמטכ"ל משה (בוגי) יעלון בכנס הרצליה, דצמבר 2004. ראו: www.herzliyaconference.org
5. רוברט תומפסון, **שלטון ומרדנות, לקחי מלאיה ווייטנאם**, מערכות, 1965, עמ' 84
6. משה דיין, "פעולות צבאיות בימי שלום", **מערכות** קי"ח-קי"ט, ניסן תש"ט (1959), עמ' 54
7. זאב שיף, "צרכן מרוצה", **הארץ**, 18 במאי 2005
8. דן שיפטן, "כושר ההרתעה – אתגרים ומענה", **מדינה וחברה**, כרך 2, גיליון 3, דצמבר 2002, אוניברסיטת חיפה
9. **ידיעות אחרונות, המוסף לשבת**, 28 בינואר 2005

שו"ב ממוכן בכוחות השדה - בעיות יסוד

מסוכן להניח שבצבא מבוסס רשת תיעלם לחלוטין אי-הוודאות, ולרשות המפקדים יעמוד כל הזמן כל המידע שהם זקוקים לו על כוחותינו ועל האויב. גם בצבא מבוסס רשת צריך יהיה להמשיך להסתפק במידע חלקי שיהיה לעיתים משובש ומוטעה. תמונות המצב ימשיכו להתבסס על הרבה מאוד השערות. ואסור לשכוח: גם על לוח השחמט אנו חשופים להפתעות - למרות המידע המלא העומד לרשותנו

ד"ר גדעון עקביה

גם פחות חיכוך. אפשר יהיה להחליט מהר יותר ובזמן הנכון, ולכן גם אפשר יהיה להחליט טוב יותר. יתר על כן, אפשר יהיה להוציא לפועל את ההחלטות טוב יותר ומהר יותר. הפקודות יהיו קצרות יותר, כי רוב המידע יהיה זמין ברשת, ולא יהיה צורך להכניס אותו לפקודה. אפשר יהיה לבזר סמכויות רבות יותר ולהסתמך על פחות רמות בהיררכיה. אפשר יהיה להבטיח שיתוף פעולה בין כוחות שונים גם ללא שליטה מרכזית הדוקה ולהסתמך על סנכרון עצמי (Self Synchronization)¹. האמריקנים יזמים פעילות בין-לאומית רבה בנושא של לחימה מבוססת רשת, אבל אצל חלק מהשותפים לעניין אפשר לזהות נקודת מבט אחרת, מפוכחת וזהירה יותר. הבריטים,

השילוב בין מחשבים חזקים ונפוצים, הנמצאים כמעט בכל בית במערב, לבין רשת האינטרנט חולל שינויים דרמטיים באורחות החיים האזרחיים - הפרטיים, הציבוריים והמסחריים. טבעי הוא ששילוב כזה בין מחשבים לבין תשתיות תקשורת מתקדמות יביא לשיפור ניכר ביעילותם של צבאות ולשינויים גדולים בצורה שבה הם מאורגנים ופועלים. כמה מהשינויים האלה כבר התחוללו. למשל, השתנתה צורת פעילותם של המטות הכלליים ושל אגפי האפסנאות והשלישות, והשתנה גם האופן שבו מטות חיל האוויר מתכננים את פעילותם ומבצעים את התקשורת שלהם עם הטייסות ועם המטוסים. רבים סבורים שאם נשכיל לנצל בתחום הצבאי בצורה מקיפה יותר את טכנולוגיות המידע המתקדמות, המתבססות על רשתות מחשבים חובקות-כול, התוצאות יכולות להיות מהפכניות.

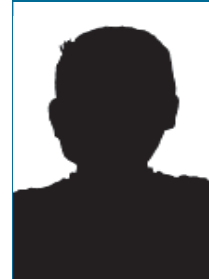
האמריקנים מייחסים חשיבות רבה במיוחד לשיפור תשתיות המידע והתקשורת ולנושא שהם מכנים "לחימה מבוססת רשת" (Network-Centric Warfare - NCW). הנלהבים מביניהם סבורים כי בצבא מבוסס רשת, שיוכל לנהל לחימה מבוססת רשת, יהיה כל המידע זמין לכולם, וערפל הקרב יתפוגג במידה משמעותית. לאנשים תהיה מודעות רבה יותר למצב (Situational Awareness), ותהיה תמונת מצב משותפת ושפה משותפת. המפקדים לא יצטרכו להשקיע חלק גדול מהזמן ומהמשאבים בהתמודדות עם אי-ודאות ובהכנות ליוזמות אפשריות של האויב. הם יוכלו להתרכז בחשיבה על העתיד, בעיצוב שדה הקרב וב"תזמור" התנאים הנדרשים לשיתוף הפעולה בין יחידות המשנה. התקוות הן שבצבא מבוסס רשת יהיה לא רק פחות ערפל קרב, אלא

רבים סבורים שאם נשכיל לנצל בתחום הצבאי בצורה מקיפה יותר את טכנולוגיות המידע המתקדמות, המתבססות על רשתות מחשבים חובקות-כול, התוצאות יכולות להיות מהפכניות

למשל, אינם משתמשים במונח NCW ומעדיפים לדבר על מבצעים נתמכי רשת - Network Enabled Operations. הדבר מרמז אולי על כך שהם מייחסים לרשת תפקיד של כלי עזר ואינם מצפים למהפכות גדולות.

השילוב בין מחשבים לתשתיות תקשורת מתקדמות מצד אחד לבין חימוש ארוך טווח, מונחה ומדויק מצד שני יוכל לאפשר לנו לנהל חלק גדול יותר של הלחימה באמצעות אש מנגד. אבל בתנאים מסוימים ולצורך השגת יעדים מסוימים, צריך יהיה להמשיך לנהל מגע קרבי ישיר בטווחים קצרים, יחסית, ואי-אפשר יהיה להסתפק בהפעלת אש מנגד.

חוקר במרכז
למחקרים צבאיים
ברפא"ל

השילוב בין מחשבים לתשתיות תקשורת מתקדמות מצד אחד לבין חימוש ארוך טווח, מונחה ומדויק מצד שני יוכל לאפשר לנו לנהל חלק גדול יותר של הלחימה באמצעות אש מנגד. אבל בתנאים מסוימים ולצורך השגת יעדים מסוימים צריך יהיה להמשיך לנהל מגע קרבי ישיר בטווחים קצרים, יחסית

נותן מבט נוח על שדה הקרב ומאפשר ייצוג חסכוני ומופשט של נתונים תוך הקבצתם בהתאם לעניין ושיבוצם בצורה טבעית בשטח. כאשר אנשים שונים מתבוננים באותה המפה, היא משמשת לא רק כלי עבודה אישי לכל אחד מהם בנפרד, אלא גם בסיס לשפה משותפת. כל מי שמרכז את עבודתו מסביב למרשם, למפה או לאורטופוטו, אשר נותנים הן ייצוג מופשט של השטח במבט מעל והן שפה משותפת לתיאור השטח ולשיבוץ נתונים בתוכו, משתתף ב"קרב המפה" ומשתמש ב"שפת המפה".

מפקדים ברמות הגבוהות של כוחות השדה וקציני המטה שלהם, אשר מסתכלים מבחוץ על שדה הקרב ואשר זקוקים לתמונה הכוללת שלו, מנהלים את הקרב שלהם על המפה. אנשי הארטילריה, המעסיקים מטרות בירי עקיף, משתתפים אף הם בקרב המפה. הדבר העיקרי המעניין אותם הוא מקומן של המטרות ושל עמדות התותחים. גם אנשי התחזוקה והרפואה, התומכים בכוחות הלוחמים, מנהלים את רוב הפעילות שלהם על המפה. אבל מנקודת המבט של הלוחמים המפעילים נשק בכינון ישיר ואשר חשופים לאויב המפעיל נשק בכינון ישיר נראה שדה הקרב בצורה שונה לחלוטין.

קרב המגע ושפת המגע

הלוחמים המעורבים בלחימה ואשר מפעילים נשק בכינון ישיר מתמקדים בעיקר בסביבתם הישירה. הם חייבים להיות ערניים ולהפנות את רוב תשומת ליבם אל השטח כדי לגלות את האויב

המאמר עוסק בדרגים הטקטיים הנמוכים של כוחות השדה, כלומר ביחידות ובחיללים שיצטרכו לנהל את קרב המגע, ומנסה לזהות את התרומה העיקרית שיכול להעניק להם שו"ב ממוכן. עם זאת מצביע המאמר על בעיות יסוד אחדות, שמגבילות את התרומה האפשרית של מיכון ושל תקשוב לדרגים הטקטיים הנמוכים. כמו כן מנסה המאמר לבחון את ההשפעה של מערכות שו"ב ממוכנות משוכללות, המתבססות על תשתיות מחשוב ותקשורת מתקדמות, על צורת הלחימה של הכוחות ועל צורת הפיקוד והשליטה עליהם. בסופו של דבר ממליץ המאמר על הכיוונים שבהם כדאי למקד את המאמצים המושקעים בפיתוח מערכות שו"ב ממוכנות לדרגים הנמוכים של כוחות השדה.

קרב המפה וקרב המגע

את האנשים הפעילים בשדה הקרב אפשר לחלק לשתי קבוצות, בהתאם לאופן שבו הם ממקדים את תשומת ליבם ובהתאם לסוגי המידע המעסיקים אותם. בקבוצה הראשונה נכללים האנשים המעורבים במה שאנו נקרא "קרב המפה", ובקבוצה השנייה נכללים האנשים המעורבים במה שאנו נקרא "קרב המגע".

קרב המפה ושפת המפה

יש אנשים, כמו קציני המטה במפקדת אוגדה, המרכזים את רוב תשומת ליבם במפה. המפה מייצגת בעבורם את שדה הקרב, ועליה הם מסמנים את המידע המגיע אליהם. השימוש במפה

מכשיר קשר לווייני ליחידות שדה

הלוחמים יתקשו מאוד לעדכן את מערכות המידע תוך כדי הלחימה

המפעיל נשק בכינון ישיר ומסכן אותם וכדי להעסיק מטרות בעזרת הנשק שלהם. מט"ק בעמדת תצפית או חייל חי"ר השוכב מאחורי קפל קרקע צופים על השטח כמעט במקביל לקרקע. הם משתמשים במפה לצורכי התמצאות כללית ובעת שהם בוחרים נתיב התקדמות, אבל כאשר הם צופים על השטח, הם יתקשו לשבץ במפה את מה שהם מגלים בשדה הקרב. אם הם ערוכים בהגנה סדורה והספיקו להכין מראש עזרי שליטה, אז העזר העיקרי שלהם ליצירת שפה משותפת יהיה כרטיס הטווחים.

בתנאים של לחימה דינמית יותר קשה להכין מראש עזרי שליטה המתאימים לנקודת המבט של מי שמעורב בקרב המגע ואשר שוכב בעמדה שנבחרה בחופזה וללא תכנון מראש. טכנולוגיה מתקדמת יכולה למכן את התהליך של הכנת כרטיס הטווחים, אבל במקרים רבים יצטרכו הלוחמים לגבש לעצמם שפה משותפת מתאימה תוך כדי הלחימה. לשפה הזאת אני קורא "שפת המגע".

לדבר בשתי שפות

המפקדים וקציני המטה ברמת החטיבה – ולעיתים גם ברמת הגדוד – מתרכזים בקרב המפה ומדברים בעיקר בשפת המפה. הלוחמים ברמת הצוות והכיתה מתרכזים בקרב המגע ומדברים בעיקר בשפת המגע. אבל ברמות הביניים יש קצינים וחיילים הנמצאים במגע ישיר עם האויב וצריכים לנהל את הלחימה המיידית שלהם בשפת המגע ועם זאת צריכים לדבר עם מפקדות ממונות ועם גורמי סיוע בשפת המפה. הקצינים והחיילים האלה חייבים אפוא לחלק את תשומת ליבם ואת הקשב שלהם בין קרב המפה לבין קרב המגע. הם חייבים לדבר בשתי שפות ולעיתים לתרגם משפת המפה לשפת המגע ולהפך.

תרגום משפה לשפה

הטכנולוגיה יכולה לעזור בתרגום משפה לשפה. מערכות תצפית או מערכות בקרת אש היודעות בדיוק את מקומן ואת כיוון הסתכלותן – באזימות ובהגבהה – ואשר מודדות טווח למטרה יכולות לספק נ"צ של הנקודה שעליה הן צופות. כלומר, הן יכולות לתרגם משפת המגע לשפת המפה. במקרים אחרים יוכלו מערכות כאלה לסמן נקודות ציון בשטח, כלומר לתרגם משפת המפה לשפת המגע. יכולת כזאת כבר יושמה במערכות מודיעין ייעודיות וגם במטוסי קרב ובטנקים. הטכנולוגיה המתקדמת תאפשר להעמיד מערכות כאלה גם לרשות חיילי חי"ר. מערכות כאלה לרכישת מטרות ולציון מטרות ולתרגום משפת המגע לשפת המפה יכולות להביא לחי"ר תועלת רבה, גם אם הן לא יהיו מדויקות. יש שתי סיבות לכך שהדיוק הצפוי שלהן לא יהיה גדול:

- מערכות קלות וזולות המוחזקות ביד יהיו בהכרח מדויקות פחות מאלה המותקנות בצריח של טנק או בתא הטייס.
- חיילי החי"ר נוטים לחפש עמדה קרובה מאוד אל פני הקרקע, וזוויות ההסתכלות שלהם על השטח יהיו שטוחות מאוד. בזוויות שטוחות קשה יותר לדייק בתרגום משפת המגע לשפה המפה ולהפך, כי שגיאה קטנה בזווית ההגבהה תייצר שגיאה גדולה בתרגום.

נתונים, מידע וידע

בעידן האינטרנט מקובל לדבר על ההתקדמות הגדולה בתחום של "טכנולוגיות המידע". המונח הכללי הזה מתייחס לכל אותן הטכנולוגיות המשלבות מחשבים ותקשורת כדי לקלוט מידע, לאחסן אותו, לעבד אותו ולהעבירו לידי המשתמש בצורה נוחה. אבל לצורכי הדיון שלנו יש לנתח בצורה מדויקת יותר את המושג מידע ולהבחין בין נתונים (data), מידע (information) וידע (knowledge).

נתונים הם אוסף של עובדות או של רשומות, שכל עוד הן עומדות בפני עצמן, אין להן מובן, והן אינן כוללות פרשנות או שיפוט של המציאות. מידע, לעומת זאת, הופך נתונים למסר בכך שהוא מספק להם הקשר, ארגון, פרשנות ומשמעות ובכך שהוא מתמצת את הנתונים ומתקן נתונים שגויים. ידע משלב את המידע עם ניסיון ומומחיות ומשקף יכולת להבין את הקשר הסיבתי בין התופעות השונות ובמיוחד את הקשר הסיבתי בין החלטות לבין תוצאות. מומחים בעלי ידע יכולים להכיר את

לדבר זה עם זה חשובה כדי להגיע לידע ולהבנה משותפים ולפרשנות משותפת של המציאות כדי להבטיח מחויבות משותפת להחלטה שתתקבל וכדי להבטיח את ההתלהבות הנדרשת בזמן הוצאת ההחלטה אל הפועל. הצורך בהבנה משותפת של ההחלטה שהתקבלה ובמחויבות אליה חשוב בכל ארגון גדול, אבל הוא חשוב במיוחד במערכת הצבאית, הצריכה להתמודד עם הסכנה, עם אי־הוודאות ועם החיכוך המאפיינים את שדה הקרב.³

לא כל המידע הדרוש יהיה זמין

מטרת הסעיפים הבאים היא להסביר כי גם מערכות שו"ב משוכללות ומתקדמות לא יוכלו להבטיח שכל הנתונים אכן יוזנו ושכל המידע הדרוש אכן יגיע בשדה הקרב אל המקום שבו הוא דרוש ואל האדם הזקוק לו. זאת ועוד, גם אם המידע יגיע לכל מקום, אי־אפשר יהיה להבטיח שהאנשים יוכלו ללמוד מראש את כל המידע שאולי יזדקקו לו, ואי־אפשר יהיה להבטיח שאנשים יוכלו לקלוט את כל המידע שיגיע אליהם במהלך הקרב, להטמיע אותו ולהפוך אותו לידע.

לא כל הנתונים יזונו

הארגונים האזרחיים שיישמו מערכות מידע מתקדמות מקפידים לשלב את מערכות המידע האלה בשגרה התפעולית של כמעט כל העובדים, ובמיוחד לשלבן בשגרת החיים של העובדים ברמות הנמוכות, כך שכל פעולה שלהם, כמו העברת פריט בקופה ביציאה מהסופרמרקט, ממילא מחזת למערכת המידע. במילים אחרות, כל פריט מזהה, וכמעט כל עובד מחובר למערכת המידע ומזין אותה בנתונים. לפיכך הנתונים המגיעים מהרמות הנמוכות מכסים את פעילות הארגון בצורה טובה, שיטתית וכוללנית, ולכן הם מהווים בסיס טוב גם לתהליכי קבלת ההחלטות של הבכירים.

לעומת זאת, אי־אפשר לבסס מערכות שו"ב צבאיות על ההנחה שכל הנתונים על פעולות החיילים מוזנים ממילא למערכת השו"ב. כאשר החיילים מעורבים בקרב המגע, הם מתמקדים במתרחש סביבם בשדה הקרב ולא בצגי המחשבים, וידיהם עסוקות בתפעול הנשק ומכשיר הקשר ולא בתפעול לוח המקשים.

מי יזין נתונים ומדוע

כאשר רוצים לאסוף נתונים על המתרחש בקרב המגע, עדיף להסתמך במידת האפשר על דיווחים אוטומטיים. כאשר אין הדבר אפשרי, וצריך להתבסס על דיווח אנושי, יש לבחון בצורה ביקורתית את השאלות הבאות: בידי איזה חייל יהיו אילו נתונים? באיזה דיוק יהיו הנתונים ידועים לו? האם הנתונים הידועים לו יהיו מעודכנים? מתי הוא יתפנה להזין אותם? מה יהיה המניע שלו להזין נתונים למערכת ולעשות זאת בזמן הנכון ובצורה טובה תוך כדי לחימה?

נתונים מסוימים על מקום כוחותינו ועל מצבם אפשר לאסוף בצורה אוטומטית. קשה יותר לאסוף בצורה אוטומטית נתונים על האויב. בכל מקרה, כפי שנראה בהמשך, גם אם נאסוף נתונים בצורה ממוכנת ואוטומטית, לא נובעת מזה היכולת לגבש תמונת מצב באופן ממוכן ואוטומטי.

המצב ולזהות את מאפייניו החשובים, ולכן הם יכולים לתאר את התפתחותיו הצפויות.²

את ההבחנות המופשטות שבסעיף הקודם אפשר להמחיש באופן הבא: רשימה של נקודות הציון שבהן נמצאים כל אחד מהחיילים ומכלי הרכב של יחידה נותנת את כל הנתונים האפשריים על מקומה. מרשם קרב, לעומת זאת, מציג מידע על מקום היחידה ויחידות המשנה שלה – מידע המתבסס על רשימת נתוני המקום אבל מסכם אותם בצורה מופשטת ומקובצת ומספק להם הקשר קרקעי. מפקד בעל ידע המעיין במרשם הקרב יכול להבין איך הגענו למצב הזה ומהן האפשרויות והסכנות הגלומות בו.

נתונים, ואפילו רבים, אינם הופכים בעצמם למידע; מישוה צריך להפוך אותם למידע. כאשר מדובר בפעילויות מסוימות בתחום האזרחי שהן בעלות תבנית קבועה החוזרת על עצמה שוב ושוב, אפשר למכן במידה רבה את הפיכת הנתונים למידע. אבל כאשר עוסקים בלחימה, אי־אפשר להניח שמדובר רק בפעילויות בעלות תבנית קבועה. לפיכך התהליך ההופך נתונים על זירת הלחימה למידע אינו יכול להתבצע באופן ממוכן ואוטומטי לחלוטין. הוא מחייב השקעת מאמץ ויכולת שיפוט של בני אדם. הוא מחייב לסנן נתונים, לבחור אותם ולעשות להם בקרת איכות. ההקבצה וההפשטה המתאימות כדי להפוך

התהליך ההופך מידע לידע תלוי במאמץ אנושי ובתפקודים אנושיים גבוהים, לא אוטומטיים, ומחייב מומחיות, מיומנות, זמן וניסיון מצטבר

נתונים למידע תלויות בקהל היעד – אנשים שונים, בעלי מקצועות שונים, הפועלים ברמות שונות, הזקוקים למידע מסוגים שונים או למידע המוצג בצורות שונות.

התהליך ההופך מידע לידע תלוי עוד יותר במאמץ אנושי ובתפקודים אנושיים גבוהים, לא אוטומטיים, ומחייב מומחיות, מיומנות, זמן וניסיון מצטבר. כדי לגבש ידע חדש צריך לשלב מידע חדש, גולמי או מעובד, עם מידע וידע קודמים. במקרים רבים צריך לאשש את המידע החדש, וממידע לא מהימן צריך לעיתים להתעלם.

המאמץ שאנשים צריכים להשקיע בתהליכים ההופכים נתונים למידע ובתהליכים ההופכים מידע לידע אינו סתם מאמץ מבוזבז המושקע במטלת סרק. אנשים קולטים יותר מידע כאשר הם משתתפים באופן פעיל בהפקתו. אם המטרה היא שאנשים שונים יגיעו להבנה משותפת של הידע, אז הם חייבים לשתף פעולה לאורך זמן ובמידה סבירה של רציפות בתהליך ההופך מידע לידע.

במיוחד קשה להגיע להבנה משותפת של הידע הסתום, המובלע והמרומז (tacit), שאותו קשה לנסח במפורש, ואשר נחשף רק תוך כדי דו־שיח עם המציאות. גם כשיש מערכות ממוכנות משוכללות, צריך לעודד את בעלי המידע לדבר זה עם זה ולתת להם, למשל, אפשרות לקיים שיחות ועידה. האפשרות

חיילים אמריקנים בפעולה בשטח בנוי בעיראק - "קרוב המגע"

במהלך המלחמה בעיראק באביב 2003 סבלו הכוחות האמריקניים מ"פער דיגיטלי": ברמת הדיוויזיה וברמות הגבוהות יותר היה שפע של אמצעי תקשורת, והמידע הדרוש אכן הגיע למפקדות, אבל ברמות הנמוכות יותר היו מגבלות תקשורת חריפות, ורק מעט מידע הגיע מלמעלה

לזרם מלמטה למעלה, קשה להבטיח שהמידע אכן יזון.

מי יזין את הנתונים ומתי הוא יעשה זאת

אנשים יזינו נתונים למערכות הממוכנות אם יש להם אינטרס מיידי בכך או אם זהו תפקידם העיקרי. אם למ"פ המפקדה, למשל, יהיה מחשב המחובר לתקשורת, הוא בוודאי ישתמש בו כדי להזין נתונים על צורכי הגדוד וכדי להעבירם לרמות הממונות. אבל כאשר אנו זקוקים לנתונים הנמצאים רק בידי הלוחמים, שתפקידם העיקרי הוא להילחם ולא להזין נתונים, ושאינו להם אינטרס מיידי להזינם, אז לא ברור מי יזין נתונים למערכת השו"ב ומתי יעשה זאת. לשאלה הזאת יהיו במקרה הזה שלוש תשובות אפשריות עיקריות:

- הזנת הנתונים תתבצע באופן אוטומטי, בלי להטריד את הלוחמים.
- הזנת הנתונים תתבצע בפקודה, וצריך יהיה לאכוף משמעת דיווח מתאימה.
- הזנת הנתונים תתבצע מעת לעת, רק כאשר הלוחמים יתפנו לעשות זאת, כלומר רק בהפוגות בין תקופות לחימה.

הזנת אוטומטית

יש סוגי נתונים שאפשר להעביר ולהזין בקלות באופן אוטומטי. אם המערכת הממוכנת יודעת היכן היא נמצאת, היא יכולה לדווח על מקומה בלי להטריד לשם כך את הלוחמים הנמצאים בסביבתה. קל לאסוף ולהעביר באופן אוטומטי נתונים על מקומם של אנשים או של כלים בודדים. אבל המצב קשה יותר כאשר רוצים להעביר נתונים המחייבים גם הקבצה ושילוב. כלים

כלי תפעולי עיקרי או משימה נוספת

לצורך הדיון בשאלות האלה חשוב להבחין בין חיילים המעורבים בקרב המפה, ואשר ממילא יושבים ליד מחשב – שבשבילם מערכות השו"ב הן כלי עבודה תפעולי עיקרי – לבין הלוחמים המעורבים בקרב המגע, שמבחינתם הזנת נתונים למערכות השו"ב היא מטלה נוספת וצדדית. אם קציני המטה באוגדה מכינים ממילא את הפקודות ואת מרשמי הקרב בעזרת מחשבים שהם חלק ממערכת השו"ב, אז אין בעיה של הזנת נתונים למערכת: הפקודות והמרשמים ממילא מיוצרים בעזרת המערכת, והזנתם למערכת הממוכנת היא חלק בלתי נפרד מהעבודה. אבל בעיצומה של לחימה יהיו לוחמי החי"ר או המט"קים עסוקים בהפעלת מערכות הנשק שעליהן הם מופקדים. הזנת נתונים למערכת השו"ב במהלך קרב המגע אינה מתבצעת ממילא ומחייבת פעולות נוספות ומיוחדות. במהלך קרב המגע יתקשו הלוחמים להקדיש זמן ותשומת לב להזנת נתונים למערכת השו"ב.

זרימת הנתונים והמידע בנוהל הקרב ובניהול הקרב

ההבחנה בין המחשב שהוא כלי עיקרי לבין הזנת נתונים שהיא מטלה נוספה קשורה להיבט נוסף: בנוהל הקרב, כאשר חלק חשוב מהנתונים ומהמידע – כמו פקודות, תרשימים ונתוני מודיעין כלליים על הקרקע ועל האויב – זורם מלמעלה למטה, קל, יחסית, להבטיח שהוא ישולב במערכת שו"ב. אבל בניהול הקרב, כאשר חלק חשוב של הנתונים ושל המידע – כמו דיווחים על האויב, על מצב כוחותינו ועל ההתקדמות בלחימה – צריך

עורפיות, יזונו על ידם בהתאם לנהלים, אבל לא ברור אם ערכם יהיה רב. נתונים שאיסופם תלוי בכך שחיילים וקצינים העוסקים בקרב המגע יתפנו לדווח עליהם ולהזין אותם, יזונו רק מעת לעת, ורק אחרי שהחיילים יבצעו דברים שייראו להם דחופים יותר, כמו לטפל בנשק, להתחמש מחדש ואולי גם לאכול ולישון. כלומר, נתונים שאינם תורמים ישירות לחימה של מי שצריך לדווח עליהם יזונו רק כאשר תהיה הפוגה בלחימה, אם משום שהסתיים שלב בביצוע המשימה או משום שהביצוע נתקע וצריך לעצור, לאסוף מידע, לחשוב ולגבש תמונה כוללת של המצב.

לא כל המידע יגיע למקום הנכון

כאשר אנו יושבים במשרד ומחוברים לתשתיות תקשורת בסיבים אופטיים, קל להיתפס לאשליה שאנו יכולים לקבל כמעט באופן מיידי את כל המידע הדרוש לנו. אבל כאשר מסתכלים על הדרגים הטקטיים הנמוכים בשדה הקרב, המצב הוא אחר. חיילים שצריכים לתקשר תוך כדי תנועה ואשר מתבססים לשם כך על מכשיר הקשר הרגיל שלהם, בלי להיעזר בתשתיות קבועות רחבות סרט, עלולים לסבול ממגבלות תקשורת חריפות. במהלך המלחמה בעיראק באביב 2003 סבלו הכוחות האמריקניים מ"פער דיגיטלי": ברמת הדיוויזיה וברמות הגבוהות יותר היה שפע של אמצעי תקשורת, והמידע הדרוש אכן הגיע למפקדות, אבל ברמות הנמוכות יותר היו מגבלות תקשורת חריפות, ורק מעט מידע הגיע מלמעלה. מערכת התקשורת ההיררכית סבלה מעיכובים ומתקלות. תמונות לוויין חדשות לא הגיעו כלל במהלך המלחמה אל חלק מהחטיבות. אמצעי הקשר העיקרי לטווח רחוק היה דואר אלקטרוני באמצעות לוויינים – טקסט בלבד! – ורוב הקרבות היו קרבות היתקלות.⁴ למערכות הקשר של חטיבות Stryker יש יכולות גדולות יותר, אבל המערכות האלה שבירות מאוד: גם תקלות קטנות גורמות נתקי תקשורת גדולים, וניהול הרשת מחייב התבססות על המומחיות של קבלנים אזרחיים.⁵

למרות ההשקעות הרבות בתשתיות התקשורת הצבאית לא צפוי שהמצב ישתפר בהרבה. כאשר חוקרים של מכון "ראנד" בדקו באחרונה את יכולתה של מערכת הקשר הנוכחית או הצפויה בעתיד הקרוב, הם הגיעו למסקנה שאי אפשר לענות בעזרתן על הצרכים. הבעיה היא לא רק רוחב ערוצי התקשורת לעומת כמות הנתונים שצריך להעביר. צריך גם להשיג תאימות בין כוחות מסוגים שונים וגם להתמודד עם העובדה שחלק גדול מקיבולת ערוצי התקשורת מנוצל לניהול הרשת עצמה, כי השימוש בפרוטוקולים המקובלים היום כרוך בתקורה גדולה מאוד. בגיליון מיוחד של ביטאון אגודת מהנדסי התקשורת האמריקניים מסבירים העורכים כי החזון של לחימה מבוססת רשת מבטיח יותר ממה שהטכנולוגיה הנוכחית יכולה לספק בדרגים הטקטיים. גם בעתיד, וגם אם ניישם שיטות מתקדמות של "ניהול ספקטרום", אי אפשר יהיה לענות לכל הצרכים, וצריך יהיה להבין שערוצי תקשורת הם משאב מבצעי חיוני ולהקצות אותם בהתאם. צריך יהיה לבחון את התועלת הנובעת מסוגי התקשורת השונים ולהגביל את הביקוש. למשל, צריך יהיה להמעיט בהעברת נתוני מודיעין גולמיים ולהסתפק בהעברת המידע שיופק מהם.⁶

ממוכנים יוכלו לעזור לנו באופן חלקי לאסוף ולעבד נתונים המחייבים הקבצה ושילוב, כמו נתונים על מקומן של יחידות או על היערכותן, אך כפי הנראה אי אפשר יהיה לעשות זאת באופן אוטומטי לחלוטין, והדבר יחייב מידה מסוימת של מעורבות אנושית.

במערכות משוכללות אפשר לאסוף באופן אוטומטי גם נתונים על מצבם הפיזיולוגי של המפעילים ועל מצב התחזוקה – מנוע וחימוש – של מערכות נשק עיקריות כמו מטוס או טנק. אבל קשה לאסוף בצורה אוטומטית נתונים על כשירות יחידות ועל יכולתן להמשיך בביצוע משימתן, כי הנתונים האלה מתבססים על הערכות המתגבשות בראשו של המפקד, ואי אפשר למדוד אותם באופן ישיר על-ידי חישנים המשולבים במערכת הנשק או באפד של הלוחם.

הזנה בפקודה

מי שמכיר את טבע האדם צריך להניח שחייל העסוק בלחימה לא יטרח לדווח ולהזין נתונים למערכת שו"ב, אם המערכת אינה משרתת אותו, ואם הדיווח אינו תנאי לקבלת שירות חשוב במהלך הלחימה. למשל, אם מפקד פלוגה מזמין סיוע אווירי קרוב, הוא בוודאי יטרח לדווח ולהזין נתונים על מקומו ועל מקום המטרות שאותן הוא מבקש להעסיק. אם משהו נפגע, הוא בוודאי יטרח לדווח על כך ולבקש פינוי רפואי. אבל מ"פ

חייל העסוק בלחימה לא יטרח לדווח ולהזין נתונים למערכת שו"ב, אם המערכת אינה משרתת אותו, ואם הדיווח אינו תנאי לקבלת שירות חשוב במהלך הלחימה

הנמצא בעיצומה של לחימה לא יתפנה להעביר דיווח מפורט למפקדת הגדוד רק כדי שהקמ"ן הגדודי או הסמב"ץ המתאים יוכלו למלא טבלה של מטרות מושמדות.

השאלה היא אם באמצעות משמעת ניתן יהיה לגבור על הנטייה הטבעית לטרוח לדווח רק כאשר הדבר משרת באופן ישיר את המדווח. ברור שאם המ"פ מדבר עם המג"ד, הוא ישתדל לתת לו דיווח מלא על האירועים החשובים ועל מצב הפלוגה. אבל המג"ד לא יטריח את המ"פ לעשות זאת כאשר המ"פ נמצא בעיצומה של לחימה. אם ננסה לכפות על המ"פ להגיש בכל שעה דו"ח מצב מפורט, ואפילו אם ננסה למכן את הדרישה לדיווח כזה, אז המ"פ ידווח רק כדי לצאת ידי חובה, והדיווח עלול להיות סתמי. כלומר, המ"פ עלול לדווח נתונים הנראים סבירים, אבל בלי לטרוח לוודא שהם מדויקים או קשורים למציאות. המ"פ גם ינסה במקרה כזה למצוא דרך להטיל את משימת הדיווח על הרס"פ, אפילו אם הוא רחוק מאזור הלחימה ואינו יכול לדעת את הנתונים המבוקשים.

הזנה מעת לעת

נתונים שאפשר לאסוף ולדווח בצורה אוטומטית יזונו בצורה אוטומטית. נתונים שאפשר לדרוש מסמב"צים במפקדות

צריך לקלוט את הנתונים ולהטמיע את המידע

בסעיפים הקודמים הסברתי מדוע לא כל הנתונים יזונו למערכת הממוכנת, ומדוע ערוצי התקשורת יגבילו את היכולת להפיץ נתונים גולמיים בכמות גדולה. אבל גם אם נוכל להבטיח שכל הנתונים יזונו, ושכל הנתונים יגיעו לכל מקום שבו הם ידרשו – גם אז לא יהיה בכך פתרון מלא, וזאת משתי סיבות: ראשית, אנשים עלולים לסבול מעודף של נתונים שאינם דרושים להם ויתקשו לברור בין הבר והתבן. שנית, משום שאנשים זקוקים לא רק לנתונים, אלא גם – ובעיקר – למידע ולידע. אף אחד לא יוכל ללמוד מראש את כל הידע העשוי להביא לו תועלת, ואף אחד לא יוכל לקלוט ולהטמיע במהלך הקרב את כל המידע החדש העשוי להגיע אליו, במיוחד לא בעת שהוא מעורב בקרב המגע. חלק גדול מהמידע המועבר לא יגיע למודעותם של רוב האנשים.

מכיוון שאף אחד לא יוכל ללמוד את כל הידע האפשרי, אז

אף אחד לא יוכל ללמוד מראש את כל הידע העשוי להביא לו תועלת, ואף אחד לא יוכל לקלוט ולהטמיע במהלך הקרב את כל המידע החדש העשוי להגיע אליו

אפילו אם מערכת השו"ב תהיה אידיאלית ותספק לכל אחד את כל המידע, הרי בפועל תיווצר חלוקה והתמקצעות. אנשים ילמדו רק את הידע הדרוש להם, בהתאם לאזור שבו הם אמורים לפעול ולתחום המקצועי שעליו הם מופקדים. בזמן הקרב יפנו אנשים תשומת לב רק לחלק מהמידע שיגיע אליהם. במילים אחרות, אפילו אם מערכת השו"ב תהיה בעלת מבנה שטוח, הצורך ללמוד ידע ולהטמיע מידע יביא להיווצרות מערכת היררכית מסוימת. אנשים ברמות הגבוהות ילמדו את הידע הכללי הדרוש לקבלת החלטות ברמה שלהם, ואילו האנשים ברמות הנמוכות ילמדו את פרטי הפרטים הדרושים לקבלת החלטות בפינה הקטנה שלהם ובתחום המקצועי שלהם. המפקדים ברמות הגבוהות יצטרכו לגבש את התמונה המתאימה לרמתם ולהעמיד אותה לרשות מפקדי המשנה, להגן עליהם מפני עודף מידע ולאפשר להם להתרכז בלימוד מפורט של המתרחש בגזרתם.

להעיף מבט או לעקוב לאורך זמן

בגלל הצורך למקד את רוב הקשב ותשומת הלב בשדה הקרב עצמו יוכלו לוחמים המעורבים בקרב המגע להעיף רק מבט חטוף, מפעם לפעם, בצג המחשב, והם יעשו זאת בעיקר כדי לקבל מידע מעודכן על מקומם של כוחותינו ושל כוחות האויב. אבל תוך כדי הקרב הם לא יוכלו להפיק מהמערכות הממוכנות את סוגי הידע המחייבים התעמקות במידע לאורך זמן כדי לזהות תהליכים מתפתחים וכדי לחזות התפתחויות עתידיות. אפשר לנסות לעזור ללוחמים הנמצאים בעיצומו של קרב

המגע באמצעות הצבת אדם במפקדה העורפית, שלא יהיה כמובן מעורב באופן ישיר בקרב המגע, ואשר יבצע בעבור הלוחמים את המעקב השוטף אחרי המידע המתפתח. האדם הזה יתריע באוזניהם באותם מקרים שבהם התהליכים המתפתחים מחייבים את תשומת ליבם. אנו יכולים לדמיין מצב שבו כל מ"פ נהנה משירותיו של בקר שיימצא במפקדה עורפית ואשר יעקוב ברציפות אחרי מה שקורה בגזרה הפלוגתית. הבקר ימלא גם תפקיד של קמ"ץ מלווה וגם תפקיד של קמב"ץ מלווה, יספק למפקד מעטפת של מודעות למצב (שטח, אויב, כוחותינו) וישאיר למפקד את ההחלטות המחייבות היכרות ישירה עם תנאי הקרב.

בקר כזה יוכל לעזור למ"פ במידה רבה, אבל לכך יש מחיר: צריך יהיה להגדיל את המפקדה העורפית או לשאוב משהו מאנשי הפלוגה אחורנית, להושיב אותו במפקדה העורפית ולהטיל עליו לספק את שירותי הבקרה לפלוגה. התהליך הזה של שאיבת אנשים אחורנית, אל עמדות מחשב במפקדות עורפיות, כבר קורה בתרגילים, ויש לו השפעות לא רצויות על האווירה ביחידות הצריכות לנהל את קרב המגע.⁷

תמונות מצב

בצבא מבוסס רשת אפשר יהיה לספק לחיילים ולמפקדים יותר מידע מאשר היום, אבל גם מערכות שו"ב ממוכנות ומשוכללות לא יוכלו להבטיח שכל החיילים יוכלו לקבל ולקלוט את כל המידע והידע על הנעשה בשדה הקרב, וגם אין צורך בכך. יהיה זה הישג יפה אם כל המידע הדרוש לאנשים המטפלים בנושא מסוים ואשר חברים בקבוצת עבודה מסוימת יהיה זמין לכל חברי הקבוצה. לכן יש המדברים על כך שמערכות שו"ב ממוכנות מתקדמות יעמידו לרשות החברים בקבוצת עבודה מסוימת תמונות מצב שתהיה משותפת ואחידה. אבל בגלל המגבלות על המידע הזמין בשדה הקרב, במיוחד בדרגים הטקטיים הנמוכים, ובגלל המגבלות על האיכות הצפויה של המידע, נצטרך להתייחס גם בעתיד בזהירות ובספקנות אל תמונות המצב שנקבל. אי אפשר להניח שתמונות המצב שתעמוד לרשותנו תהיה גם אינטגרטיבית וגם זמינה, גם שלמה וגם מדויקת, גם אמינה וגם עדכנית.

מפת טיוטה ומפה ראשית

גם במערכות שו"ב מתקדמות לא יהיה המידע הזמין שלם ומדויק אלא חלקי, ולעיתים גם משובש או מוטעה. במילים אחרות, גם במערכות שו"ב מתקדמות נצטרך להמשיך לקיים את האבחנה בין מפת טיוטה למפה ראשית. מי שירצה לאסוף ולהציג את כל הנתונים הגולמיים, יקבל בהכרח מפת טיוטה, שתכלול גם מידע שגוי וגם סתירות פנימיות. את תמונת המצב, הבאה לידי ביטוי במפה הראשית, אי אפשר לגזור באופן ישיר וממוכן מהנתונים הגולמיים. גיבוש תמונת המצב אינו יכול להתבסס על זיהוי העובדות הנכונות, כי אין לנו דרך לזהות אותן בבירור.

המפקד והמטה מגבשים את תמונת המצב במהלך הערכת המצב תוך התבססות על הפשטה ועל הקבצה של נתונים ותוך ניסיון להעריך מהן העובדות העיקריות, החשובות והמשפיעות.

תמונה כוללנית המתאימה לצורך מסוים, באות לידי ביטוי באופן מהותי ועמוק אמנותו ואומנותו של המפקד. לכן אנו מעריכים שאי-אפשר יהיה להבטיח עקביות ותאימות כוללניות. אפשר יהיה רק להבטיח עקביות ותאימות חלקיות, שיתאימו לצרכים מסוימים של יחידות ושל אנשים מסוימים בזמנים מסוימים.¹⁰

תמונת המצב של כוחותינו

קל יותר לאסוף נתונים על כוחותינו, כי הם משתפים פעולה ויכולים, למשל, לדווח על מקומם. אבל אפילו כשנעסוק בכוחותינו אי-אפשר יהיה לבטל את ההבחנה בין מפת טיוטה למפה ראשית. גיבוש המפה הראשית מחייב יכולת לזהות דיווחים שגויים וחריגים ולהתעלם מהם ומחייב יכולת לבצע הקבצה והפשטה של הנתונים. מערכות ממוכנות יכולות לעזור, אבל היכולת להציג את תמונת המצב של כוחותינו תלויה בהבנה אנושית וכוללנית של המצב.

תמונת המצב של האויב

ההבחנה בין מפת טיוטה לבין מפה ראשית תהיה כמובן משמעותית עוד יותר כאשר עוסקים לא בכוחותינו, אלא בניסיון לגבש את תמונת המצב של האויב. המושג טיוטה אינו מתייחס רק לטיטות הפרטיות של קציני ההערכה השונים. ההבחנה התורתית החשובה היא בין מפת מודיעין טיוטה, שעליה מרוכזים נתוני המודיעין הגולמיים, רובם או כולם, לבין המפה הראשית, שעליה מוצגים התוצרים המעובדים של הערכות המודיעין.

את תמונת המצב של האויב (התמ"א) אי-אפשר לקבל בצורה ישירה באמצעות סיכום מכני של הנתונים על הנעשה אצל האויב – נתונים שיהיו זמינים רק באופן חלקי, ושאיכותם איננה מובטחת. אוסף הנתונים על האויב יכלול גם הזנות כפולות, כלומר דיווחים על אותו אויב שהגיעו ממקורות שונים,

אין טעם לדבר על תמונת המצב המשותפת. בשימוש יהיו תמונות מצב שונות. כל קבוצת עבודה תגבש את התמונה המתאימה לה בהתאם למשימה המוטלת עליה. לכן יש המדברים על התמונה הרלוונטית המשותפת (relevant common picture).⁸

תמונת המצב היא השערה

תמונת המצב המשותפת אינה סתם מרשם המוצג במערכת הממוכנת. תמונת המצב המשותפת היא מערכת ייחוס מוסכמת, שאותה מגבשים אנשים. אפילו אם תהיה ברשותנו מערכת שו"ב משוכללת, לא תיגזר תמונת המצב ישירות מהמציאות, כי לא יהיה ברור אם זיהינו נכונה את מאפייניה העיקריים. בעזרת מערכות שו"ב ממוכנות קל להפיץ עדכונים תכופים יותר של תמונות המצב. אבל גם אם נפעיל מערכת שו"ב משוכללת, יהיו תמונות המצב – כמו היום – בחזקת השערה בלבד שהיא בסיס לעבודה בהמשך. למעשה, באמצעות תמונת המצב מעביר המפקד למטה ולמפקדי המשנה את המסר הבא: אינני יודע מה בדיוק קורה, אבל לצורכי המשך הפעילות שלנו – פעילות התכנון ופעילות הלחימה – אנחנו נניח שתמונת המצב המשוערת הזאת נותנת תיאור טוב של המציאות. מכיוון שתמונת המצב היא למעשה השערה מוסכמת, משתמשים הבריטים במונח RGP (Recognized Ground Picture). כמו כל השערה, תמונת המצב היא טענה העומדת לבדיקה. מידע נוסף שייגע במהלך נוהל הקרב והתפתחויות שיקרו במהלך ניהול הקרב עשויים להפריך את ההשערה הזאת ולחייב אותנו לגבש תמונת מצב חדשה. בכל מקרה, במהלך הלחימה אנחנו נוקטים צעדים שמיועדים לוודא שלא נופתע מהתפתחויות המפריכות את הנחות העבודה שעליהן מבוסס התכנון שלנו.⁹ אין דרך פשוטה ומכנית להבטיח עקביות ותאימות בין תמונות מצב חלקיות ומפורטות לבין תמונות כוללניות. בתהליך ההקבצה וההפשטה, שמוביל מתמונות חלקיות ומפורטות אל

וגם נתונים שכבר אינם בתוקף. התקוות הנטולות בטכנולוגיה של "היתוך מידע", אשר תוכל אולי לעזור בעתיד לגבש תמונה מאוסף נתונים כזה, טרם התממשו. גיבוש התמ"א מתבסס – וימשיך להתבסס בעתיד הנראה לעין – על תהליך אנושי אשר קולט ומטמיע את הנתונים, מעבד את המידע, מבחין בין עיקר לטפל, בוחר במה להתמקד ומנסח השערה על תמונת המצב של האויב. מכיוון שתהליך העיבוד הזה דורש זמן, התמ"א לעולם לא תהיה מעודכנת לגמרי ולא תוכל לשלב את כל הנתונים העדכניים ביותר. אם ננסה להתייחס לכל הנתונים העדכניים, לעולם לא נוכל להסכים על התמ"א, כלומר להסכים על ההשערה שתהיה הנחת העבודה שלנו, עד שיתברר שהיא לא נכונה או לא מתאימה או לא רלוונטית.

הדפ"אות המיוחסות לאויב הן תמיד השערה המזמינה הפרכה, ונצטרך להשקיע מאמצי מודיעין בכיווני האיסוף העשויים להפריך אותה. נוסף על כך גם אם נדע מהו בדיוק מצבו הנוכחי של האויב, לא נובעת מכך היכולת לדעת מה הוא מתכוון לעשות, בין השאר משום שהוא ינסה להטעות אותנו.

איך נקבל החלטות?

מערכות שו"ב ממוכנות יכולות לתרום תרומה משמעותית לחכימה ביבשה בדרגים הטקטיים הנמוכים – חטיבה ומטה – גם אם תרומתם של המחשבים בדרגים האלה תהיה חלקית

גם אם נדע מהו בדיוק מצבו של האויב, לא נוכל לדעת מה הוא מתכוון לעשות, בין השאר משום שהוא ינסה להטעות אותנו

ומוגבלת. בעתיד אפשר יהיה להפיץ ביתר קלות את הנתונים הזמינים ולהקטין את המאמץ המושקע באיסוף נתונים ובהצגתם. אין ספק שמרשם קרב, המסכם היטב את המצב הנוכחי ומופץ לכל הנוגעים בדבר, נותן בסיס משותף טוב יותר לפעילות מתואמת מאשר שיחות בקשר בין נציגי היחידות השונות.

אבל גם בצבא מבוסס רשת אפשר יהיה להסיר רק באופן חלקי את ערפל הקרב ואת אי-הוודאות המהותית, האופייניים לשדה הקרב שבו יש אויב פעיל ויוזם. צריך יהיה להמשיך להסתפק במידע חלקי שיהיה לעיתים משובש ומוטעה. תמונות המצב ימשיכו להתבסס על השערות המשמשות הנחות עבודה. מפקדים יקבלו יותר מידע מאשר היום, אבל עדיין יהיה עליהם להתמודד עם אי-ודאות ולמצוא את האיזון העדין שבין ריכוז לבין ביזור ובין מנהיגות ויצירתיות לבין שליטה, ביקורת ונהלים. גם על לוח השחמט אנו חשופים להפתעות – למרות המידע המלא העומד לרשותנו. אפילו מערכות שו"ב מבוססות רשת לא ישחררו את המפקד מהצורך להתבסס לא רק על מידע – לעיתים מפורט ולעיתים כללי – אלא גם על יצירתיות. גם בעתיד יצטרך המפקד לזהות במהירות, כבר בשלב התכנון, דפ"א מתאימה, לגבש את הרעיון המבצעי ולהסביר אותו לכפופים. בזמן הקרב יהיה המפקד זקוק למידע שיאפשר לו לתזמן את

השליבים השונים של הרעיון המבצעי ולהפעיל עתודות, ובמיוחד הוא יזדקק למידע המערער על הרעיון המבצעי ומצביע על הצורך להכניס שינויים בתוכנית.

איך כדאי לקדם את הנושא

החזון של צבא מבוסס רשת ושל לחימה מבוססת רשת שואף להקים "מערכת של מערכות", שתחבר את כולם, ועל-ידי כך להסיר את ערפל הקרב. החזון הזה מצביע על כיוונים רבים שבהם אפשר להביא תועלת ושהם כדאי להתקדם. חשוב במיוחד שמערכות השו"ב הממוכנות העתידיות ישרתו גם את הלוחמים המעורבים בקרב המגע – אחרת הם לא ישתמשו במערכת ולא יזינו אותה בנתונים הדרושים לבכירים. בסעיפים הבאים אסכם ואציע כיצד לרכז את המאמצים כדי להתקדם.

מערכות שו"ב שלמות או מענה לצרכים בסיסיים

יש לעיתים נטייה לאפיין מערכות שו"ב ממוכנות ושלמות שיתמכו בכל תהליכי החשיבה והעבודה המתבצעים במפקדות, גם המופשטים והמורכבים ביותר שבהם. לדעתי, מסוכן מדי לנסות לפתח בבת אחת "מערכת של מערכות" שתחבר את כולם ושתענה לכל הצרכים. כמו רבים אחרים, אני מציע להתמקד בעתיד הקרוב לא במאמץ לפתח וליישם מערכות שו"ב שלמות ומלאות אלא בניסיון לתת מענה לארבעה צרכים בסיסיים: הצגת מקומם של כוחותינו, הצגת מידע על האויב, העברת מסרים וניהול מפות, מרשמים ותצלומים. כמו כן חשוב לקבוע ולהטמיע תקנים לייצוג מידע שיאפשרו ליישומים מתקדמים יותר, שיפותחו בעתיד, להשתמש בכלים שנפתחו בשלב הראשון.

מבחינות מסוימות מדובר בהצעה צנועה ביותר, שכן כבר כיום מצויות בשימוש מערכות רבות שנותנות מענה חלקי לצרכים הבסיסיים האלה שפורטו לעיל. אבל מבחינות אחרות מדובר בהצעה שאפתנית מאוד, שכן מדובר בהמלצה להשקיע מאמצים בניסיון להבטיח מתן מענה שיטתי, רחב ומעמיק לצרכים הבסיסיים האלה. אני ממליץ להשקיע מאמצים במיוחד במימוש מענה שיביא תועלת ללוחמים בקרב המגע. יישום מוצלח של מענה לצרכים הבסיסיים האלה, שיתאים לדרגים הטקטיים הנמוכים, יעמיד לרשותנו תשתית הכרחית וחשובה לכל מערכת שו"ב שאפתנית יותר.

מקום כוחותינו

בכל הניסויים והפעולות המבצעיות הראשונות התברר שהצגת המקום של כוחותינו מביאה תועלת רבה, גם אם התמונה המוצגת אינה שלמה ומדויקת לחלוטין. חשוב להמשיך לפתח כלי תוכנה שיציגו את הנתונים הזמינים בצורה נוחה לשימוש. קל יחסית לאסוף מידע על כוחותינו, כי הם משתפים פעולה ויכולים, למשל, לדווח על מקומם. אבל גם כל כלי רכב וכל חייל יהיו מצוידים ב-GPS ובמערכת קשר מתאימה כדי לדווח באופן סדיר ובדיוק טוב על מקומם, לא ינבע מכך שמערכות השו"ב הממוכנות יוכלו לגבש בעצמן את תמונת המקום של כוחותינו. כדי לגבש תמונה כזאת צריך לדעת להתעלם מחריגים

הטכנולוגיה חותרים להפעלת שירותים שיתנו גם טיפול משולב במסרים מכל הסוגים – טקסט, הודעות קוליות ומסמכים נלווים – וגם שירותי זימונית וכריזה. מבחינת המשתמשים הצבאיים בכוחות השדה כדאי לחתור להקמת מערכת מסרים משולבת שתעביר מסרים מכל הסוגים.

לכאורה אין חדש בהמלצה הזאת. אבל חשוב להתגבר על הנטייה לפתח מערכות מסרים שונות לזרועות שונות, לחילות שונים, לצרכים שונים ולצרכנים שונים. חשוב להימנע מהמצב שבו יש לנו מערכת שונה לבט"ש ומערכת שונה לאוגדות שמתגייסות בשלמותן. חשוב להגיע למערכת מסרים משולבת ואוניברסלית. המערכת האוניברסלית הזאת צריכה להתאים גם לצרכים מנהלתיים וגם לצרכים מבצעיים ולשרת גם מחשבים נישאים וגם טלפונים סלולריים. עליה לתת שירותים מתאימים לכל הרמות – ממפקדת האוגדה ועד ללוחמי הח"ר – ובכל הנסיבות: בשגרה ובלחימה, במשרד ובשטח, בחניה ותוך כדי תנועה. בתנאי עימות מוגבל ייתכן שחשוב יותר לפתח יכולת בסיסית שתאפשר לצה"ל, למשטרה, לשב"כ, למשרד החוץ ולשירותי החירום האזרחיים לתקשר ביניהם ולהתחלק במידע מסווג, מאשר לפתח מערכת שתשרת את מפקדות האוגדה ושתהיה משוכללת הרבה יותר אבל שלא תאפשר קשר עם גופים שמחוץ לצה"ל.

מההמלצה לפתח מערכת מסרים משולבת וכוללנית לא נובע, כמובן, שלדעתי צריך לתת לכל לוחם ח"ר או לכל מפקד פלוגה אפשרות לקבל כמות בלתי מוגבלת של הודעות מכל הסוגים, ובכל מקרה זה יהיה בלתי אפשרי. צריך יהיה לפתח מנגנונים שיאפשרו לפקח על כמות ההודעות המועברת לנמענים השונים ולנהל אותה. צריך יהיה למצוא תשובות לשאלות כגון: מה לעשות כאשר הנמען עשוי להימצא במקומות שונים, וכאשר קיבולת ערוצי התקשורת המגיעים אליו משתנה בהתאם באופן דרסטי? האם אפשר לתכנן מראש ירידה הדרגתית ומבוקרת בכמות המידע או המסמכים הנלווים המועברת לנמען מסוים כאשר ערוץ התקשורת או המחשב הטקטי שלו מוגבלים ביכולתם?

פיתוח מערכת מסרים אוניברסלית יחייב התמודדות עם הבעיה הכללית של זיהוי משתמשים ובעלי תפקידים ושל בקרת הרשאות. כאשר בעל תפקיד מתחלף בשגרה, אפשר לבצע תהליך מסודר של מתן הרשאות מתאימות וחלוקת אמצעי זיהוי. אבל לא ברור מה יקרה בעיצומו של קרב אם מפקד גדוד או פלוגה ייפגע, ומישהו אחר יתפוס את מקומו בלי שיוכל קודם כול לבקר אצל מנהל ההרשאות האוגדתי ולקבל ממנו כרטיס מזהה מתאים. אי-אפשר להניח שהמפקד צמוד לכלי הרכב שלו, ואם המערכת הממוכנת לא תוכל לזהות תוך כדי הקרב מיהו המפקד והיכן הוא נמצא, ייתכן שהיא תיאלץ להעביר את ההודעות המיועדות למפקד לכל מכשירי הקשר של היחידה בלי לנסות לפקח על הגישה להודעות.

ישום מוצלח של מערכת מסרים אוניברסלית יצטרך להתמודד עם השאלות שהוזכרו בסעיפים הקודמים, ולכן יהיה חלק חשוב מהתשתית הנדרשת למערכות שו"ב מתקדמות. כשתהיה תשתית כללית ואחידה כזאת, ניתן יהיה אחר כך ליישם ולבחון בקלות יחסית חלקים שונים של יכולות שו"ב

– כמו רק"ם שננטש אבל ממשיך לדווח על מקומו – וצריך לדעת להתעלם מדיווחים שגויים בעליל. הבעיה תהיה קשה עוד יותר אם רק חלק מהחיילים הפועלים רגלית יהיו מצוידים בציוד GPS תקין, ואם חלק מהדיווחים לא יתקבלו כלל בגלל קשיי תקשורת בדרגים הנמוכים.

אנשים שונים ירצו לקבל תמונה של מקום כוחותינו במידת פירוט שונה, וצריך יהיה לבצע הקבצה והפשטה מתאימות של הנתונים. במהלך הקרב אין בהכרח זהות בין מקומו של טנק המג"ד לבין מקום הגדוד, ובמיוחד אין בהכרח זהות בין מקומו של מה שהיה טנק המג"ד בתחילת הקרב לבין מקום הגדוד בסופו. איסוף ממוכן ומהיר של הנתונים הגולמיים והחלקיים הזמינים יעזור, כמובן, וייתכן שאפשר יהיה לפתח כלי תוכנה שיעזרו להציג תמונה מתאימה של מקום כוחותינו. אבל היכולת לייחס מקום לכוחותינו וליחידותינו תישאר, בסופו של דבר, תלויה גם בעתיד בהבנה אנושית וכוללנית של המצב.

מידע על האויב

גיבוש תמונת המצב של האויב מתבסס – עוד יותר מגיבוש תמונת המצב של כוחותינו – על מידע חלקי, משובש ולעיתים מוטעה ומטעה, ולכן יחייב עוד יותר מעורבות אנושית והבנה אנושית כוללת. אבל גם אם החזון המלא של היתוך מידע רחוק ממיומש, ייתכן שאפשר להגיע להישגים, חלקיים אך מועילים,

גיבוש תמונת המצב של האויב מתבסס -

עוד יותר מגיבוש תמונת המצב של

כוחותינו - על מידע חלקי, משובש

ולעיתים מוטעה ומטעה

בתחום של שילוב רסיסי מידע מסוגים שונים ומזמנים שונים. ייתכן שאפשר, למשל, לפתח כלי תוכנה שיעזרו להציג מידע מסוגים שונים בצורה שתבהיר למשתמש מהי איכות המידע ומהו גילו.

ביטחון המידע

במערכת הביטחון מתקשים היום להבטיח גם גישה נוחה למערכות הממוכנות וגם מידור, ולכן מתרכזים בהקמת גדרות גבוהות מסביב למערכות ולא בבקרת הגישה לפריטי מידע מסוימים. כדי לשפר את יכולתנו להפיץ בצורה רחבה מידע מסוגים שונים חיוני ללבן את הנושא של מנגנוני ביטחון מידע המתאימים לדרגים הטקטיים הנמוכים. גם אם אין לבעיה פתרון מלא, צריך לחפש פתרונות חלקיים שיאפשרו למדר את הגישה לפריטי מידע מסוימים בלי להפריע יתר על המידה להפצת המידע שאינו רגיש.

מערכת מסרים משולבת

בשנים האחרונות ראינו את התועלת הרבה המופקת ממערכות דואר אלקטרוני במשרד ובבית, אבל גם נחשפנו לחלק ממגרותיהן, למשל הכמות הגדולה של "דואר זבל". בעולם

מתקדמות יותר בלי להתחייב מראש על יישום מלא של מערכת שו"ב אולטימטיבית ובלי להגדיר מראש את כל מאפייניה.

כפות ומרשמים

מערכת בסיסית נוספת שתוכל להביא לנו תועלת רבה תאפשר לאחסן, לשלוף, לערוך ולהעביר מפות, מרשמים ואולי גם תצלומים בודדים וקטעי וידיאו. מערכת כזאת תצטרך להתמודד עם הקושי הכרוך בטיפול במפות ובתצלומים. אלה מכילים כמות גדולה של נתונים, ובזמן הקרב יהיה קשה להעביר אותם אל משתמשים בדרגים הטקטיים הנמוכים, שאינם יושבים במתקני קבע, ושקיבולת ערוצי הקשר המגיעים אליהם מוגבלת. לכן צריך להשתדל להעביר מראש – עוד לפני שמתחילה הלחימה – כל מה שאפשר, ואילו בזמן הלחימה להעביר רק מה שדרוש.

את המפות אפשר להעביר מראש. בכלי רכב המצוידים במחשב חזק מספיק ובדיסק גדול מספיק אפשר להחזיק באופן קבוע את כל המפות של כל אזורי הפעילות האפשריים. ייתכן שלוחמי החי"ר לא יוכלו להחזיק באופן קבוע במחשבים הניידים שלהם את כל המפות האפשריות, וצריך יהיה לתת להם אפשרות נוחה לטעון למחשב לפני המבצע את המפות הנדרשות.

בחלק מהיישומים שאנו מכירים היום יש מפות סרוקות, אבל עדיף בהרבה שהמפות יהיו "חכמות" ויוכלו להתאים את המידע המוצג לשימושים השונים, לצידוד הקצה של המשתמש ולקנה המידה שהוא בחר ייתכן שאפשר יהיה לשלב בהן מנועי חיפוש שיאפשרו קפיצה מהירה לנקודה המוגדרת בשפות אפשריות רבות: נקודת ציון, שם קוד, מספר מתג, שם משבצת וכדומה.

אם אותן מפות ממוחשבות וחכמות יעמדו לרשות כל המשתתפים, לא יהיה צורך לשדר מפות בזמן הקרב, ואפשר יהיה להסתפק בשידור המידע המסומן עליהן. ייתכן שיש מקום לפתח כלי תוכנה שיידעו לתת ייצוג לוגי למרשמי הקרב ולהעביר אותם בין המשתמשים לא במתכונת של ציורים אלא בצורה של הודעת מלל קצרה יחסית. שפה תקנית לייצוג לוגי של מרשמי קרב והעברתם החסכונית יהיו בכל מקרה חלק טבעי מכילי התוכנה שיתמודדו עם האתגר של ייצור ממוכן של מרשמי קרב.

אפילו אם המערכת לטיפול במפות ובמרשמים תוכל רק להבטיח שבזמן נוהל הקרב יהיו המפות והתרשימים הנכונים במקום הנכון ואצל האנשים הנכונים, יהיה זה הישג ניכר. אנשים יוכלו אז להתחיל ללמוד את השטח בשלב מוקדם ויהנו מגישה נוחה למרשמים בלי לסבול מהעיכובים ומהטעויות האופייניים לתהליך ההעתקה וההפצה הידני של מרשמי קרב.

גם תמונות בודדות עדיף בהרבה להפיץ מראש ולא לנסות לשדר אותן בזמן הקרב באמצעי הקשר הטקטיים. גם תמונות פתורות ומיושרות יכולות, כמו מפות, לשמש תשתית לשפה משותפת, כך שנוכל להסתפק בהעברת המידע המסומן עליהן. צריך להימנע כמעט לחלוטין מהעברת וידיאו חי לדרגים הטקטיים הנמוכים ולהסתפק בכך שמעבירים אליהם בזמן הקרב את המידע המופק מהווידיאו.

סיכום

החזון של צבא מבוסס רשת מצביע על כיוונים רבים שבהם כדאי להתקדם ועל צעדים רבים שיכולים להביא תועלת לכוחות השדה. אבל חשוב לבחור בזהירות את הדרך שבה נתקדם. לדעתי, מסוכן מדי לנסות לפתח בבת אחת את "המערכת של כל המערכות", וכדאי להימנע מהנטייה לאפיין מערכות שו"ב שלמות שיתמכו בכל תהליכי החשיבה והעבודה המתבצעים במפקדות. עדיף להתרכז בכמה יישומים פשוטים ולא במערכות שו"ב שלמות ומלאות.

אפשר לזהות כיוונים שבהם כדאי ליזום צעדים חלקיים וראשוניים, שגם יקדמו את יכולתנו המבצעית וגם יאפשרו לנו לצבור ניסיון וללמוד להתמודד עם בעיות היסוד שתיארת. אני מציע להתמקד בעתיד הקרוב בניסיון לתת מענה לארבעה צרכים בסיסיים: הצגת המקום של כוחותינו; הצגת מידע על האויב; העברת מסרים; ניהול מפות, מרשמים ותצלומים. כיום כבר מצויות בשימוש מערכות שנותנות מענה חלקי לצרכים הבסיסיים האלה, אבל חשוב לתת להם מענה שיטתי, רחב ומעמיק יותר, שיביא תועלת – גם אם חלקית ומוגבלת – לדרגים הטקטיים הנמוכים ביותר של כוחות השדה, ובמיוחד ללוחמים בקרב המגע.

הערות

1. Alberts, David S., John J. Garstka and Frederick P. Stein, **Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority**, 2nd revised edition, DOD Command and Control, Research Program, 2000
2. Davenport, Thomas H. and Laurence Prusak, **Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know**, Harvard Business School Press, 1998
3. Davenport, Thomas H., **Information Ecology: Mastering the Information and Knowledge Environment**, Oxford University Press, 1997
4. Talbot, David, "We Got Nothing Until They Slammed into Us", **MIT Technology Review**, November 2004, pp. 36-45
5. Toomey, Christopher J., "C⁴ISR in the Stryker Brigade Combat Team", **Military Review**, May-June 2003, pp. 42-46
6. Joe, Leland, and Isaac Porche, **Future Army Bandwidth Needs and Capabilities**, RAND, 2004; Nissen, Christopher A., and Torleiv Masseng, "Network-Centric Military Communications", **IEEE Communication Magazine**, November 2005, pp. 102-104
7. Fitz Simonds, James R., "The Cultural Challenge of Information Technology", **Naval War College Review** 51, no. 3, Summer 1998
8. Murphy, Jim, and Jack Glasgow, "Insights Into Optimum TOC Environments", Paper Presented at the Command and Control Research and Technology Symposium, US Naval Postgraduate School, Monterey, CA, June 26-June 28 2000
9. Kallmeier, Vicki, Simon Henderson, Barry McGuinness, Peter Tuson, Richard Harper, Sean Price, and Jim Storr, "Towards Better Knowledge: A Fusion of Information, Technology, and Human Aspects of Command and Control", **Journal of Battlefield Technology** [UK] 4, no. 1, 2001, pp. 34-43; Willard, Robert F., "Rediscover the Art of Command & Control", **Proceedings of the US Naval Institute**, October 2002
10. Sundin, Claes and Henrik Friman, (eds.), **ROLF 2010: The Way Ahead and The First Step**, Stockholm, Swedish National Defence College, 2000

הדילמה האתית סביב המאבק במערך האזרחי של החמאס

ניצחון החמאס בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית מעמיד את המערב בכלל ואת ישראל בפרט בפני דילמה אתית קשה: מחד גיסא, ישנו רצון לפגוע בחמאס, ארגון טרור לכל דבר ועניין, באמצעות "סגירת הברזים" לממשלתו, ומאידך גיסא, ישנו רצון להימנע מפגיעה הומניטרית באוכלוסייה הפלסטינית. ישראל והעולם המערבי כבר התמודדו עם דילמה דומה בנוגע למאבק במערך האזרחי של תנועת החמאס - הדעה

סגן רביד

התשתית הזאת מוכרת בכינויה "דעה", ביטוי שמשמעותו המילולית הנה קריאה לשוב, ובמובן החמאסי - קריאה לציבור הפלסטיני לשוב אל חיק האסלאם (כפי שהתנועה תופסת אותו).

מערך הדעה של החמאס כולל מספר רב של מוסדות ושל גופים גלויים, ובראשם עשרות רבות של אגודות צדקה אסלאמיות הפרוסות בכל הערים בשטחים וברבים מהכפרים. אלה מחלקות סיוע כספי וחומרי לאוכלוסייה בכלל ולתומכי החמאס בפרט ומקיימות פעילויות בסדרה ארוכה של תחומים: חינוך, בריאות, רווחה, דת, הסברה ועוד.² פעילות מערך הדעה של החמאס מצריכה מימון נרחב,

משאביה הכספיים של תנועת החמאס מופנים ברובם למימון מערך הדעה ולא למימון פעילותה של הזרוע הצבאית שלה

הנאמד בעשרות מיליוני דולרים בשנה. למעשה, משאביה הכספיים של תנועת החמאס מופנים ברובם למימון מערך הדעה ולא למימון פעילותה של הזרוע הצבאית שלה. הכספים האלה מקורם בעיקר בקרנות צדקה אסלאמיות במערב השייכות (שלא בגלוי) לחמאס ובקרנות אסלאמיות המזוהות עם האחים המוסלמים ופועלות במדינות מוסלמיות (במיוחד במדינות המפרץ הפרסי). יש אי-ספור הוכחות למקורות המימון הזה - למשל במסמכי שלל שתפס צה"ל במהלך פשיטות על משרדיהן של אגודות צדקה של תנועת החמאס ביהודה ובשומרון.³

מהו מערך הדעה

המושג "זכאה" (צדקה) הוא חלק בלתי נפרד מחייו של המוסלמי ואחד מחמשת עמודי האסלאם המחייבים כל מאמין בדת הזאת. על פיו מחויב המוסלמי להפריש חלק מהכנסתו לטובת צדקה ותמיכה בנזקקים, וישנן אף מדינות מוסלמיות שבהן התרומה לצדקה היא חלופה למערכת של גביית מיסים סדורה, כנהוג בעולם המערבי. מרכזיותה של הצדקה בעולם המוסלמי הביאה לפריחתם של מוסדות צדקה אסלאמיים, שהבולטים והדומיננטיים שבהם פועלים במדינות המפרץ. שמותיהם של חלק ממוסדות הצדקה האסלאמיים, שביסוד רובם עומד רצון כן לסייע למעוטי היכולת ולמוכי הגורל, נקשרו בשנים האחרונות למימון טרור - בין אם מדובר באל-קאעידה על גרורותיו, במורדים הצ'צ'נים או בתנועת החמאס. לאור זאת נתונים חלק מהמוסדות האלה - בעיקר מאז פיגועי 11 בספטמבר 2001 - לסנקציות משמעותיות ששיבשו את פעילותם ובחלק מהמקרים אף הביאו לסגירתם.¹

גם החמאס, כמו התנועה האם שלה, האחים המוסלמים, דוגלת בהקמת תשתית של מוסדות אסלאמיים המסייעים לציבור הרחב במגוון תחומי החיים ורואה במוסדות האלה אמצעי להפצת האסלאם ולקידום האידיאולוגיה שלה. מאז הקמתה ב-1987 פעלה תנועת החמאס כדי לפתח תשתית כזאת בשטחים ולהרחיבה, תוך שהיא מתבססת על פעילות קודמת של האחים המוסלמים באותם התחומים.

קצין מודיעין

אף שמערך הדעוה הוא המערך ההומניטרי-אסלאמי הגדול ביותר בשטחים, הוא עדיין רחוק מלהיות הגורם ההומניטרי הדומיננטי בשטחים

חלקו של מערך הדעוה בניצחון החמאס בבחירות

אין ספק שמערך הדעוה תרם תרומה חשובה לניצחונה של תנועת החמאס בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית כמו גם להצלחת התנועה בבחירות לרשויות המקומיות בשטחים. מערך הדעוה של החמאס – כפי שיפורט בהמשך – הוא בסיס כוחה המרכזי של התנועה והוא שאיפשר לה לבנות את עצמה במשך שנים כך שתהיה אלטרנטיבה אסלאמית נקיית כפיים למוסדות הרשות. זאת תוך שהיא מפיצה את האידיאולוגיה הקיצונית של התנועה בקרב האוכלוסייה הפלסטינית ויוצרת בקרבה תחושות של הכרת תודה ושל הערכה. התחושות האלה באו לידי ביטוי – בין היתר – ביום הבחירות.

עם זאת ראוי לציין כי לא שוררת תמימות דעים בנוגע למרכזיותו של מערך הדעוה במהפך שהתחולל ברשות. כך, למשל, ראש הממשלה הפלסטיני, איסמעיל הנייה, נשאל בראיון ל"ווישינגטון פוסט" אם הוא מייחס את ניצחון תנועתו לשחיתות שאיפיינה את שלטון הפת"ח, לפעילות מערך הדעוה או להזדהות אידיאולוגית של האוכלוסייה הפלסטינית עם החמאס. בתשובתו ייחס הנייה את הניצחון בראש ובראשונה לחזון הסדור שהציגה תנועת החמאס לאוכלוסייה הפלסטינית וכן לשחיתות בפת"ח – אך כלל לא למערך הדעוה (הגם שיייתכן כי הנייה בחר במתכוון שלא להתייחס למערך הדעוה).⁴ עמדה שונה מזו של הנייה גורסת כי ניצחון החמאס בבחירות נזקף בעיקר לזכות פעילות מערך הדעוה של התנועה, ואילו נימוקים

אחרים – כגון המיאוס מהשחיתות בפת"ח או האסלאמיזציה של הפלסטינים – בטלים בהשוואה לתרומתו של מערך הדעוה.⁵ בהקשר הזה יש להבהיר כי אף שמערך הדעוה הוא המערך ההומניטרי-אסלאמי הגדול ביותר בשטחים, הוא עדיין רחוק מלהיות הגורם ההומניטרי הדומיננטי בשטחים. כך, בעוד שעלות הפעלתו השנתית של מערך הדעוה נאמדת בכמה עשרות מיליוני דולרים בלבד, התקציב של פעילות אונר"א (סוכנות הסיוע והתעסוקה של האו"ם לפלסטינים) בשטחים בשנת 2005 עמד על יותר מ-160 מיליון דולר,⁶ ותקציב השירותים הסוציאליים של הרשות עמד ב-2004 על יותר מ-520 מיליון דולר.⁷ יתר על כן, על-פי נתוני הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה, רק שיעור קטן מהאוכלוסייה הפלסטינית (לא יותר מאחוזים בודדים) נתמך על-ידי מערך הדעוה, בשעה שעשרות אחוזים מהאוכלוסייה נשענים על סיוע בין-לאומי (מטעם האו"ם, למשל) ועל סיוע מהרשות עצמה. עם זאת סביר להניח שהנתונים האלה ממעיטים במידת מה מערכו של מערך הדעוה, שכן חלק מהשירותים שהוא מעניק – כגון שירותי דת או שירותי בריאות מוזלים – קשה לכמת בסקרים כגון אלה שמבצעת הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטטיסטיקה.⁸

צעדים שנקטו נגד מערך הדעוה

בדומה למוסדות הצדקה האסלאמיים בחו"ל, גם מערך הדעוה של החמאס היה חשוף במהלך האינתיפאדה השנייה, ובמיוחד

באוכלוסייה תמימה, שגורלה בין כך ובין כך לא שפר עליה, וחמור מכך: קיים חשש שהצעדים האלה אף חיזקו את כוחם של הגורמים הקיצוניים בשטחים, שכן הם העמיקו את תחושת הייאוש וחוסר התקווה.

הבעיה האתית הזאת השפיעה ומשפיעה על מידת נכונותן של כמה מדינות, שבהן פועלות תשתיות גיוס הכספים של מערך ה"דעוה" (ושל מערכים מקבילים בארגוני טרור אחרים), לנקוט צעדים נגד אותן התשתיות. הססנותן של המדינות האלה נובעת גם, כמובן, משיקולים פוליטיים שונים (למשל, חשש מתסיסה בקרב הקהילות המוסלמיות החיות בשטחיהן), אולם הן מתחבטות בסוגיה הזאת במידה רבה בשל הקושי האתי – על-פי השקפתן – לנקוט צעדים אופרטיביים, שאחת מהשלכותיהם היא פגיעה באוכלוסייה קשת יום ותמימה ברובה. אומנם אי-אפשר להתכחש לפגיעה הבלתי רצויה באוכלוסייה תמימה כתוצאה מהפגיעה במערך הדעוה, אך באותה המידה גם אי-אפשר להתכחש לכך שמערך הדעוה של

על-פי נתוני הלשכה הפלסטינית המרכזית לסטיסטיקה, רק שיעור קטן מהאוכלוסייה הפלסטינית נתמך על-ידי מערך הדעוה, בשעה שעשרות אחוזים מהאוכלוסייה נשענים על סיוע בין-לאומי ועל סיוע מהרשות עצמה

החמאס – על שלל מוסדותיו – הוא מקור כוחה העיקרי של התנועה ומבדל אותה מארגונים אסלאמיים אחרים בשטחים, ובכלל זה הג'יהאד האסלאמי (המקיים פעילות סוציאלית שקטנה באופן משמעותי בהיקפה מזו של החמאס). נוסף על כך, כפי שיפורט להלן, רבים ממוטביו של מערך ה"דעוה" הם אכן גורמי חמאס – פעילים, משפחות חללים, אסירים ועוד – והסיוע שהם מקבלים ניתן להם מתוקף השתייכותם לתנועה. תרומתו של מערך הדעוה לחמאס באה לידי ביטוי בכמה מישורים:¹²

- 1. שימור והגדלה של בסיס התמיכה של החמאס בקרב האוכלוסייה הפלסטינית.** באמצעות הענקת סיוע מסיבי לאוכלוסייה, מבטיחה לעצמה תנועת החמאס את שימור נאמנותם של מי שנהנים משירותיה, ובמקביל היא מטפחת את דור העתיד של תומכיה במסגרת הגשמת חזונה להקים מדינה אסלאמית. כאמור, סביר להניח שתוצאות הבחירות בשטחים היו במובן מסוים "דיווידנד" שקיבלה תנועת החמאס תמורה לתמיכה רבת השנים שמעניק מערך הדעוה לאוכלוסייה הפלסטינית.
- 2. הפצת תעמולה על חשיבותם של הג'יהאד ושל המאבק ב"אויב הציוני".** באמצעות מערך הדעוה מפיצה תנועת החמאס את האידיאולוגיה הקיצונית שלה. דוגמה טובה לכך היא חומרי לימוד שנתפסו בבית ספר ליתומים של

מאז פגיועי 11 בספטמבר, לפגיעות רבות. זאת לאחר שבמשך שנים פעלו מערך הדעוה והגופים בחו"ל המממנים אותו בשקט יחסי בשל ההבחנה שהייתה נהוגה בעולם בין "טרור של ממש" (קרי הזרועות הצבאיות של ארגוני הטרור, העוסקות בביצוע הפיגועים עצמם) לבין פעילות הצדקה המזוהה עם ארגוני הטרור. הגישה הרווחת בעולם הייתה כי בשעה שפעילות הזרועות הצבאיות של ארגוני הטרור אינה לגיטימית, הרי שפעילות הצדקה המזוהה עם הארגונים היא לגיטימית, ואין זה מוסרי לפעול נגדה.

פיגועי 11 בספטמבר, שהביאו להתנעת המערכה העולמית נגד הטרור (בהובלת ארה"ב), היו אירוע מכונן גם בנוגע למאבק במערך הדעוה ובמקביליו בארגוני טרור אחרים בעולם. כך, יותר ויותר מדינות במערב – שבחלקן פעלו תשתיות גיוס כספים בעבור מערך הדעוה – קיבלו את הגישה המשותפת לישראל ולארה"ב, שלפיה מערך הדעוה מספק מעטפת תמיכה לפעילות הטרור של החמאס, ולכן לגיטימי ואתי לפגוע בו ובמקורות המימון שלו. להלן רשימה של המהלומות המרכזיות שניחתו על מערך הדעוה בחמש השנים האחרונות:

1. סגירה של חלק מקרנות הצדקה במערב ובסעודיה אשר מימנו את מערך הדעוה והצרת צעדיהן של קרנות נוספות.⁹
2. מבצע "לפיד ירוק" להחרמת כספי טרור מבנקים בראמאללה (פברואר 2004), שאותו ביצעו כוחות ביטחון של ישראל, ושבמסגרתו הוחרמו 37.5 מיליון ש"ח – רובם מחשבונות בנק של מוסדות הנמנים עם מערך הדעוה.¹⁰
3. פשיטות רבות של צה"ל על אגודות הנמנות עם מערך הדעוה ביהודה ושומרון, שבמסגרתן הוחרמו ניירת רבה ומחשבים, ונאטמו המבנים המשמשים את האגודות (הפעילות הזאת הצטמצמה מאוד מאז החלה הרגיעה).
4. הוצאה אל מחוץ לחוק בישראל של מוסדות דעוה בשטחים וכן של הגופים המממנים אותם בחו"ל.¹¹
5. מעצר ראשי התנועה האסלאמית בישראל (מאי 2003) ובהמשך גם הרשתות בגין העברת כספים מקרנות צדקה בחו"ל למערך הדעוה של החמאס.
6. מעצר פעילים במערך הדעוה.
7. פעילות הסברה של ישראל שפגעה בלגיטימציה הבין-לאומית של מערך הדעוה.

הדילמה האתית שהייתה כרוכה בפעילות נגד מערך הדעוה

הפגיעה במערך הדעוה מעוררת דילמה אתית חשובה: הרי בסופו של דבר מרבית האוכלוסייה הנתמכת על-ידי מערך הדעוה אינה עוסקת בטרור, אלא – לכל היותר – מזדהה עם אידיאולוגיית החמאס. במילים אחרות, מדובר באוכלוסייה תמימה ברובה, שלא גרמה ואין בכוונתה לגרום נזק לישראל. למרות תמימותה של האוכלוסייה הזאת הצעדים שנקטו ישראל ומדינות נוספות נגד מערך הדעוה פגעו למעשה בה. הפעילות נגד מערך הדעוה גרמה אפוא לכך שפחות משפחות פלסטיניות נזקקות קיבלו חבילות מזון וקצבאות, פחות מעוטי יכולת זכו לשירות רפואי במחירים סמליים וכו'. מהדברים האלה עולה שהצעדים נגד מערך הדעוה פגעו

הצעדים נגד מערך הדעוה פגעו באוכלוסייה תמימה, שגורלה בין כך ובין כך לא שפר עליה, וחמור מכך: קיים חשש שהצעדים האלה אף חיזקו את כוחם של הגורמים הקיצוניים בשטחים, שכן הם העמיקו את תחושת הייאוש וחוסר התקווה

3. **יצירת מאגר לגיוס כוח אדם** מקרב האוכלוסייה האזרחית שמקבלת תמיכה מהחמאס. מקבלי השירותים האזרחיים של החמאס עוברים אינדוקטרינציה דתית-ג'יהאדית ומדורבנים להצטרף לשורות החמאס ולהשתתף בפעילות הטרור. נוסף על כך הזרוע האזרחית של התנועה מבטיחה לפעילי הזרוע הצבאית סיוע סוציאלי וחומרי בתחומי חיים רבים ויוצרת פיתוי להתגייס אליה. כך, למשל, סביר להניח כי פעילי טרור מוכנים לסכן את חייהם ואף לבצע פיגועי התאבדות ביודעם כי גם לאחר מותם תתמוך תנועת החמאס במשפחותיהם, כך שהביטחון הכלכלי שלהן מובטח.
4. **מקור תעסוקה לפעילי הטרור** של התנועה. לא אחת קורה שפעילים באגודות הנמנות עם מערך הדעוה חובשים כובע נוסף במקביל: הם משמשים גם פעילים צבאיים. דוגמה טובה לכך היא ועדת הצדקה של ג'נין (אגודת חמאס דומיננטית נוספת, שהוצאה אף היא אל מחוץ לחוק בישראל), ששניים מבכיריה היו במקביל פעילים צבאיים

- בכירים שהוציאו אל הפועל פיגועים, ובהם פיגוע ההתאבדות באוטובוס במירון באוגוסט 2002.
5. **קבלת תרומות** מהאוכלוסייה שמקבלת תמיכות מהחמאס. התנועה מגייסת לעיתים כספים בשטחים, ומטבע הדברים האוכלוסייה שמקבלת ממנה תמיכות מבקשת להכיר לה תודה באמצעות מתן תרומות (הגם שאלה לרוב רק סמליות).
6. **"זליגת" כספים ממערך הדעוה למימון הפעילות הצבאית של החמאס**. מעריכים שכספים המיועדים במוצהר למימון הפעילות האזרחית של החמאס מועברים במקרים מסוימים למימון פעילות הזרוע הצבאית של התנועה או לכל הפחות מועברים לידי פעילי טרור.
- המחשה לאופן שבו מנצלת תנועת החמאס את מערך הדעוה ניתן למצוא בסיפור ההיפותטי (או שמה אינו כל כך היפותטי?) הבא: אחמד נולד ברמאללה בעיצומה של האינתיפאדה הראשונה. הוא נולד במרפאה השייכת לאגודת צדקה של החמאס ובהמשך הלך לגן ילדים השייך לאותה האגודה. באותה התקופה נהרג אביו של אחמד מכדור תועה שירה חייל צה"ל, ומאז – בשל אובדן המפרנס – קיבלה המשפחה קצבה חודשית מהאגודה המזוהית עם החמאס. אחמד בגר והלך לבית ספר יסודי ליתומים שאותו מפעילה אותה האגודה. בתמורה שילמה אמו תשלום סמלי בלבד.

דהיינו מערך הדעוה) לבין מאבק ביישות מדינתית הנשלטת על-ידי ארגון טרור – מאבק שפוגע במצב ההומניטרי באותה היישות. ההבדלים האלה מקרינים על מרחב הפעולה נגד החמאס, כפי שיפורט להלן.

פתרונות חלקיים לדילמות

לשתי הדילמות האתיות שתוארו לעיל, הנובעות מהרצון לפגוע בחמאס לצד השאיפה להימנע ככל הניתן מפגיעה באוכלוסייה חפה מפשע, אין פתרון קסמים. על הדילמה שכרוכה במאבק במערך הדעוה הקלה הזיקה הברורה בינו לבין הזרוע הצבאית של התנועה. אולם חרף הזיקה הזאת היו הפתרונות האפשריים לדילמה הזאת (עד לעליית החמאס לשלטון) חלקיים בלבד:

1. מתן סיוע והקלות לגורמים הומניטריים אחרים שפעלו בשטחים וכן למוסדות הרשות, כך שלצד הפגיעה במערך הדעוה היו עומדות לרשות הציבור הפלסטיני חלופות ראויות. יתרה מזאת, אף ניתן היה לעודד את צמיחתן של אגודות צדקה אסלאמיות חדשות וניטרליות כדי שיהיו חלופה למערך הדעוה של החמאס, כך שלרשות הפלסטינים שהיו מבקשים להמשיך לקבל סיוע בעל תווית אסלאמית הייתה עומדת האפשרות לקבלו שלא מהחמאס. כך, למשל, אותו אחמד יליד רמאללה אשר הוזכר קודם לכן בסיפור ההיפותטי יכול היה לקבל תמיכה דומה גם מגופים אחרים שאינם מקדמים אידיאולוגיה פרו-ג'יהאדית – מה שהיה מקטין במידה משמעותית את הסבירות כי יתמוך בחמאס או יהיה פעיל בתנועה.

2. השחרת מערך הדעוה בעולם ובמיוחד בעיני הציבור הפלסטיני. צריך היה להדגיש באוזני הפלסטינים שמערך הדעוה הוא מלכודת דבש, שאומנם מעניקה סיוע נדיב, אך מנגד מקשה על פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואף משמרת את נחשלותם של הפלסטינים.

3. צריך היה לתבוע מהרשות (כאמור, לפני ניצחון החמאס) להיאבק בתוכני ההסתה המועברים במוסדות הצדקה של החמאס ובמקביל לעודד אותה לספק לאוכלוסייה את מרב צרכיה ההומניטריים בניסיון ליתר, ולו במעט, את שירותי מערך הדעוה של החמאס. דוגמה לפעילות כזאת של הרשות הייתה הקמתה של רשת הביטחון הסוציאלית, שמטרתה להסדיר את הסיוע ההומניטרי שמשרדי הרשות מעניקים לאוכלוסייה הפלסטינית.

4. ניתן היה – מול נציגים של כלי התקשורת – למסור לגורמים הומניטריים לא חמאסיים סחורות וכספים שהוחרמו בפשיטות על משרדיהן של אגודות צדקה ביהודה ושומרון. באופן דומה אין פתרונות מלאים גם לדילמה האתית הנוכחית שהתעוררה בעקבות ניצחון החמאס בבחירות, המערכת הישראלית מגלה רגישות לסוגיה ההומניטרית, ונבחנים פתרונות שיצמצמו עד למינימום את הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית. מהמאבק ארוך השנים נגד מערך הדעוה עולות שתי תובנות חשובות, והן שצריכות, לדעת, להנחות את ישראל ואת העולם המערבי בבואם לכלכל את צעדיהם מול הרשות הפלסטינית בעידן החמאס: ראשית, נדרשת הבנה של ישראל ושל העולם המערבי כי צעדים נגד

כשהמשיך ללימודים בתיכון, קיבלה משפחתו של אחמד מהאגודה סיוע בטובין: מוצרי מזון, בגדים וציוד לבית. במהלך השנים שבהן קיבל אחמד את הסיוע מהאגודה המזוהה עם החמאס הוא נחשף באופן אינטנסיבי לאידיאולוגיה של התנועה: בין היתר הוא קרא "סיפורי גבורה" על מחבלים מתאבדים ושמע הטפות בזכות הג'יהאד ומות הקדושים. מהי הסבירות שאחמד – ועוד אלפים רבים של ילדים כמוהו – יהפכו בגרותם לתומכים ולפעילים בתנועת החמאס? הניסיון והשכל הישר מלמדים שהסבירות לכך היא גבוהה בהחלט.

קיימת אפוא זיקה ברורה בין מערך הדעוה של החמאס לבין הזרוע הצבאית של התנועה, ולכן המערך הזה אינו לגיטימי במידה רבה, ולישראל יש זכות מלאה לפעול נגדו. עם זאת יש לזכור כי אין דין מערך הדעוה כדין הזרוע הצבאית של החמאס: מערך הדעוה אומנם מספק מעטפת תמיכה לזרוע הצבאית של החמאס, אך כשלעצמו אינו עוסק בפעילות טרור ישירה נגד

קיימת זיקה ברורה בין מערך הדעוה של החמאס לבין הזרוע הצבאית של התנועה, ולכן המערך הזה אינו לגיטימי במידה רבה, ולישראל יש זכות מלאה לפעול נגדו

ישראל. יתר על כן, כפי שפורט לעיל, מערך הדעוה תומך בעיקר באוכלוסייה תמימה שלא הייתה מעורבות בפעילות טרור נגד ישראל.

הדמיון והשוני בין הדילמה האתית בנוגע למאבק במערך הדעוה לבין הדילמה האתית הכרוכה בצעדים נגד מחשלת החמאס

ישראל והעולם המערבי ניצבים כיום, לאחר ניצחון החמאס בבחירות למועצה המחוקקת, בפני דילמה הדומה לזו הכרוכה במאבק במערך הדעוה: ישראל (שכלכלת הרשות תלויה בה באופן מוחלט) והעולם המערבי (התומך כלכלית ברשות) מעוניינים לפגוע בשלטון החמאס ולמנוע מצב שבו כספיהם ישמשו לחיזוק התנועה. עם זאת אין הם רוצים לגרום לפגיעה הומניטרית באוכלוסייה הפלסטינית. גם במקרה הזה, בדומה למאבק במערך הדעוה, קיים החשש כי פגיעה הומניטרית באוכלוסייה הפלסטינית רק תעורר אפקט בומרנג: העמקת התסכול של האוכלוסייה הפלסטינית כלפי ישראל והמערב לצד הגברת תמיכתה בתנועת החמאס ובתפיסת עולמה.

עם זאת לצד הדמיון בין שתי הדילמות ישנן גם נקודות שוני: הדילמה הנוכחית טומנת בחובה נזק הומניטרי פוטנציאלי כבד הרבה יותר מזה שנגרם מהמאבק במערך הדעוה (זאת, כאמור, מכיוון שהיקף פעילותו של מערך הדעוה הוא "כסף קטן" בלבד בהשוואה ליתר הפעילות ההומניטרית בשטחים); וקיים הבדל בין מאבק במערך הומניטרי המשויך לארגון טרור

ראש המחשלה הפלסטיני איסמאעיל הנייה

ישראל והעולם המערבי מחויבים לאזן את הפגיעה ההומניטרית שיגרמו צעדיהם נגד ממשלת החמאס באמצעות ערוצים הומניטריים עוקפי חמאס. אולם בכך אין די. חשוב גם להדגיש לציבור הפלסטיני שמדובר בסיוע שמגיע אליו בערוצים עוקפי חמאס

ממשלת החמאס עתידים בהכרח לפגוע באוכלוסייה הפלסטינית; שנית, ישראל והעולם המערבי מחויבים לאזן את הפגיעה ההומניטרית שיגרמו צעדיהם נגד ממשלת החמאס באמצעות ערוצים הומניטריים עוקפי חמאס. אולם בכך אין די. גם חשוב להדגיש לציבור הפלסטיני שמדובר בסיוע שמגיע אליו בערוצים עוקפי חמאס.

ניתן להצביע על כמה ערוצים עוקפי חמאס להעברת הסיוע ההומניטרי לשטחים. (אחדים מהם, כפי שפורסם בכלי התקשורת, נשקלים בישראל ובעולם המערבי): העברת סיוע הומניטרי באמצעות גופים בין-לאומיים (דוגמת גוף הסיוע של האו"ם – אונר"א – וגוף הסיוע של מחלקת המדינה האמריקנית – USAID) ישירות לאוכלוסייה הפלסטינית ללא תיווכם של משרדי ממשלה ברשות; העברת הסיוע ההומניטרי באמצעות מעין משרד אוצר אלטרנטיבי ברשות – למשל מוסד הנשיאות,

תחת פיקוחו של אבו מאזן – כך שידיים חמאסיות לא יונחו על הכסף; העברה ישירה של מימון לפרויקטים הומניטריים בשטחים (כגון חפירת בארות מים) מידי הגוף או המדינה המממנים בחו"ל ללא תיווכם של משרדי הרשות ועוד.¹⁴ בכל אופן החתירה לאיזון הפגיעה ההומניטרית – שתגרם בשל נקיטת צעדים צודקים נגד החמאס – באמצעות מתן סיוע חלופי לאוכלוסייה הפלסטינית היא שתיתן לצעדיהם של ישראל ושל עולם המערבי תוקף מוסרי. ללא אותו איזון עלול להתברר בטווח הארוך כי הצעדים שננקטו היו בעלי מוסריות מפוקפקת.

הערות

1. Rachel Aherenfeld, **Funding Evil: How Terrorism is Financed and How to Stop it**, Chicago and Los Angeles, Bonus Books, 2003
2. Mathew Levitt, "Hamas from Cradle to Grave", **Middle East Quarterly**, Winter 2004
3. בהקשר הזה ראו מסמכים רבים שפורסמו באתר האינטרנט של המרכז למורשת המודיעין: www.intelligence.org.il
4. Lally Weymouth, "We do not wish to throw them into the sea", **Washington Post**, February 26, 2006
5. רונן ברגמן, "כסף קטלני", **ידיעות אחרונות**, 17 בפברואר 2006
6. ראו את האתר של UNRWA, www.un.org/unrwa/index.html
7. ראו את האתר של משרד האוצר הפלסטיני, www.mof.gov.ps
8. ראו את אתר הלמ"ס הפלסטינית, www.pcbs.org
9. Stuart Levy, No Title, Testimony of Stuart Levy, Under Secretary, Office of Terrorism and Financial Intelligence, U.S. Department of the Treasury, Before the Senate Committee on Banking, Housing and Urban Affairs, Department of the Treasury, Office of Public Affairs, July 13, 2005 www.banking/senate.gov/files/ACFA8.pdf
10. עמוס הראל וארנון רגולר, "המאבק בטרור הגיע לבנקים ברמאללה: ישראל החרימה כ-37 מיליון שקל", **הארץ**, 26 בפברואר 2004
11. בהקשר הזה ראו את רשימת הגופים שישראל הכריזה כי הם התאחדויות בלתי מותרות. הרשימה מופיעה באתר הרשות לאיסור הלבנת הון ומימון טרור, www.justice.gov.il/MOJHeb/HalbanatHon
12. בהקשר הזה ראו מסמך של "המרכז למורשת המודיעין": "התשתית האזרחית הענפה של החמאס (ה"דעה") כחלופה לרשות הפלסטינית ולמוסדותיה וכמעטפת תומכת טרור: ניתוח תשתית החמאס באזור רמאללה ואל-בירה כמקרה מבחן (על פי מסמכי שלל שנלקחו ממנגנוני הביטחון של הרשות וממוסדות תשתית של החמאס)", www.intelligence.org.il/sp/9_04/infra.htm
13. בהקשר הזה ראו את נספח ג' במסמך של "המרכז למורשת המודיעין": "אינטרפל – הקרן הייעודית של החמאס בבריטניה", www.intelligence.org.il/sp/10_04/hamas/hamasappc.htm
14. רוני סופר, "בישראל רוצים לדעת לאן זורם כל דולר ברשות", **ynet**, 23 בפברואר 2006, www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3219984,00.html

הבעייתיות שבביזור המשאבים לבניין הכוח בצה"ל

מדיניות צה"ל זה יותר משני עשורים היא לבזר סמכויות בתחומים של בניין הכוח ושל הקיום השוטף. אין כל ספק שהמטה הכללי אינו צריך לקבוע תקנים לעפרונות, אך מכאן ועד ביזור החלטות מהותיות בבניין הכוח לרמה של יחידת הקצה קיים מרחק

סא"ל אלון

ההחלטה על הביזור

מאמצע שנות ה-80 נמצא צה"ל בתהליך של העברת סמכויות בתחומי בניין הכוח והמוכנות (קיום שוטף) מהרמות הגבוהות לרמות הביצוע הנמוכות יותר. תהליך הביזור של קבלת החלטות בתחום המשאבים¹ הוא אפוא המדיניות של צה"ל זה כ-20 שנה. הוא החל להתממש בקצב איטי, יחסית, כשהוחלט להעביר סמכויות החלטה בתחום המשאבים מהמטכ"ל לזרועות וצבר בעשור האחרון תנופה רבה, כאשר הסמכויות האלה הועברו מרמת הזרועות למפקדות משנה ובמקרים מסוימים אף ליחידות.

טענת המאמר הזה היא שלצד יתרונות רבים שיש בתהליך הביזור, הרי ביישומו במערכת ביטחונית-ציבורית כצה"ל לא ניתן להוכיח לאורך זמן את היתרונות שמייחסים למהלך הזה, ואף קיים פוטנציאל לנזקים ולעיוותים בטווח הבינוני ובטווח הארוך, שקשה לראותם בשלב הביזור עצמו. טענה נוספת היא שהדיון בנושא הזה ברמות השונות (מטכ"ל, זרוע, יחידות) מתקיים בהקשר שאינו רלוונטי לסביבתו, כלומר משתמש בעולם מושגים שבחלקו הגדול אינו מתאים לסביבה הצבאית של בניין הכוח.

הסיבה למהלכי הביזור

הסיבה המרכזית לביזור קבלת ההחלטות הנוגעות להקצאת משאבים בתחומים של בניין הכוח היא כלכלית. ההנחה היא כי מתן סמכות רחבה לדרג נמוך יותר להקצאה פנימית של משאבים (לרוב תקציב) תביא בעיקר את היתרונות הבאים:

1. חיבור טוב יותר בין סמכות לאחריות.
2. התייעלות כלכלית.
3. מחויבות לתהליך ולתוצאות.

ראש ענף במטכ"ל

של הדרג הביצועי.

4. גמישות ניהולית ותפעולית.

בהמשך המאמר יוסבר מדוע היתרונות המפורטים לעיל אינם מושגים לאורך זמן. בקצרה, זה לא קורה משום שהעיקרון, שלפיו ראוי לבזר מסגרת משאבים לבעל תפקיד הוא נכון בסביבה עסקית שבה המשאבים נועדו כדי לייצר משאבים נוספים (רווח), הנמדדים באותו קנה מידה (כסף). אולם יעילות של העיקרון הזה אינה מוכחת בארגון שבו המשאבים נועדו להשיג יעדים שאינם בעלי תג מחיר, שאין להם שוק, ושקיים קושי רב לאמוד אותם על סרגל מידה אחד וברור. אם מקבלים שהטענה הזאת נכונה, נשללים מרכיבים מרכזיים המצדיקים

תהליך הביזור של קבלת החלטות בתחום המשאבים הוא המדיניות של צה"ל זה כ-20 שנה

את המהלך, וניתן להסיק שלצה"ל כדאי להיות זהיר יותר ביישום המדיניות הזאת, ואף ייתכן שמוטב לחזור לאחור בחלק מהמקרים שבהם בוזרו משאבים, בטרם יתפתחו סיכונים מיותרים.

הטענה שביזור מביא לחיבור טוב יותר בין סמכות לאחריות

ההנחה המקובלת קובעת שבעל התפקיד יודע טוב יותר מהרמה הממונה להקצות את המשאבים שניתנו לו בין המרכיבים השונים – ולו בזכות קרבתו לעשייה.² לכן במקום שהרמה הממונה תקבע בעבורו כיצד לחלק את תקציבו בין הצרכים השונים – ובהם היקף כוח האדם והרכבו, רכש של אמצעי לחימה, הקמת תשתיות וכו' – עדיף להקצות לאותו בעל תפקיד (מפקד יחידה, מפקד של מפקדה ממונה או מפקד זרוע) מסגרת

הצרכים, תמחורם ותקצובם בהתאם (שיטה 1 שלעיל). כתוצאה מכך היקף התקציב העומד לרשות בעל התקציב בתקופה הראשונה שלאחר הביזור אמור לתמוך בצרכים.

בתקופות שלאחר מכן מתרחשים שינויים: היקף המשימות הנדרש משתנה, שיטות העבודה והטכנולוגיות משתנות, מחירים יחסיים של תשומות ייצור משתנים וכו'. כלומר אין מושג של יציבות. כתוצאה מכך לאחר כמה תקופות של עבודה במתכונת מבוזרת נוצר פער בין מסגרת התקציב שהועמדה לרשות בעל התקציב במועד הביזור לבין היקף הצרכים האובייקטיבי הנדרש למימוש כלל המשימות. במקרה כזה ייתכנו אחד משני מצבים:

1. הרמה הממונה מבצעת עבודת בחינה פרטנית וכוללת, שבמסגרתה ייבדקו כלל הפעילויות שמבצע בעל התקציב, יתומחרו ויתוקצבו בהתאם. סביר מאוד להניח שהיקף התקציב הכולל הנדרש יהיה שונה מהקיים (גבוה או נמוך). במצב כזה מתקיים "פרדוקס הביזור": אם מסגרת התקציב תשתנה בעקבות תוצאות הבדיקה, הרי יש בכך כדי להוכיח שהיקף המשאבים שניתן לגוף אינו מתאים לצרכיו. אם הוא גבוה מדי, היה כאן – בעיני הרמה הממונה – בזבוז. אם הוא נמוך מדי, הגוף לא יכול היה לממש את אחריותו, ומכאן שלא היה חיבור טוב בין הסמכות לאחריות. אם מסגרת התקציב לא תשתנה, הרי הרמה הממונה מאפשרת אחד מהשניים: או המשך בזבוז של משאבים, כלומר חוסר יעילות הנובע מתקצוב יתר, או פגיעה בסמכות הגוף, ומכאן הכרה בכך שאין באמת חיבור טוב בין הסמכות והאחריות של הגוף.
2. השארת המצב הקיים ללא בחינה כלשהי תוך התבססות על משא ומתן שאינו מבוסס על פרמטרים תפעוליים מקובלים. התוצאה: במהלך התקופות שלאחר מכן יתקיים דיון עמום ומתמשך בין הרמה הממונה לגוף התקציבי על מסגרת התקציב "הנכונה" הנדרשת לו במקביל לדיון על

משאבים כגון תקציב, סל תקנים וכו', והוא יקבע את התמהיל בין השימושים באופן שישגיג את מרב התועלת. יישום של ההנחה הזאת בארגון ציבורי בכלל ובארגון ביטחוני בפרט מחייב, לדעתי, לברר שתי סוגיות:

- מהי מסגרת התקציב שיש להקצות, ומהו הקשר בינה לבין המשימות.
- מהי התועלת, ואיך מודדים אותה.

מסגרת התקציב

הקצאה של מסגרת תקציב יכולה להתבסס על שתי שיטות או על שילוב שלהן:

1. בחינה פרטנית של "הצרכים", תמחורם וסיכום של כלל המרכיבים למסגרת תקציב כוללת (bottom up). בהקשר הזה צריך לזכור ש"הצרכים" האלה נגזרים מההנחות הכלליות של הרמה הממונה, ואלה מתורגמות להנחות פרטניות על-ידי הרמה הכפופה. ההנחות הפרטניות מתורגמות לצרכים.
 2. קביעת הרמה הממונה מהו היקף הכולל שיוקצה לסדר של משימות. במצב כזה נדרש הגוף לממש את המשימות שהוטלו עליו באמצעות מסגרת התקציב שהוקצתה לו (top down).
- בתהליך של ביזור תקציבי עובר מרכז הכובד בקשר בין הרמה הממונה לרמה הכפופה מהתבססות על הגישה הראשונה להתבססות על הגישה השנייה. כלומר ממצב שבו הדיון מתקיים במונחים של פעילויות נדרשות שמהם נגזר באופן ברור היקף המשאבים הנדרש, למצב שבו הדיון מתקיים במונחים של היקף המשאבים המגדיר את הפעילויות.
- יישום הביזור עצמו מבוסס על צילום תמונת המצב, דהיינו על היקף התקציב ששימש לפעילויות מוגדרות בתקופה שלפני הביזור או במקרה הטוב יותר על בסיס בחינה מעמיקה של

מכאן שבהוצאה התקציבית מוצגת אומנם ירידה, אבל בחשבון הכולל ארוך הטווח אין בהכרח התייעלות. לדוגמה: נניח שישנו פיקוד שלרשותו אוטובוסים שרכש בעבר המטכ"ל בעיקר לצורכי כוננות. עקב ירידת עומס הכוננות החליט הפיקוד להשתמש באוטובוסים להסעת אנשי הקבע שמשרתים בו לבתיהם ובכך לחסוך את החזר הוצאות הנסיעה ולהסיט את החיסכון לשימושים אחרים בפיקוד. בסוף השנה מוצגת התייעלות בהיקף של תשלום הוצאות הנסיעה. אולם החשבון הזה אינו מלא, שהרי אין הוא מביא בחשבון את בעלותם של האוטובוסים שרכש בעבר המטכ"ל לצורכי כוננות בכספי הסיוע מארה"ב. כאשר יידרש להחליף את האוטובוסים עקב התיישנותם, תתברר התמונה המלאה, ואז, קרוב לוודאי, יתברר שהמהלך האמור אינו כלכלי.

■ מעבר לכך ביזור ההחלטות על בניין הכוח יוצר טשטוש גבולות בין בניין הכוח להפעלתו. קיומם של גבולות בין בניין הכוח, שהוא ארוך טווח, להפעלתו ולקיומו, שהוא קצר טווח בעיקרו, חשוב כדי להבטיח היקף ראוי ומוכוון של בניין הכוח. ברגע שמבזרים משאבים גדלה

קשה מאוד להוכיח את הטענה שהביזור בצה"ל מביא להתייעלות כלכלית

מאוד הסכנה שיחידות המשנה ינצלו את המשאבים הניתנים להם להפעלת הכוח, דהיינו לצריכה שוטפת, או לבניין כוח קצר טווח על חשבון בניין הכוח בכלל ובניין הכוח ארוך הטווח בפרט. בעוד שלרמות הממונות ישנה ראייה כוללת ופרספקטיבה רחבה המביאות לכך שהן משקיעות גם בבניין הכוח – ובמיוחד בבניין הכוח לטווח הארוך, הרי הרמות הכפופות עסוקות לרוב בעיקר בצורכי היום-יום ובטווח הקרוב.

■ ביזור משאבים כמו כל שינוי של תהליכים מחייב מענה ארגוני וכלים מתאימים ליישום. ביזור אמור להביא לצמצום במטה שבזר, אולם מנגד צפוי גידול במטות היחידות שאליהם בוזרו המשאבים, וכן נדרש גידול בהקצאה למחשוב, לתפעול ולבקרה. וכך, במקום גורם אחד מצומצם, שיכול להתבסס על מערכת מידע פשוטה, ושהבקרה עליו קלה יחסית, חייבים בעקבות הביזור להגדיר קבוצה של בעלי תפקידים (ביחידות הרמה הכפופה) המשתמשים במערכת מידע והנתונים למערכת בקרה מורכבת יותר. אינדיקציה לכך ניתן לקבל מבדיקת הגידול בתקנים של קציני התקציבים בצה"ל בשנים 1992–2005. בתקופה הזאת, שבה הצטמצם סד"כ צה"ל, גדל היקף התקנים של קציני התקציבים בקבע בדרגת רס"ן ב-10% ובדרגת סרן – ב-210%! תקני העתודאים בחובה (תקני סגן) גדלו באותה העת ב-22%. באופן דומה חל גידול בתפקידי התוא"ר – גידול של 32% בתקני רס"ן בקבע וגידול של 25% בתקני

מגוון המשימות. מאחר שאין ניתוח פרטני וכולל (בניגוד לחלופה 1 שלעיל) הרי הדיון הוא בעיקרו משא ומתן מתמשך, שכל סיכום תקופתי בו מבוסס על פשרה שמגלמת פער בין הנדרש לבין המתקוצב. הפער הזה מגלם מצב שבו אין הלימה בין הסמכות לאחריות.

המסקנה היא שבארגון שבו התפוקה אינה במונחים מדידים, חייבת הקצאת המשאבים להתבצע על-ידי הרמה הממונה ולהתבסס על סדר שלבים שכולל:

- קביעת מדיניות.
 - הכנתה של רשימת פעילויות.
 - תמחור הפעילויות.
 - קביעת תקציב המבוסס על תמחור כל הפעילויות.
- רמה ממונה שמסתפקת לאורך זמן רק בשלב הראשון יוצרת בסיס תקציב שרירותי שבהכרח יוצר בזבוז או שאינו מאפשר לממש את המשימות. כלומר לאורך זמן אין חיבור בין סמכות לאחריות או שאין הוכחה להתייעלות.

התועלת

מדידת עוצמה צבאית³ היא נושא מורכב מאוד. קיימת ספרות ענפה בנושא⁴ שמנסה למפות מושגי מפתח ולהגדיר מתודולוגיה למדידתה של העוצמה הצבאית. המודלים המוצגים מרשימים, אולם הם מבטאים תועלות בעיקר במונחים תיאוריים ולא במונחים מדידים ברורים ובוודאי שלא על בסיס סרגל אחד. זאת בשונה מהעולם העסקי שבו ניתן לאמוד במידה סבירה של דיוק את התועלות.

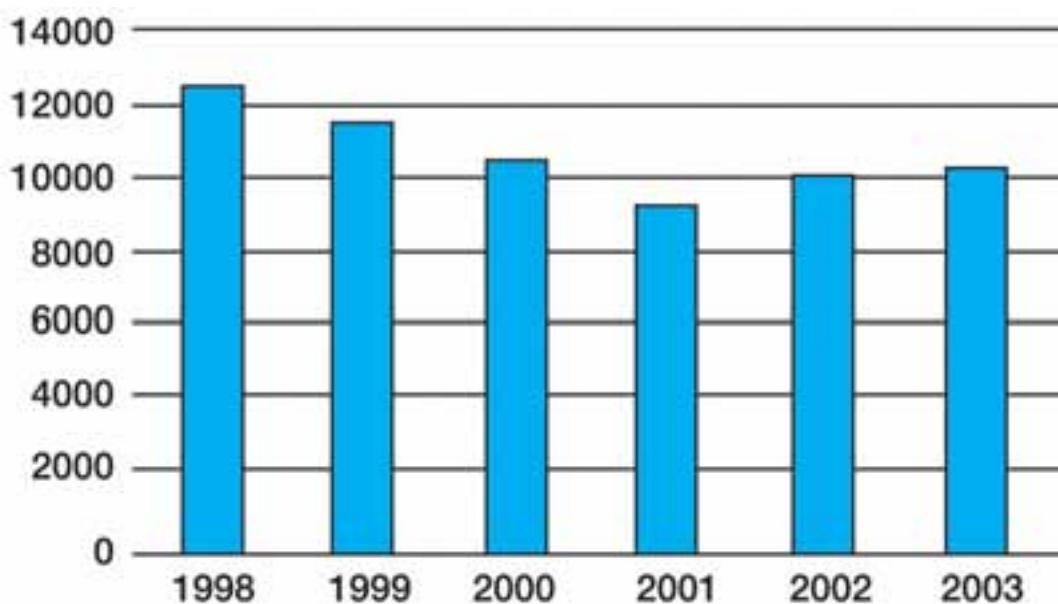
התייעלות כלכלית

מצדדי הביזור בצה"ל טוענים שהוא מביא להתייעלות כלכלית ואף מציגים דוגמאות להתייעלות כזאת, דהיינו דוגמאות שבהן עושים יותר באמצעות פחות משאבים. קשה מאוד להוכיח את הטענה הזאת, וגם הצגת נתונים בנוגע להתייעלות לכאורה אינה בהכרח הוכחה:

■ ראשית ייתכן שבראייה כוללת ורחבה כלל לא צריך לעשות יותר, ודווקא היה נכון לעשות פחות ולהעביר את המשאבים למשימה אחרת. כלומר לפי השקפת הגורם הפיקודי תוספת העשייה היא בזבוז משאבים.

■ במערכת הציבורית בכלל ובצה"ל בפרט קיים קושי ממשי לאמוד את כלל התשומות המשמשות לייצור הביטחון. ארבעת סוגי תשומה מרכזיים משמשים את צה"ל: תקציב מקומי (בשקלים), תקציב אמריקני (הסיוע בדולרים), חיילי החובה והתשתיות הקיימות. חיילי החובה (כל עוד קיים שירות חובה) והתשתיות הקיימות הם תשומות שאין להן עלות שוטפת במערכת התקציבית הממשלתית הקיימת. צמצום השימוש בהם כתוצאה מביטול משימות או עקב שינויים חיצוניים ולא כתוצאה מהתייעלות השימוש בהם משחרר תשומות שניתן להסיטן לשימוש בתקציב השוטף. כך ניתן להציג לכאורה התייעלות בשימוש בתקציב השוטף, אך ייתכן שבראייה כוללת המיצוי של המשאבים שהוסטו, אך מדידתם לוקה בחסר, אינו יעיל.

תרשים 1: התפתחות צריכת המים בצה"ל (באלפי מ"ק בשנה)

ספורות הוחלט בזרועות לבזר את תקציב החשמל ליחידות. הרציונל, של ההחלטה היה כי "רק אם היחידות יראו את ההוצאה ויוכלו להסיט משאבים שיחסכו לנושאים אחרים – רק אז הם ינקטו צעדי חיסכון משמעותיים". נשאלת השאלה מה עושה מפקד יחידה שקיבל לידי את תקציב החשמל ומעתה הוא נדרש "לשלם" בעבור הצריכה של יחידתו. ייתכנו שלוש אפשרויות:

1. הוא יבצע "תוכנית צמצום", כלומר יממש את מרותו הפיקודית. אבל אפשר לתהות מדוע הוא לא עשה זאת לפני שבזר התקציב. האם הוא לא היה נוקט אותם צעדי חיסכון אילו דרשה זאת ממנו הרמה הממונה? הוא לא יעשה דבר.
2. הוא מבזר את הסמכות כלפי מטה, כלומר ליחידות המשנה שלו, באותה המתכונת כפי שנעשה כלפיו. בחלופה הזאת צפיה להיווצר "אוירת שוק" בארגון. חלק ממפקדי המשנה עשויים להעלות השגות על מסגרת התקציב שהועמדה להם, במיוחד אם חלק ניכר מהשימושים בחשמל היה לצרכים מבצעיים או למשימות מנהלתיות לא צפויות או חדשות. מול האופציה של הביזור מעניין לבחון את התפתחות צריכת המים בצה"ל (ביבשה), שהוא משאב שלא בזר רק משום שטכנית מדובר היה במהלך מורכב ויקר. את התוצאה ניתן לראות בתרשים 1.

התרשים מצביע על חיסכון מרשים בתוך כמה שנים עד 2001 ובהמשך על עלייה מתונה. ההסברים המקובלים למגמה הזאת הם כדלקמן:

- מודעות גבוהה לצורך לחסוך במים בעקבות פעולות הסברה וחינוך שהתקיימו במדינה בשנים השחונות. הפעולות האלה הביאו לירידה בצריכה גם בצה"ל.

סרן בקבע. העלות של תוספת התקורה רק בשני סוגי התפקידים האלה היא 20 מיליון שקל בשנה.

- כדי להשיג גמישות ניהולית ותפעולית למימוש הביזור – כלומר את היכולת של הרמה הכפופה להחליט – יש לייצר לה גמישות במשאבים. גמישות כזאת משמעותה שימור זרובה שנועדה רק כדי לאפשר את הגמישויות ברמות הכפופות וזה מעבר לגמישות הנדרשת ברמה הממונה (אלא אם הרמה הממונה מחליטה להישאר ללא גמישות). גמישות או זרובה הן מעצם הגדרתן חוסר יעילות – העדר ניצול תכליתי של משאב. ככל שיותר רמות שומרות לעצמן גמישויות, סביר להניח שהיקף הרזרבה הכוללת בארגון יגדל, והשליטה עליו תקטן.

- יישום הביזור מחייב להגדיר מערך של כללים ומערכת בקרה כדי להבטיח עמידה בהם. מאחר שהמציאות היא מורכבת, הארגון הוא ציבורי ולכן נמדד ומבוקר באמות מידה מחמירות, הרי שלמעריך הכללים יש פוטנציאל לצמיחה ולסיבוב משמעותיים. יתרה מכך, ידוע שהישראלים אוהבים לעקוף כללים – בעיקר כשהם קשים להבנה – מה שמחייב להקים מנגנון בוררות. הגדרה, תחזוקה וקיום של מערכת בוררות ואכיפה לכללים ולבקרה מחייבים הקצאת משאבים ארגוניים, וגם כאן יש חוסר יעילות.

- הקרבה לשטח מקשה לקבל החלטות קשות. "הדחוף" ו"הצועק" גובר תמיד על "החשוב" ו"הנכון". לכן קיים חשש ממשי שככל שהקצאת המשאבים תיעשה ברמות נמוכות יותר, כך ההקצאה תהיה פחות עקבית עם המדיניות והיעדים של הרמה הממונה, ולו בגלל הלחצים השוטפים. להלן ניתוח דוגמה פשוטה הממחישה באופן ביקורתי את הלך המחשבה השגוי, לדעתי, המלווה את התהליך. לפני שנים

מול תשומות. לכן חלק ניכר מהמדידה מבוסס על אומדן התשומות.

2. התכונות והתמודדות. צבא עוסק בעיקר בהתכונות. ארגונים, לרבות ארגונים שלא למטרת רווח, מתמודדים יום-יום כדי להשיג את היעדים שלהם. ארגון שבאופן מעשי אין בו ממד אמיתי ומלא של התמודדות המאפשרת כיוול יום-יומי של מאמציו ושל רכיביו בכיוון ייעודו עלול להגיע למצב שבו המאמצים השונים יתבדרו. רק ניהול מרכזי יכול להבטיח את מניעת התופעה לאורך זמן.

ראוי לבחון בזירות מהי הרמה הנכונה שבה צריכות להתקבל החלטות על בניין הכוח בצה"ל

3. כשל כלכלי. הביקוש למוצר הביטחוני אינו פוגש את ההיצע בנקודת זמן כלשהי. בעולם של בניין הכוח מתקיים המעגל הבא: השקעה רבה בבניין הכוח מייצרת עוצמה, זו מייצרת הרתעה. ההרתעה מקטינה את האיום – מה שמייצרת את ההשקעה בבניין הכוח. כלומר אין ביקוש לביטחון, ולכן קטנה ההשקעה – מה שמביא לירידה ביכולות. הירידה הזאת מביאה לגידול באיום. בנקודת הזמן הזאת קיים פער בין הביקוש לביטחון לבין המצאי שניתן לספק. אורך המעגל שתואר: 20 שנה.

4. העדפות על פני זמן. המערכת הציבורית במדינת ישראל מבוססת על תקציב שנתי. מאחר שמבחינת בעל התקציב

פעילות מפקחת מלמעלה שביצע מרכז בינוי כדי לצמצם את ההוצאה. הפעילות הזאת כללה ניתוח של המקומות שבהם קיימת צריכה גדולה ויישום תוכנית כוללת להקטנת הצריכה באמצעות אחזקה מונעת, התקנים חסכוניים וכו'. המסקנה מהדוגמה שלעיל: ניתן להגיע להישגים משמעותיים גם באמצעות ניהול מרכזי, וכפי שהצלחה אינה הוכחה מלאה לנכונותה של דרך מסוימת, כך כישלון אינו יכול להוכיח דבר.

מחויבות לתהליך של הדרג הביצועי וגמישות ניהולית ותפעולית

כשבוחנים את הרווחים שעשויים לנבוע מהביזור בתחומים האלה על רקע כל החסרונות והסימפטומים שתוארו, יש מקום למצוא דרכים אחרות (שקיימות) להשגת מחויבות ולגמישות.

הרקע התיאורטי

בבסיס העיוותים שמתוארים לעיל עומדת העובדה הבסיסית שביטחון הוא מוצר ציבורי מובהק שקשה מאוד למדוד אותו ואת מרכיביו. לכן ההחלטה על ההיקף הנדרש שלו ושל מרכיביו השונים חייבת להתקבל בהחלטה מלמעלה למטה. העובדה הזאת נובעת מכמה מאפיינים שהם ייחודיים לתחום הביטחון:⁵ להלן אפרט את המאפיינים האלה:

1. מדידת התפוקה והתועלת. בניגוד לארגונים עסקיים, התפוקה הביטחונית מוגדרת במונחים תיאוריים ובסרגלי מדידה שונים. גם במקרים שבהם קיימת הגדרה כמותית, קשה לשקלל מדידה שנעשית ביחידות מידה ובמונחים שונים באמצעות מדד אחד כולל המבטא תפוקה ולהעמידו

מעבר לכך, הביזור יוצר ומעודד בדלנות ארגונית ומחליש לאורך זמן את יכולת הפיקוד להכווין את המאמצים לבניין הכוח.

סיכום

מדיניות צה"ל זה יותר משני עשורים היא לבזר סמכויות בתחום של בניין הכוח ושל הקיום השוטף. בהתאם למדיניות הזאת בוזרו מרכיבים, שבעבר היו בסמכות המטה הכללי, לזרועות ואף ליחידות משנה. המאמר ניסה להציג את הבעייתיות הכרוכה בתהליך עצמו ואת הקשיים האובייקטיביים הכרוכים בניסיון לבסס ולהוכיח את השיקולים שתומכים ביישומו של הביזור. לדעתנו, רבים מהשיקולים התומכים בתהליך נכונים אך אינם רלוונטיים במערכת הצבאית. יתר על כן, ארגונים הנמצאים בתהליך של צמצום "היקפי הייצור" נוטים לרכז את פעילותם, לצמצם שכבות ניהוליות ולקצר "קווי החלטה". אפשרות אחרת שאינה רלוונטית לכאן היא מעבר לחברת אחזקות ופירוק הארגון לסדרה של תת-ארגונים שכל אחד מהם פועל כיחידה עסקית עצמאית המתחרה בשוק נתון. צה"ל אינו יכול לפעול במבנה של "חברת אחזקות", ולכן הכיוון הזה אינו רלוונטי.

אם מקבלים את התהיות שמועלות כאן, הרי שהשיקולים שבגינם מבוצע התהליך אינם תקפים ומעלים סימן שאלה בנוגע לעצם המהלכים האלה. יתרה מכך, יישום גורף מדי של המדיניות טומן בחובו מגוון רחב של סיכונים.

אין כל ספק שהמטה הכללי אינו צריך לקבוע תקנים לעפרונות, אך מכאן ועד ביזור החלטות מהותיות בבניין הכוח לרמה של יחידת הקצה קיים מרחק. ראוי לבחון בזירות מהי הרמה הנכונה שבה צריכות להתקבל החלטות על בניין הכוח בצה"ל. המשך התהליך וביסוסו כרוכים לדעתנו בסיכונים ממשיים של איבוד יכולת ההכוונה והבקרה על בניין הכוח במקביל לבידול ארגוני בהיקף רחב מדי.

הערות

1. להבדיל מביזור של תהליכים תפעוליים, שאינו חלק מהדיון הזה, ומשינויים בתהליכי עבודה שלא כרוכות בהם החלטות בנושאי משאבים (כגון "ביזור" דיווחים בתחומי כוח האדם), ובודאי להבדיל מקבלת החלטות בעת הפעלת כוח לחימה.
2. נורי נחמיאס, **עקרונות לניהול ולתקצוב על פי תפוקות במגזר הציבורי**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, נייר עמדה מספר 2, אפריל 1997
3. למשל ראו: Ashley J. Tellis, Janice L. Bially et al., **Measuring National Power in the Postindustrial Age: Analyst's Handbook**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000, p. 133 www.rand.org/publications/MR/MR1110.1
4. ראו גם: Shmuel L. Gordon, **Dimension of Quality - A New Approach to Net Assessment of Airpower**, Memorandum No. 64, JCSS, Tel Aviv University, May 2003
5. אמרי טוב, **הביטחון והמשק הלאומי בישראל: אתגרים ומענים במדיניות ייצור הביטחון**, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, מזכר מס' 62, אוקטובר 2002
6. כזכור, עתודה היא אחד מעקרונות המלחמה.
7. "שולי" במובן הכלכלי, כלומר הסטה של "הקצוות", המרכיב שניתן לשנות בפרק זמן קצר.

אין משמעות למועד ההוצאה, כלומר שקל היוצא בתחילת שנת העבודה זהה לשקל היוצא בסוף השנה, הרי שאין מחיר לזמן. הדבר נכון גם בין השנים. במונחים כלכליים משמעות הדבר היא שאין מחיר לכסף, כלומר הריבית מנקודת מבטו של בעל התקציב היא אפס. במצב כזה קיימת נטייה כלכלית טבעית להשתמש בכל סכום הכסף בנקודת הזמן המוקדמת ביותר האפשרית, כיוון שההווה והקרוב לוחצים יותר ודחופים יותר, ואין מנגנון כלכלי שיאזן את הלחץ הזה.

5. הטיפול במושג הסיכון. כמו כל מערכת גם המערכת הביטחונית מתמודדת עם סיכונים. בשונה ממערכות עסקיות, שבהן קיימים מודלים כמותיים סבירים, המאפשרים להגדיר את הקשר בין השקעה, סיכון ותשואה, הרי שבעולם הביטחוני המודלים האלה הרבה פחות משוכללים. האופן שבו מתמודדת המערכת עם הסיכונים הוא בעיקר באמצעות יתרונות במובן הרחב: היקף הסדר, רמות המלאי, עתודות וכו'. מבחינה כלכלית יתירות היא חוסר יעילות, כלומר משאב שאינו מנוצל, ואין לו מחיר.

ההיבט ההתנהגותי

ראוי לחתום את הנושא בהעלאת כמה תהיות מהזווית ההתנהגותית הבסיסית. תהליך הביזור מייצר ומעצים מסר חדש בארגון: "מה יעודד את המפקדים להתייעל?" משתמע ממנו שהמפקדים בצה"ל הם בזבזנים מטבעם, ואם לא ניצרו להם מניע כלכלי לצמצם את ההוצאות, הם ימשיכו לבזבז.

המסר הזה שגוי לדעתנו. הוא מבטא התייחסות מוגבלת למפקדים (רק רווח מדיד מניע אותם?), הוא מעודד התנהלות המבוססת על התנצחות בלתי פוסקת ו"תרבות של שוק". הוא מסיט את הדיון הצבאי ממונחים ומממדים צבאיים למונחים עסקיים עד כדי מצב שבו הדיון על ההתכוננות עלול להפוך למשני. יתר על כן, תהליך ביזורי מאפשר למקבל החלטות הבכיר להתחמק מהתמודדות עם קבלת החלטות קשות על-ידי העברתן לרמות הנמוכות יותר. אלה, כאמור, מתקשות לקבל החלטות קשות, ולכן יש חשש ממשי שהארגון כלל לא יקבל החלטות קשות.

בניין כוח המבוסס על תוכנית עבודה הוא דיון המבוסס על הסטות שוליות של משאבים מנושא לנושא. הצטרבות של נושאים "קטנים", שמשקלם הכולל בתוכנית העבודה לכאורה אינו מהותי, יכולה להיות בסופו של דבר שיעור מסוים מכל היקף הפעילות. היקף כזה, הגם שנראה קטן, בסופו של דבר הוא שמהווה את ה"שוליים" המאפשרים לפיקוד להכווין את מאמצי ההתעצמות שלו. כרסום בשוליים האלה באמצעות סדרה של החלטות "קטנות" לכאורה עלול לפגוע ביכולת ההתעצמות.

זאת ועוד: רמות נמוכות שיש להן עצמאות בהגדרת סדרי העדיפויות עלולות לנקוט מדיניות שתייצר הקצאה מעוותת של משאבים. למשל, הן יכולות לנצל את עצמאותן כדי להשקיע בתחומים שוליים, בידוען שלרמה הממונה לא תהיה ברירה אלא להוסיף תקציב כדי לפתור את הבעיות המרכזיות. כך נוצר עיוות בהקצאת המשאבים ומוחזרת האחריות מהדרג הנמוך לדרג הגבוה. זוהי הקצאה לא אופטימלית של משאבים ארגוניים.

פולחן הטכנולוגיה בצה"ל - להחזיר את האיזון לבניין הכוח ביבשה

הנטייה ההולכת וגוברת לחפש פתרון קסם טכנולוגי לכל בעיה מבצעית פוגעת בפיתוח מענים מסוגים אחרים - הן בהיבט התפיסתי והן בהיבט של המשאבים. התוצאה היא בניין כוח בלתי מאוזן, המביא לאפקטיביות צבאית פחותה מכפי שניתן להשיג בתנאים הקיימים

אל"ם ד"ר מאיר פינקל

הצבאית האורבת לצבאות מפגרים מבחינה טכנולוגית היא קטנה מזו האורבת לצבאות המנסים לרכוש עליונות טכנולוגית על האויב תוך פיתוח בלתי מאוזן של כלל מרכיבי העוצמה⁴. המאמר מציג שתי טענות:

■ הטענה הראשונה היא שבשנים האחרונות הושם הדגש המרכזי בהתעצמות צה"ל על פיתוחם ועל רכישתם של אמצעי לחימה טכנולוגיים עד כדי פולחן הטכנולוגיה, תוך הזנחת מרכיבים אחרים של בניין הכוח הצבאי, ובהם פיתוח תורת הלחימה, ההכשרה והאימונים, פיתוח כוח האדם, מלאי התחמושת והחלפים.

**שעבוד התקציבים לרכישת אמצעי לחימה
מביא לחוסר תאימות בין הפוטנציאל
המבצעי הגבוה הטמון בהם, מעצם היותם
מבוססים על טכנולוגיה מתקדמת, לבין
כשירות כוח האדם המפעיל אותם**

■ הטענה השנייה, הנסמכת על הראשונה, היא כי להזנחה הזאת יש שתי השלכות מרכזיות חמורות. הראשונה היא הסכנה של פגיעה בפיתוח החשיבה הצבאית היצירתית, שנחשבת לאחד ממקורות כוחו של צה"ל. המשמעות השנייה, המושפעת באופן ניכר מצמצום המשאבים העומדים לרשות הצבא, היא כי שעבוד התקציבים לרכישת אמצעי לחימה מביא לחוסר תאימות בין הפוטנציאל המבצעי הגבוה הטמון בהם, מעצם היותם מבוססים על טכנולוגיה מתקדמת, לבין כשירות כוח האדם המפעיל אותם. עד כדי כך חמור הוא חוסר התאימות הזה, עד כדי צה"ל אינו ממצה למעשה את אמצעי הלחימה היקרים שהוא רוכש. לדעתי, בעוד שהאפקטיביות של אמצעי

"המדע והטכניקה מייצרים אבטומטים מופלאים, גם לצורכי המשק וגם לצורכי הביטחון. אבל ערכם וברכתם של אבטומטים אלה הוא במותר הרוח של האדם המשתמש בהם ומפעיל אותם" (דוד בן-גוריון, צבא וביטחון, מערכות, 1955, עמ' 290)

המונח "פולחן הטכנולוגיה" לקוח בהשאלה מ"פולחן ההתקפה" הצרפתי¹ - ולמעשה האירופי - מלפני מלחמת העולם הראשונה. באותה התקופה פיתחו כמעט כל הצבאות המרכזיים באירופה תפיסה שקידשה את ההתקפה והזניחה את ההגנה למרות עדויות שהצטברו על כוחה של האש לעצור את ההתקפה. תוצאותיו של פולחן ההתקפה היו הרות אסון לכל הצדדים הלוחמים. צה"ל עצמו לקה בפולחן המתקפה המשוריינת² בשנים שבין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים ושלם מחיר כבד על חוסר המוכנות להילחם בהגנה. המאמר הזה טוען כי ניתן לזהות כיום מגמה דומה בקידוש הפתרון הטכנולוגי, עד כי רואים בו את המענה האולטימטיבי לבעיות בשדה הקרב. שמואל גורדון, העוסק בקשר שבין טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל, כותב בהקשר הזה:

"יש לתת עדיפות מהותית להצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים ולהוציא בקצב מהיר מערכות מיושנות. אולם אליה וקוץ בה: קיים פיתוי מתחזק והולך להישען על הטכנולוגיה כבית היוצר לפתרונות לרוב הקשיים והאתגרים הצבאיים"³.

תא"ל יצחקי חן, כותב בעניין הזה:

"כאשר האיזון בין הפיתוח הטכנולוגי להתפתחות החשיבה והארגון ביתר התחומים של המערכת הצבאית הולך לאיבוד, עלול להיווצר נתק מסוכן. מבחינה זאת הסכנה

ראש ענף באגף
התכנון ומח"ט שריון
במילואים

אמריקנים בטנקים מתוצרת בריטניה חוזרים למערך חפירות גרמני, אוקטובר 1918

התפיסה שקידשה את ההתקפה והזניחה את ההגנה הייתה הרת אסון לכל הצדדים הלוחמים במלחמת העולם הראשונה

על הכשירות ברמה הטכנית, אלא לפתח ולשמר יכולות רבות נוספות בתחומי הפר"ש, הלוגיסטיקה, המודיעין ועוד. ומה אשר לפיקוד הבכיר? מפקד הגדוד של הטנקים המתקדמים לא עבר באופן ממוסד הכשרה טכנולוגית ולו בסיסית ביותר, המאפשרת לו למצות באופן מיטבי את שלל האמצעים הטכנולוגיים העומדים לרשותו. תורת הפר"ש שלפיה הוא פועל לא השתנתה מזו של קודמיו. מכפלת הפוטנציאל המבצעי (הנגזר מהטכנולוגיה המשוכללת) ברמת ההכשרה והאימונים ובכמות המלאי של התחמושת ושל החלפים תיתן לנו תוצאה שהיא פחותה מאחד. זו ההמחשה לכך שחוסר איזון בהשקעה במרכיבים שונים של המוכנות מביא לכך שההשקעה הניכרת ברכש האמל"ח יורדת חלקית לטמיון בשדה הקרב. יימצאו מי שיטענו כי רכש נרחב של אמצעי לחימה וקימוץ בתקציב האימונים וההצטיידות במלאי תחמושת וחלפים מאפשרים דווקא גמישות בבניין בכוח. זאת מכיוון שבשעת חירום ניתן יהיה לאמן במהירות את הכוחות ולהשלים את המלאים ואת החלפים. הבעיה בטענה הזאת נעוצה בכך שהיא מסתמכת על זמן התרעה מספיק, על כך שהמפקדים יוכלו להטמיע בזמן קצר תפיסות שהשתנו לעיתים מהותית לאורך השנים שבהן לא התאמנו ועל ההנחה כי מדינות כמו ארה"ב, שחלק ניכר מאמצעי הלחימה של צה"ל נרכש ממנה, יסכימו לאפשר רכש כזה בשעת חירום.

מקורותיו של פולחן הטכנולוגיה בצה"ל

ניתן לזהות מרכיבים שונים התורמים לפיתוחו של פולחן הטכנולוגיה בצה"ל. סיבה מרכזית להתפתחות ההטיה לטכנולוגיה היא כנראה האמריקניזציה של המחשבה הצבאית הישראלית. החשיבה האמריקנית בתחום הפתרונות לבעיות

הלחימה עברה קפיצת מדרגה, הרי היכולת למצות מהם את המרב – ברמה הטקטית, בהיבטים של תפיסת הפר"ש ושל הכשרת כוח האדם – כמעט שלא התפתחה. דוגמה לחוסר האיזון בין מרכיבי בניין הכוח היא טנקי ה"מרכבה" סימן 3 וסימן 4. אין ספק כי יכולותיו המבצעיות גבוהות לאין ערוך מאלה של טנק ה"שרמן", אך בדיקה קצרה מעלה כי משך ההכשרה של הצוותים להפעלת הטנק לא השתנה לאורך השנים, ואילו אימוני היחידות – הן הסדירות והן המילואים – האמונות על הפעלת הטנקים הצטמצמו באופן משמעותי במהלך השנים מאז הוצאו ה"שרמנים" מהשירות. טענת נגד בעניין הזה יכולה להיות כי אמצעי לחימה טכנולוגי

בעוד שהאפקטיביות של אמצעי הלחימה עברה קפיצת מדרגה, הרי היכולת למצות מהם את המרב - ברמה הטקטית, בהיבטים של תפיסת הפר"ש ושל הכשרת כוח האדם - כמעט שלא התפתחה

שתוכנן היטב הוא ידידותי למשתמש, אינו מורכב לתפעול ולכן אינו דורש אימונים רב. הבעיה היא כי גם אם הדבר נכון, הרי שבמקרים רבים גם אימונים מועט באמצעי הלחימה החדש הוא יקר מאוד עקב עלות הטיל או הפגז הבודד. במקרה הזה מכפלה של פשטות ההפעלה כפול האימונים המועט מביאה לתוצר של מיומנות נמוכה יחסית. מעבר לכך, אימונים נועדו לא רק לשמור

סיבה מרכזית להתפתחות ההטיה לטכנולוגיה היא כנראה האמריקניזציה של המחשבה הצבאית הישראלית

אנחנו מציידים את כוחותינו בציוד מתוחכם... אבל אנו רואים את העתיד באופן מעוות בגלל משחקי המחשב, אתרי המשחקים האלקטרוניים, הכרזותיהם והבטחותיהם של יצרני הנשק והאמונה המוצקה בטכנולוגיה הכל יכולה".⁷

צה"ל, הנוטה לאמריקניזציה יחד עם כל החברה הישראלית, אשר מייחסת חשיבות עליונה לטכנולוגיה, הלך ונסחף, לדעתי, בשנים האחרונות באופן מוגזם לפתרון האמריקני הטכנולוגי והזניח את פיתוחם של מרכיבי בניין הכוח שבהם הצטיין בעבר – תורת הלחימה והאימונים. חשוב להזכיר כי שני המרכיבים האלה הם שאיפשרו לגרמנים להביס את הצרפתים ואת הבריטים בצרפת ב-1940, אף ש"על הנייר" היו הכוחות מאוזנים, ואת הרוסים בשלבים הראשונים של מבצע ברברוסה למרות עדיפות רוסית חומרית ניכרת.

סיבה נוספת להטיה לטכנולוגיה היא עליית משקלו של מרכיב האש לעומת מרכיב התמרון הן בחשיבה הצבאית והן בארסנלים של הצבאות המתקדמים בעולם. אנחנו מצויים בתקופה בהיסטוריה של הטכנולוגיה הצבאית שבה לאש יש יכולת ניכרת לעצור את התמרון, וכבר לא רואים בה מרכיב מסייע לתמרון, אלא גורם עצמאי ומרכזי בקירוב ההכרעה. אינני חולק על המגמה הזאת, אלא מצוין כי הפעלת אש (בלי לפגוע באנשי הארטילריה, שלאורך ההיסטוריה הצבאית היו העילית הטכנולוגית של הצבאות) דורשת פחות חשיבה יצירתית מאשר הפעלת כוחות מתמרנים. לכאורה במצב אוטופי ניתן יהיה להכריע את האויב ב"מלחמת כפתורים" באמצעות השמדתו מרחוק. התפתחות יכולות האש בצה"ל, כמו בצבאות מערביים אחרים, מביאה מטבע הדברים להישענות הולכת וגוברת על טכנולוגיה ולצמצום החשיבה על פתרונות מתחומים אחרים. מלחמה בטר הרואית⁸ מתאפיינת בניסיון להימנע ככל

מבצעיות מבוססת בעיקר על טכנולוגיה ועל עדיפות בכוח אש. בניית ביקורת של המדריך לתורת הקרב האמריקנית מ-1949, שכתבו גנרלים גרמנים בעבור צבא ארה"ב, נכתב כי כתוצאה מעליונות חומרית מציג המדריך פתרונות פשוטים מדי לבעיות קשות. "יש לציין כי התנאים שבהם פעל הצבא האמריקני באירופה בשלבים האחרונים של המלחמה, אשר השפעתם ניכרת במדריך, אינם יכולים להפוך לנורמה לעתיד. רצוי לאמן את כל הקצינים עד לרמת מ"פ במצבים שבהם לא יוכלו להסתמך על תוספת משאבים".⁵

על הצבא האמריקני כותב ההיסטוריון הצבאי ג'יימס קורום שהוא משקף את החברה שעליה הוא מושתת. האמריקנים –

האמריקנים - בגלל השפע החומרי העומד לרשותם והמשיכה לפתרונות טכניים - בנו צבאות שנטו להישען על נשק מתוחכם וללא ספק על המערכת הלוגיסטית הטובה והעשירה ביותר מאז ומעולם

בגלל השפע החומרי העומד לרשותם והמשיכה לפתרונות טכניים – בנו צבאות שנטו להישען על נשק מתוחכם וללא ספק על המערכת הלוגיסטית הטובה והעשירה ביותר בתולדות ההיסטוריה הצבאית.⁶

הגנרל האמריקני תיאודור מטאקסיס, כתב בשנת 2002: "החברה המערבית, והאמריקנים במיוחד, אוהבת את הטכנולוגיה... אהבתנו לטכנולוגיה משתקפת גם בצבא שלנו.

האפשר מספיגת אבדות בלחימה. התפיסה הזאת נובעת מירידה בנכונות החברה לספוג אבדות כאלה. כדי לצמצם את כמות האבדות יש לבנות כוח הנשען על טכנולוגיה המחליפה כוח אדם בלחימה, דוגמת חימוש מונחה מדויק הנורה לטווחים ארוכים (כגון טילי שיוט), כלי רכב וכלי טיס בלתי מאוישים, רובוטים מסוגים שונים ועוד. ייתכן שהמגמה הזאת נכונה, אלא שכנראה לא יהיה מנוס גם בעתיד מהפעלת כוחות לוחמים בשדה הקרב – בעיקר בשטחים שבהם האויב פועל בסביבה אזרחית, שבה כנראה לא יהיה תחליף לשיקול הדעת האנושי. אופן תפקודם של אלה יושפע מהנזקים שגורם פולחן הטכנולוגיה.

מגמה אחרת המחזקת את מרכזיותו של מרכיב הטכנולוגיה בפתרון בעיות בשדה הקרב היא עליית מקומו של מרכיב הלחימה מן האוויר בהשגת הישגים צבאיים. במלחמת המפרץ הראשונה ובמלחמה בקוסובו ב-1999 באו לידי ביטוי יכולות תקיפה מהאוויר, שהביאו חלק מהמומחים העוסקים בנושא למסקנה כי ניתן להכריע מלחמות מהאוויר, ללא צורך

אחת הסיבות להתפתחות פולחן הטכנולוגיה היא הצורך - בעיקר של מפקדים בכירים, המבצעים כל תפקיד במשך תקופה קצרה, יחסית - להציג תוצאות מיידיות ונראות לעין בתהליכי בניין הכוח

בהתכתשות המאפיינת את קרב היבשה. גורדון כותב כי "כוח האוויר נמצא בחזית הטכנולוגיה הצבאית. המרחב האווירי מתאים במיוחד ליישום טכנולוגיות חדישות לצרכים צבאיים".⁹ הטענה הזאת כנראה נכונה, אלא שקשה להקיש מכך באופן ישיר על הלחימה ביבשה. התווך שבו פועלים כוחות היבשה, על החיכוך הפיזי הנגזר ממנו, הוא רק הבדל אחד בין הלוחמה באוויר ללוחמת היבשה. ההבדלים המרכזיים הם:

- מגוון הכוחות הנדרשים לפעולה בתיאום הדוק בשדה הקרב היבשתי – חי"ר, שריון, הנדסה, ארטילריה, מודיעין שדה, לוגיסטיקה, חימוש, רפואה ושלישות – הוא גדול, והקושי ליצור שפה משותפת ולתאם בינם מורכב הרבה יותר מאשר בלוחמה האווירית (חלק מהמרכיבים קיים גם בחיל האוויר, אך אינו משתתף בלחימה עצמה, אלא מצוי בבסיס הקבע בעורף).
- ריבוי הדרגים בשרשרת הפיקוד – עקב גודלם של הכוחות הלוחמים ביבשה ומספר דרגי הפו"ש – גדול יחסית לזה הקיים באוויר ובים (בין מפקדת הפיקוד לטנק הבודד ישנם שישה דרגי ביניים, בין מפקדת השליטה של חיל האוויר למטוס – דרג ביניים אחד). כתוצאה מכך כמות התיאומים הנדרשת לצורך הפעלת הכוחות היא רבה מאוד, וההסתברות לאי-הבנה או לשגיאת אנוש גדולה יחסית.
- מספר מרכיבי המשנה ביבשה – כמות הכוחות שיש לתאם

– גדולה בכמה סדרי גודל מאלה שבאוויר, והיא גורם מסבך נוסף.

כל אלה מקשים על יישוםם ביבשה של פתרונות טכנולוגיים שפועלים בהצלחה רבה באוויר. אינני כופר בחשיבותו העולה של המרכיב האווירי בלחימה, אף שמגבלותיו בעימות המוגבל הן רבות, אלא רק מציין את הסכנה שבהחלת החשיבה האווירית על הלחימה ביבשה.

סיבה נוספת להתפתחות פולחן הטכנולוגיה היא הצורך – בעיקר של מפקדים בכירים, המבצעים כל תפקיד במשך תקופה קצרה, יחסית – להציג תוצאות מיידיות ונראות לעין בתהליכי בניין הכוח. לרכש של אמצעי לחימה טכנולוגיים יש שני יתרונות ברורים בעיני מקבל ההחלטות לעומת השקעה בפיתוח של מרכיבי כוח אחרים. היתרון הראשון הוא המיידיות. החלטה לרכוש מערכת נשק קיימת יכולה להיות תוצר של עבודת מטה מעמיקה, אולם מימושה כמעט תמיד יהיה מהיר יותר מאשר פיתוחה והטמעתה של תורת לחימה חדשה. היתרון השני – בעיניו של מקבל ההחלטות הבכיר – הוא מוחשיות התוצאה. מטוס או טנק הם מוצרים מוחשיים: ניתן לספור אותם, להציג את איכות מערכותיהם ולהסביר מהי התמורה שהתקבלה בעבור כספו של משלם המיסים. לעומת זאת קשה הרבה יותר להציג את התמורה שהתקבלה מהשקעה בפיתוח של תורת לחימה או ממתן דגש להכשרה ולאיומים. חשוב לציין בהקשר הזה גנרלים ישראלים שהישגיהם המובהקים לא היו בתחום הרכש והפיתוח הטכנולוגיים, כמו הישגיו של מפקד חיל האוויר עזר ויצמן בתחום הפיתוח של כוח האדם (זכורה במיוחד הסיסמה שטבע "הטובים לטיס"), הישגיו של מפקד חיל האוויר בני פלד בפיתוח תורת הלחימה של חיל האוויר ותרומתו של חיים לסקוב לקידום מעמדו של השריון ולפיתוח המנהיגות הצבאית.

פיתוח והטמעתן של המשואות המטעות: איכות = טכנולוגיה ובניין כוח = פרויקטים של אמל"ח

את הטיית החשיבה הצבאית של ישראל לעבר פתרונות טכנולוגיים ניתן לראות בעיקר במשנתו המשפיעה של אלוף (מיל) פרופ' יצחק בן-ישראל, המטיף לבנות את הכוח של ישראל באופן שיהיה בעל יתרון יחסי ישראלי על פני היריב הערבי. היתרון היחסי הישראלי מבוסס – לפי בן-ישראל – על פער בטכנולוגיה הצבאית בין צה"ל לבין יריביו הפוטנציאליים. הוא טוען "כי מבחינתה של ישראל עדיף שהמלחמות יתנהלו במגרש הטכנולוגי, שהוא עתיר ידע וכסף ומצומצם, יחסית, בכוח אדם". לדעת בן-ישראל עדיף לישראל להילחם באוויר ובים, שכן בהם ניתן להביא לידי ביטוי ביתר קלות את היתרון הטכנולוגי הישראלי.¹⁰

בן-ישראל אינו מתעלם מכך שגם איכות המפעיל היא מרכיב משמעותי של העוצמה, אך מייחס את עיקר המשקל לטכנולוגיה עצמה. כך, למשל, העיקרון הראשון שהוא מציין מבין העקרונות לבניין הכוח של צה"ל הוא "עקרון האיכות (וכן מה שנגזר ממנו: עקרון הטכנולוגיה)".¹¹ את ביטוייה של תפיסת ה-All Technology ניתן לראות בצמצום ההגדרה שנותן בן-

אך כאשר מדגישים אותה הדגשת יתר וטוענים שהיא הפתרון היחיד לבעיות בשדה הקרב, עלולים לפגוע בסוג החשיבה המחפש את הפתרונות במקומות אחרים.

יש לציין שצבא היבשה האמריקני, המודע להסתמכותו הרבה על טכנולוגיה ומוטרד כנראה מהטיית החשיבה לפתרונות טכנולוגיים, מדגיש במדריך FM 100-5, כי הבנת הקשר בין דוקטרינה וטכנולוגיה מתחילה בקבלת ההנחה כי הדוקטרינה היא המנוע המניע את ניצול הטכנולוגיה.¹⁶

שלישית, הדרך שבה בחר צה"ל כדי לחמוק מ"פרדוקס ההתעצמות" פוגעת בהתעצמותו. הפרדוקס הזה קובע כי צבא שלרשותו עומד מדי שנה תקציב קבוע חייב בהכרח לעבור תהליך של התכווצות. הסיבה: ככל שאמצעי הלחימה משתכללים ומחליפים דורות קודמים, כך גדלות ההוצאות על האחזקה, על המלאים, על ההכשרה ועל האימונים, ונותר פחות תקציב פנוי להתעצמות באמצעים חדשים. במילים אחרות: בכל "החלפת דגם" של אמצעי לחימה הולך ומצטמצם התקציב הפנוי להתעצמות.¹⁷ צה"ל פותר את הפרדוקס הזה באמצעות שימור עקרוני של תקציב ההתעצמות על חשבון מרכיבים אחרים של בניין הכוח. כך, במקום לקבל צבא שקטן משנה לשנה, אך שומר על אפקטיביות מבצעית גבוהה הודות להכשרה ולאימונים מתאימים, הופך צה"ל לאוסף של "צעצועים" טכנולוגיים מתקדמים, שמאחוריהם לא עומדים די לוחמים מיומנים שיוכלו להפיק מהם את המרב.

האיכות שבאיזון – להחזיר את מעמד של שאר מרכיבי בניין הכוח תוך שימור היתרון הטכנולוגי

את הבעיה שהוצגה לעיל ניתן לפתור בשתי דרכים בסיסיות:

1. ניתן כיום להגביר את האפקטיביות המבצעית של צה"ל ללא התפתחות טכנולוגית נוספת ותוך השקעת משאבים מועטים יחסית באמצעות פיתוח המרכיבים שהזכרנו:
 - פיתוח תפיסות שיאפשרו מיצוי טוב יותר של הקיים. התפיסות האלה יתמקדו בהגברת העצמאות, היוזמה, הגמישות והיצירתיות ויהיו מכפילי כוח של הטכנולוגיה הקיימת.
 - מתן דגש במיון ובהכשרה למימוש היכולות הטכנולוגיות. לדוגמה, מיון שונה למפקדי טנק ה"מרכבה" סימן 4 מזה הקיים כיום ופיתוח יכולות לחשיבה מהירה יותר מהמקובל יאפשרו פעולה בקצב הטכנולוגיה ולא יכבלו את הטכנולוגיה לקצב האדם.
 - אימונים אינטנסיביים שייבאו למיומנות גבוהה ולמיצוי גבוה של אמצעי הלחימה המתקדמים.
 - העלאת הרמה של מלאי התחמושת והחלפים מעבר לזו הקיימת כיום כדי לאפשר מיצוי לאורך זמן של האמצעים הקיימים.
- ייתכן שהפתרונות האלה יחייבו הקצאת משאבים חומריים, אך אלה יהיו כנראה בטלים בשישים לעומת קנייתם של אמצעי לחימה טכנולוגיים נוספים.
- מאמר חדש על פיתוח שיטת הלוחמה המבוזרת במרינס טוען כי ליבת השינוי בתחום הזה אינה טמונה בתוספת

ישראל למושג "בניין הכוח הצבאי". לפי תפיסתו, בניין כוח צבאי כולל "פיתוח ורכש אמל"ח, הקמת יחידות חדשות והטמעתם של אמצעי הלחימה החדשים בסד"כ הקיים".¹² בן-ישראל מוציא מהגדרה את תורת הלחימה, את ההכשרה, את האימונים ואת פיתוח כוח האדם. את התפיסה שלפיה ניתן למצוא בטכנולוגיה מענה לכל בעיה ניתן לראות בהתייחסויותיו של בן-ישראל לנושאים שונים, החל מבעיית הטרור וכלה בבעיית הגרעין האיראני.¹³

מדוע אימוץ המשוואה איכות = טכנולוגיה פוגע בצה"ל

ראשית, הבעיות המבצעיות שעיימן מתמודד צה"ל אינן פתירות, כנראה, רק מהאוויר ומהים – הממדים המועדפים להפעלת הטכנולוגיות המתקדמות. אויב שיפעיל נגד ישראל טנקים רבים יסתכן בהשמדתם מהאוויר באמצעות חימוש מונחה מדויק, אך ברור שאויב פוטנציאלי אשר עיניו בראשו יימנע מעימות במתכונת כזאת נגד ישראל. לחימה במרחבים בנויים –

הפעלת טכנולוגיה אינה עומדת בניגוד לחשיבה יצירתית, אך כאשר מדגישים אותה הדגשת יתר וטוענים שהיא הפתרון היחיד לבעיות בשדה הקרב, עלולים לפגוע בסוג החשיבה המחפש את הפתרונות במקומות אחרים

בשטחים, בלבנון וברמת-הגולן הסורית – שבהם משולבים לוחמי אויב ואזרחים, היא כנראה דפוס פעולה ריאלי יותר. בלחימה כזאת לא באים לידי ביטוי היתרונות הטכנולוגיים של רוב אמצעי הלחימה המשוכללים של צה"ל, אלא באים לידי ביטוי מרכיבים כמו מיומנות אישית וצוותית שמושגים באמצעות הכשרה ואימונים.

שנית, הטיית החשיבה לכיוון של פתרונות טכנולוגיים עלולה להסיט את החשיבה מפתרונות אחרים, כמו חשיבה יצירתית ותחבולנית ומיומנות בהפעלת אמצעי הלחימה המושגת באימונים. צה"ל נלחם בעבר – וניצח – בתנאים של נחיתות טכנולוגית ביבשה. זה קרה במלחמת העצמאות, במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים. במלחמת יום הכיפורים הופתע צה"ל גם מהטכנולוגיות שהפעילו הערבים ביבשה ובאוויר (לעומת זאת הוא השיג הפתעה טכנולוגית בים). קורדסמן ווגנר, המנתחים את מלחמת יום הכיפורים, כותבים כי אחד הלקחים מהמלחמה הוא שרמת האימון הגבוהה ורמת העצמאות של היחידות הקטנות היו קריטיות הרבה יותר עם התמשכות הלחימה מהטכנולוגיות או מביצועי הטנקים.¹⁴ דוגמה לכך היא הלחימה המוצלחת של חטיבת טנקי "שרמן" של צה"ל בטנקי T-62 בצפון תעלת סואץ.¹⁵

הפעלת טכנולוגיה אינה עומדת בניגוד לחשיבה יצירתית,

טכנולוגיה מתקדמת, אלא דווקא בהכשרה ובאימון אינטנסיביים של רמת מפקדי הכיתות למצב שיאפשר להם לקבל החלטות ולבצע פעולות הנדרשות בסוג הלוחמה הזה. המהלך הנדרש למרינס "הוא העברת הדגש ללוחם החי"ר במקום למערכות הייטק"¹⁸. אומנם למרינס כבר היום מצאי רחב של אמצעים טכנולוגיים מתקדמים, אולם מעניין לראות את ההבנה כי הפתרון נעוץ דווקא בתחומים שאינם טכנולוגיים. זה המקום לציין מחקר שערך הגנרל האמריקני דופי לאחר מלחמת העולם השנייה, שבו השווה את האפקטיביות המבצעית של יחידות צבא גרמניות לזו של יחידות צבא אמריקניות ובריטיות בגודל דומה. המחקר הזה העלה שהיחידות הגרמניות היו אפקטיביות יותר מהיחידות האמריקניות והבריטיות בשיעור שנע בין 20% ל-30% כאשר הן התמודדו בתנאים של שוויון מספרי.¹⁹ במחקר נוסף, שאותו ערך ון קרפלד, הוא בדק מהו המקור להבדלי האפקטיביות בין הצבאות. מסקנתו הייתה שהגרמנים היו

הגרמנים היו אפקטיביים יותר לא בגלל אמצעים טכנולוגיים עדיפים, אלא בגלל הבדלים בתפיסתה של תופעת המלחמה ובגלל שיטת הפיקוד והשליטה שלהם. ההבדל המהותי ביותר היה נעוץ במנהיגות הקרבית הגרמנית, שהייתה טובה מזו של הבריטים ושל האמריקנים

אפקטיביים יותר לא בגלל אמצעים טכנולוגיים עדיפים, אלא בגלל הבדלים בתפיסתה של תופעת המלחמה ובגלל שיטת הפיקוד והשליטה שלהם. ההבדל המהותי ביותר – הוא כותב – היה נעוץ במנהיגות הקרבית הגרמנית, שהייתה טובה מזו של הבריטים ושל האמריקנים. מרכיב חשוב בעליונות הזאת נבע מההבדל הבסיסי בתפיסת אי-הוודאות ומהשלכותיה על שיטת הפיקוד והשליטה. מרכיב חשוב אחר היה הלכידות של היחידות הטקטיות הגרמניות.²⁰

2. הפתרון השני הוא הכללתן של עלויות ההכשרה, האימונים, פיתוח התו"ל, האחזקה, מלאי התחמושת והחלפים בתוך העלות הכוללת של הפרויקט הטכנולוגי. במצב כזה יובטח מיצוי מלא של האמצעי הנרכש, ויהיה ברור לעין מה הוא התקציב הנוטר לתוכנית הפיתוח והרכש הבאה.

סיכום

הטענה המרכזית במאמר הזה היא שבניין הכוח היבשתי של צה"ל סטה מהדרך הנכונה, והתוצאה היא שכוחות היבשה של צה"ל אינם מאוזנים. הנטייה ללכת לעבר פתרון הקסם הטכנולוגי הביאה לפגיעה מתמשכת במרכיבים אחרים של בניין

הכוח ולפגיעה באפקטיביות הצבאית של צה"ל. ניתן לתקן את המעוות על-ידי הסטת משאבים מרכש של אמצעי לחימה טכנולוגיים חדשים לעבר הכשרה, אימון, פיתוח תורה וצבירת מלאים וחלפים של אמצעי לחימה קיימים.

הערות

1. Jack Snyder, "The Cult of the Offensive", In Robert J. Art, & Kenneth N. Waltz (eds.), **The Use of Force: Military Power and International Politics**, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers; 1999. pp. 113-129
2. דב תמרי, "מלחמת יום הכיפורים – שאלה של חוסר ידע", **זמנים** 84, 2003, עמ' 18–31, עמ' 26
3. שמואל גורדון, **קשתו של פאריס – טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל**, תל-אביב, ספריית פועלים, 1997, עמ' 335
4. יצחקי חן, "טכנולוגיה אינה חזות הכול", **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר 1993, עמ' 7–2
5. Bruce Condell, & David T. Zabecki, **On the German Art of War – Truppenführung**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2001, p. 283
6. **שם**, עמ' 1
7. לסטר גראו ומיכאל גראס, **המלחמה הסובייטית באפגניסטן**, תל-אביב, מערכות, 2005, עמ' 11
8. אדוארד לוטוואק, **אסטרטגיה של מלחמה ושלום**, תל-אביב, מערכות, 2002, עמ' 97–105
9. שמואל גורדון, "עקרונות הלוחמה האווירית" **מערכות**, 342, יולי-אוגוסט 1995, עמ' 8–21
10. יצחק בן-ישראל, "תורת היחסות של בניין הכוח", **מערכות** 352–353, אוגוסט 1997, עמ' 33–42
11. יצחק בן-ישראל, "ביטחון, טכנולוגיה ושדה הקרב העתידי", בתוך חגי גולן (עורך), **מרקם הביטחון: סוגיות בביטחון ישראל בעשור השלישי לקיומה**, תל-אביב, מערכות, 2001, עמ' 281
12. יצחק בן-ישראל, "תורת היחסות של בניין הכוח", **שם**, עמ' 33
13. זאב שייף, "האם יש אופציה צבאית", **הארץ**, 16 בדצמבר 2005, עמ' 1ב
14. Anthony H. Cordesman, & Abraham R. Wagner, **The Lessons of Modern War, Volume I: The Arab-Israeli Conflicts, 1973-1989**, London, Westview Press, Colorado & Mansell, 1990, pp. 90
15. איתן הבר זאב שייף, **לקסיקון מלחמת יום הכיפורים**, תל-אביב, זמורה-ביתן-דביר, 2003, עמ' 169
16. Headquarters Department of the Army, **FM 100-5 – Operations**, June 1993, pp.2-6
17. יצחק בן-ישראל, "ביטחון, טכנולוגיה ושדה הקרב העתידי", **שם**, עמ' 295
18. Christian Lowe, "U.S. Marines Seek to Build Perfect Platoon", **Defense News**, June 13, 2005, pp. 40-41
19. John H. Cushman, "Challenge and Response at the Operational and Tactical Levels, 1914-1945", in: Allan R. Millett, & Williamson Murray (eds.), **Military Effectiveness: Volume III - The Second World War**, London, Allen & Unwin, 1988, pp. 320-340
20. Martin Van Creveld, **Fighting Power: German and U.S. Army Performance, 1939-1945**, Connecticut, Greenwood Press, 1982

דמות האויב הערבי בתש"ח¹

מלחמת העצמאות צרבה בתודעה הקולקטיבית של היהודים בארץ ישראל דימוי סותר של האויב הערבי: מצד אחד נחשל ומצד אחר מסוכן מאוד העלול להמיט על היישוב שואה

ד"ר ישראל בן-דוד

עצמה לאויבים בתודעה הקיבוצית של חברה מסוימת נקרא *enemification* (הפיכה לאויב). בתהליך הזה מולבש דימוי שלילי על כל החברה של האויב כדי לגייס תמיכה המונית בעת המלחמה. האנמיפיקציה נותנת בסיס מוסרי, לכאורה, להרג שהחברה כולה נאלצת לבצע במסגרת המלחמה – גם של חפים מפשע שלא השתתפו במעשי איבה, וכל חטאם הוא בעצם השתייכותם לצד שכנגד.⁴

בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות התמודד היישוב היהודי עם ערביי ארץ ישראל, והדימוי שהיה להם בעיניו ניזון בעיקר מהמציאות הזאת של המלחמה. במלחמת העצמאות חלה קפיצת מדרגה בעימות: היישוב היהודי הפך למדינה ונאלץ להתמודד עם צבאות ערב. מטרת המאמר הזה היא לבחון את הזעזוע שהתחולל במערכת הדימויים של הערבים בעיני היישוב בעקבות ההתמודדות עם צבאות ערב. כדי לבחון את עוצמתו ואת השפעותיו של הזעזוע יש לדון בדימוי הרקע של הערבים כפי שנוצר מראשית ההתיישבות החדשה ובעיקר בשלב

המחקר ההיסטורי העוסק בסכסוך הישראלי-ערבי לא הקדיש עדיין תשומת לב מספקת לדימויים שהתפתחו בשני הצדדים וליחסי הגומלין המורכבים שבינם לבין המציאות ההיסטורית. לצורך מחקר הדימויים יש לאמץ גישה שונה בנוגע למקורות. חשיבותן של תעודות ארכיוניות מבחינת עיצוב הדימויים של החברה הנחקרת עשויה להיות משנית בהשוואה לגילויים תרבותיים אחרים, ובהם העיתונות והקריקטורה העיתונאית, הספרות היפה, הקולנוע והתיאטרון, שקהלים נרחבים נחשפו אליהם. המחקר העוסק בהיסטוריה של הדימויים חייב לנסות להקיף את מכלול הביטויים של היצירה הרוחנית ושל הוויית החיים. ספרות הילדים, לדוגמה, משקפת היבטים שונים של החברה שבה היא נוצרת, והשפעתה על עיצוב הדימויים בחברה היא רבה מאוד.² הממד החזותי אף הוא חשוב ביותר, ולכן יש ליחס השפעה רבה לצילומים, למפות וליצירות אמנות. שלושה מושגי יסוד נחוצים לצורך הדיון: דימוי (image), אויב (enemy) ואיום (threat).

■ **הדימוי** הוא תמונה מייצגת של המציאות, המצטיירת בתודעתו של האדם כתוצאה משילוב של זיכרון, של ידע, של משקעים תרבותיים, של מוסכמות חברתיות ושל ניסיון מצטבר. בסכסוך נוטה כל צד להשחיר את דמותו של האויב ולטעון שהוא פראי, אלים ובזוי. הדימוי מסתמך על מציאות הסכסוך, אולם הוא נוטה להכליל את התכונות השליליות ואת פרי הניסיון מהעיונות ולייחס אותם לכל מי שמשתייך לצד שמנגד המוגדר "אויב". הדימויים משפיעים על הבנת המציאות ומובילים להחלטות ולמעשים.

■ **האויב** כולל את כל מי שמנסה לפגוע או לתקוף, ולכן האויב הופך יעד לפגיעה. ככל שגוברת האלימות, כן משחירה דמותו של האויב. האויב יכול להיות

אמיתי או מדומה, אך הנטייה היא להתייחס אליו בצורה מכלילה.

■ **האיום** הוא הצהרה על כוונה להעניש או לפגוע במישהו. ככל שהסכסוך מחריף, ודימוי האויב מקצין, גדלה הסכנה המשוערת הגלומה באויב. קשה לאמוד את חריפות האיום, במיוחד במצבי משבר, והטעויות בהערכתו עלולות להיות קשות.³

התהליך שבו הופכים פרטים בתוך חברה אחרת והחברה האחרת

בעת מלחמה יוצרים לחברה של האויב דימוי שלילי כדי לגייס תמיכה המונית

הראשון של מלחמת העצמאות, שלב מלחמת האזרחים. רק לאחר מכן ניתן לדון בתפנית שחוללה הפלישה.

מצאצי האבות לכנופיות

בראשית ההתיישבות היהודית החדשה בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 רווחה בקרב המתישבים הגישה הרומנטית לצד סלידה מהמציאות הקשה שפגשו בארץ ומהפראות שייחסו לערבים. בערביי הארץ הם ראו את צאצאי האבות הקדומים, שחיים כמו בתקופת התנ"ך. אולם בהדרגה חריפו החיכוכים על קרקעות, על זכויות מעבר ועל שימוש במים. החיכוכים האלה החלישו את משקלם של המרכיבים הרומנטיים, והערבים נתפסו באופן מובהק יותר ויותר כהמון נבער, צמא דם ומוסת.

החברה הערבית כולה – בארץ ומחוצה לה – נחשבה לפרימיטיבית, השרויה באמצע ימי הביניים. המתישבים הבחינו בין הבדווים, הפלחים והעירוניים. לבדווים ייחסו אומץ לב ונדיבות. בפלחים ראו פראים ונחשלים, אך שורשיותם ואחיותם בקרקע זכו להערכה. בעירוניים ובנכבדים, בסוחרים ובבעלי

מרצה בחוג ללימודי א"י באוניברסיטת חיפה

בראשית ההתיישבות היהודית החדשה בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 רווחה בקרב המתיישבים הגישה הרומנטית לצד סלידה מהמציאות הקשה שפגשו בארץ ומהפראות שייחסו לערבים

ובמרחב הביאו לתפיסה שהלאומיות הערבית היא לאומיות נפשעית. המפנה הזה בא לידי ביטוי – בין היתר – בספרות הילדים והנוער שנכתבה באותה העת ושבה חוזק דימויו השלילי של הערבי. דוגמה לכך היא ספרו של אליעזר שמאלי "אנשי בראשית" (1933).⁹

החל מהמרד הערבי (1936–1939) נאלץ מחנה הפועלים להכיר בקיומה של תנועה לאומית מתחרה ובעימות הבלתי נמנע בין שתי התנועות הלאומיות.

החידוש שחוללו המאורעות מבחינת דימוי האויב היה בשני היבטים: האיום הערבי הפך בעיני היהודים לאיום של כנופיות ולא רק של המון אלים; בכפרים הערביים, שהיו בסיסי הכנופיות בימי המרד הערבי, ראו בסיסי אויב. השינוי הזה בדימוי היה בין הגורמים שהובילו למעבר מהבלגה להתקפה ולפעולות גמול. האתוס האופנסיבי,¹¹ שקרא להכרעת הערבים בעימות על הארץ, החליף בהדרגה את האתוס הדפנסיבי.

אי בתוך "הים הערבי" – מעטים מול רבים

היישוב היהודי ראה את עצמו חלק מהתרבות האירופית וללא כל זיקה למרחב הערבי והמוסלמי שבו נמצא בפועל. בדימוי העצמי הוא ראה את עצמו אי מול "ים ערבי", וכך גם תוארו היישובים היהודיים ששכנו בלב אזורים ערביים בארץ: איים בתוך "ים ערבי".¹²

הדימוי שיקף את הפערים העצומים בין היישוב היהודי לבין אויביו. דוד בן-גוריון השתמש לצורך הטמעת הרעיון של מעטים מול רבים בעובדות שהמחישו את הפערים העצומים בין שני הצדדים באוכלוסייה ובשטח. היישוב היהודי בארץ היה קטן

הקרקעות ראו פיאודלים, מנצלים ומסיתים. "האתוס הדפנסיבי", על-פי הגדרתה של אניטה שפירא, שנוצר בעקבות מותם ההרואי של מגיני תל-יחי בקרב בי"א באדר תר"ף (1920), גרס שהסכסוך עם הערבים נובע מהסתה של המעמדות העליונים בחברה הערבית ומהתככים של בריטניה. הפלחים עצמם, כלומר עיקר העם הערבי – כך גרסו המתיישבים היהודים – כלל לא רצו בעימות.⁵

ביישוב היהודי היו דעות שונות. בשני הקצוות המנוגדים בהשקפותיהם נמצאו זאב ז'בוטינסקי ואנשי "ברית שלום". ז'בוטינסקי גיבש את תפיסת "קיר הברזל", שלפיה ניתן יהיה להגיע להסכם עם הערבים רק לאחר שיכירו בחוסר אפשרותם לחסל את המפעל הציוני.⁶ מנגד ראו אנשי "ברית שלום" בפיוס עם הערבים תנאי בלעדי להגשמת הציונות והיו מוכנים לוותר על עיקריה, כגון עלייה חופשית, כדי להגיע להסכם.⁷

בד בבד עם הזלזול בערבים רווחה גם – כאמור – הערכה לשורשיותם ולהיותם לידי הארץ המעבדים את אדמתה. ארגון המגן הראשון, "השומר", למד מהתרבות הבדווית ואף חיקה את הופעתם החיצונית של הבדווים. השימוש במילים ערביות איפיון את הסלנג של הפלמ"ח. במסתערים של הפלמ"ח ראו את שיא היכולת להתערות בארץ ולהפוך לשווי ערך לילידיה הערבים. הערבים היו מופת חי, מעין אנטיתזה לדמות היהודי הגלותי, ואימוץ דפוסים מהתרבות המקומית נחשב חיוני ליצירת התרבות היהודית החדשה.⁸

במחצית השנייה של שנות ה-30 התחולל מפנה חד באופן שבו ראו המתיישבים היהודים את הערבים. מעשי הטבח ביהודים בצפת ובחברון במאורעות 1929, הטרור והאלימות במרד הערבי והאהדה לנאציזם ולפאשיזם בקרב ערביי הארץ

העצמאות, ובמיוחד לאחר שקיבל עליו את האחריות לתיק הביטחון בסוכנות היהודית, היה בן-גוריון המתריע העיקרי מפני הסכנה שמדינות ערב יפלוש לארץ ישראל בתום המנדט הבריטי. במהלך ה"סמינר" באביב 1947 דרש מראשי ההגנה להיערך לסכנה הזאת.

בישיבה של מרכז מפא"י ב-8 בינואר 1948 קבע בן-גוריון כי מטרת המלחמה העיקרית של הערבים היא להשמיד את היישוב היהודי בארץ ישראל.¹⁷

בן-גוריון תפס את מהות הסכסוך ואת כוונות הצד האחר באורח פסימי, אולם דווקא בגלל הגישה הזאת הוא הכיר בהכרח להגיע לשלום. הוא פיצל את הדימוי והפריד בין "העם הערבי" לבין "המנהיגות הערבית", ובאופן זה יכול היה לטעון כי העם הערבי לא היה מעוניין במלחמה וביום מן הימים ניתן יהיה להגיע איתו לשלום, וכי המנהיגות הערבית, שחששה ליציבות שלטונה, הסיתה למלחמה. ההפרדה הזאת פתחה פתח של תקווה, בדומה להסבר של האתוס הדפנסיבי לסכסוך.¹⁸ בעיני היישוב היהודי היה ללוחם היהודי ערב המלחמה דימוי מעולה, ורווח הזלזול ביכולת הלחימה של הערבים. אולם בה בעת הייתה תחושה קשה ביותר של בידוד, של סכנה ושל נחיתות בכוח אדם, בנשק ובציוד מול צבאות ערב ובמיוחד מול העולם הערבי בכללו. גורלו של היישוב היהודי, על-פי הדימוי העצמי, היה תלוי על בלימה.

מלחמת האזרחים

(29 בנובמבר 1947 - 14 במאי 1948)

בתחילת המלחמה היה הדימוי של ערביי ארץ ישראל מבוסס על הלקח ההיסטורי מהמרד הערבי ועל התכונות שיוחסו להם: לוחמים המתאימים בעיקר ללוחמה זעירה. עם זאת במחצית השנה הראשונה של מלחמת העצמאות, ובמיוחד בחודשים הראשונים (ינואר-אפריל), התחזק מרכיב החולשה בדימוי העצמי. הביאה לכך המציאות הקשה: המחסור בכוח אדם, בנשק ובציוד. בזיכרונות של לוחמים, ביומנים שכתבו בני התקופה, במכתבים ובספרות באו לידי ביטוי בעוצמה רבה תחושות קשות של נחיתות, של חוסר אונים, של פגיעות, של מצור ושל ניתוק בעימות עם הערבים. במקורות שצינו לעיל ישנם תיאורים רבים של חולשה ושל פגיעות נוכח עוצמת האש העדיפה של האויב. הרמה הנמוכה של הארגון ושל הציוד פגעה ביכולת הקרבית והגבירה עוד יותר את תחושת הנחיתות מול האויב.¹⁹

אורי בן-ארי תיאר את הפגיעות של פלוגתו נוכח אש ארטילרית במשלט חשוף על בית-מחסיר והמסרק. בלחימה על מנזר סן-סימון ידועה "סמטת המוות" – סמטה בין שני בניינים במתחם, שנשלטה באש על-ידי משורייני בודד שהערבים לקחו שלל (משיירת נבי דניאל), וכל מי שניסה לעבור בה נפצע או נהרג. בשיירות שהותקפו היו מצבים חסרי תקווה שהובילו להתאבדויות. בשיירת חולדה כותר משורייני ובו חיילים פצועים. מפקד המשורייני החליט לפוצץ את המשורייני על כל הנמצאים בתוכו בבחינת "תמות נפשי עם פלישתים" כדי לא ליפול בשבי. הייתה תחושה שהערבים ידעו להסוות את עצמם היטב ולנצל את פני הקרקע. הלוחמים שנמצאו בשיירה שהותקפה, במיוחד כאשר הכביש נשלט מבחינה טופוגרפית (כגון בשער הגיא),

מאויבו המקומי מבחינת גודל האוכלוסייה – 700 אלף נפש לעומת 1.1 מיליון. אולם הפער בין האוכלוסיות בארץ היה קטן בהשוואה לפער שבין היישוב היהודי לבין העם הערבי בכללותו. דוד בן-גוריון נהג להשוות בין היישוב היהודי בארץ לבין 30–40 מיליון ערבים בכל המזרח התיכון. מכיוון שכל הערבים היו מבחינתו גוש אחד, היחס בין היישוב היהודי לבין אויבו הערבים עמד על 1 ל-40. את הנתון הזה הוא הזכיר פעמים רבות והסיק ממנו שעתודות האויב הן כמעט בלתי מוגבלות, וכי גם אם ייהרגו "אלפים או רבבות" של ערבים אין לכך משמעות רבה מבחינתם.¹³

מול היישוב היהודי עמדו, לדבריו, שבע מדינות ערביות עצמאיות שגודלן כ"חצי אירופה": לבנון, סוריה, עבר-הירדן, מצרים, סעודיה, תימן ועיראק. למדינות האלה היו צבאות שאומנו במשך שנים רבות על-ידי טובי המדריכים שבצבא הבריטי. ברשותם היו תותחים, מטוסים, טנקים ואוניות, והם צוידו בנשק קל וכבד שנתנו להם הבריטים ביד רחבה. עבר-הירדן, שהוקמה על-ידי בריטניה, הייתה בעלת בריתה, וצבאה, שצויד בנשק בריטי, היה לדעתו הטוב ביותר מבין צבאות ערב.¹⁴ בן-גוריון השתמש באופן מוטעה בעובדות. עצם קיומם של הפערים העצומים באוכלוסייה ובשטח לא העיד על יכולתם של הערבים לעשות בהם שימוש. כמעט למותר לציין כי רב המרחק בין אוכלוסייה גדולה ככל שתהיה, לבין הטלת יחידות לשדה הקרב. בכל אופן ברור כי בן-גוריון הצליח להשתמש בעובדות האלה כדי לחזק את הדימוי של מעטים נגד רבים ומאוחר יותר כדי לנמק מדוע אין להחזיר את הפליטים הערבים.¹⁵

האיום הערבי – שואה נוספת

במהלך מלחמת העולם השנייה ובמיוחד לאחר חששו היהודים שתבוסה צבאית משמעותית שואה נוספת. כמה משקעים היסטוריים הובילו לחשש הזה: מעשי הטבח ביהודים בצפת ובחברון ב-1929, האיומים המפורשים בתעמולה הערבית, האהדה לנאצים ברחוב הערבי, התגייסותו של חאג'

השינוי בדימוי האויב הערבי עקב מאורעות 1936-1939 היה בין הגורמים שהובילו למעבר מהבלגה להתקפה ולפעולות תגמול

אמין אל-חוסייני למען היטלר וההיסטוריה של טבח עמים ועדות במזרח התיכון – למשל רצח העם הארמני על-ידי הטורקים במלחמת העולם הראשונה.

היישוב היהודי היה משוכנע שמטרת המלחמה הערבית היא לא רק לחסל את המדינה (פוליטיסייד) אלא גם לרצוח את האוכלוסייה היהודית (ג'נוסייד) כפי שעשו הנאצים באירופה.¹⁶ כבר ממאורעות 1929 חזרו דוד בן-גוריון בתחושת הסכנה הקיומית הנשקפת ליישוב היהודי מהערבים. ההכרה הזאת התחזקה בשנות ה-30, וכאמור לאחר השואה היא הפכה לחרדה משואה נוספת במזרח התיכון. בשנים שקדמו למלחמת

חברי דגניה שהשתתפו בעצירת הטנק הסורי ב־20 במאי 1948. בידיהם בקבוקי מולוטוב

בעיני היישוב היה ללוחם היהודי ערב המלחמה דימוי מעולה, ורווח הזלזול ביכולת הלחימה של הערבים

גם נועד לבטל כל אפשרות של שיבה בעתיד. היבולים והאדמות הוחרמו. בהסתננות חזרה לכפרים שנכבשו, שהחלה כבר במהלך מלחמת העצמאות, ראו תופעה שיש למנוע בכל מחיר, מכיוון שמדובר היה בתהליך שעלול היה לחדש את קיום הכפרים ובכך לחדש את האיום. הביצוע בפועל של המדיניות הזאת היה כרוך בהתלבטות מוסרית חריפה, כפי שעולה מסיפורו של ס' יזהר "חרבת חזעה" שנכתב במאי 1949. גם לאחר שערביי ארץ-ישראל ברחו ברובם, השטח שבו התגוררו עדיין נחשב לזר, והדרך היחידה להפחית את הסכנה הייתה באמצעות התיישבות חדשה, לעיתים על שרידי הכפרים עצמם. בתהליך שונו שמות המקומות לשמות עבריים כדי לקבע עוד יותר את השינוי החד שהתחולל בארץ.

גם לאחר שנפסקה הלחימה היו מקרים שבהם גורשו תושבי כפרים – במיוחד בשטחים שנחשבו חיוניים מבחינה ביטחונית. זה מה שקרה לתושבי איקרית וברעם בגבול הצפון בנובמבר 1948.²³ מתוך אותה תחושה של סכנה ושל איום נוצר והתחזק בשנים שלאחר המלחמה הרצון לסמן את הגבולות בין המדינה החדשה לבין "הים הערבי" שמסיבב לה. הסימון הזה נעשה הן באמצעות התיישבות בגבולות והן באמצעות המלחמה בהסתננות.

שכנות ואיבות

בערים המעורבות (צפת, ירושלים, חיפה וטבריה) התגוררה זו לצד זו אוכלוסיות יהודית וערבית. היהודים והערבים באותן הערים לא רק חיו במשך שנים ארוכות בשכנות קרובה אלא אף בהווי חיים משותף. לעיתים נוצרו גם יחסי ידידות שהחזיקו

לא יכלו לזהות מהיכן ירו הערבים והרגישו חשופים ופגיעים לאש שנורתה עליהם.²⁰

"כפרי מרצחים"

בתוכנית ד' ממרס 1948 הוגדרו הכפרים הערביים והשכונות הערביות בערים המעורבות יעדים לכיבוש.²¹ בדו"חות יומיים של מטה הפלמ"ח, שנועדו למטכ"ל ההגנה ולאחר מכן למטכ"ל של צה"ל,²² הוגדרו הכפרים הערביים "בסיסי אויב". הדגש בדו"חות היה על יצירת הפרדה בין כל מה ששייך לצד היהודי – "אנחנו" – לבין כל מה שמשוך לאויב הערבי. וכך מוצאים בדו"חות את הביטויים "רכב ערבי", "בית ערבי", "כוח ערבי" וכו'. ברשות הערבים בכפרים נמצא נשק באופן קבוע, והכפר יכול היה לשמש מרכז לוגיסטי לפעולות כנופיות, כפי שהיה בימי המרד הערבי. לעיתים כונו הכפרים הערביים "כפרי מרצחים", והבתים כונו "בתי מרצחים". פיצוץ הבתים נעשה גם כדי לנקום בתושביו ולהענישם. במקרים רבים נמצאו הכפרים במקומות גבוהים, קשים לכיבוש. הבנייה באבן העניקה יתרון למגינים, והם אף בוצרו. במיוחד מוסדות מרכזיים בכפרים (כגון בית הספר, בית המוכתר ועוד) הוכנו להגנה.

אם הכפר הערבי הוא הסכנה, הרי מסוכנים גם התושבים המתגוררים בו, בתיהם ואמצעי המחיה שלהם. בשלב הראשון של המלחמה האוכלוסייה בדרך כלל ברחו מכפרים שנכבשו ולעיתים גורשה. בכפרים ראו בסיס אפשרי לפעולות האויב גם לאחר כיבושם, ולכן בהעדר כוח אדם שישמש חיל מצב, הרי לאחר שהאוכלוסייה ברחו, פוצצו הבתים. בתחילה נועד הפיצוץ למנוע שיבה מיידית של התושבים הערבים, אך עם הזמן הוא

הגישה הזאת באה לידי ביטוי בפקודות מבצע, כגון לפגיעה בתחבורה הערבית, שמטרתן הייתה לשבש את מהלך החיים התקין של האויב.³⁰

בן תרבות אחרת

בימי המלחמה על הדרכים היו מקרים שבהם נרצחו שבויים ופצועים יהודים, וגוויות החללים נפלו קורבן להתעללות. סיפורים וצילומים של מעשי האכזריות האלה פורסמו בהרחבה ותוך התפארות ברחוב הערבי. ישנן עדויות רבות על מעשי זוועה שעשו ערבים. רפאל איתן ואורי בן-ארי ראו במו עיניהם את גופות החללים בשיירת חולדה לאחר שהערבים התעללו בהן.³¹ אורי בן-ארי טען כי התחיל לשנוא את הערבים לאחר שראה את הגופות שהושחתו. המראה הזכיר לו את ההשפלה שספג אביו מהנאצים בגרמניה. מאז ראה בערבים חיות אדם, הם הפכו לאויביו בנפש והוא סבר כי מי שייפול בידיהם לא ייצא חי. בזמן ההכנות לנסיגה ממזר סן-סימון (שלא התבצעה בסופו של דבר) נעשו הכנות לפוצץ את המנזר על הפצועים הקשים וגוויות החללים כדי שלא יפלו בידי הערבים. כל אחד מהפצועים שלא היה מסוגל ללכת קיבל רימון יד כדי שיוכל להתאבד.³²

הסיכויים שקולים מאוד

לאחר שהושג הניצחון על ערביי ארץ ישראל באפריל 1948, לא ניתנה ליישוב היהודי שהות ממושכת כדי לעכל את משמעותו, שכן פלישת צבאות ערב עמדה על הפרק. במחצית הראשונה של מאי 1948 הייתה ההערכה המקובלת כי היישוב היהודי צפוי להתקפה ממוקדת מצפון, ממרכז ומדרום. יכולתו הצבאית של היישוב היהודי לבלום לבדו את המתקפה הממוקדת, כאשר הבריטים אינם בארץ, הייתה מוטלת בספק.

בישיבה של מנהלת העם הזמנית ב-12 במאי 1948, שבה עמדה על הפרק השאלה אם להכריז על הקמת מדינה יהודית לאלתר או לדחות את ההכרעה למועד אחר, באו לידי ביטוי הלכי רוח פסימיים וספקות בנוגע ליכולתו של היישוב היהודי לנצח. משה שרת שחזר מארה"ב סיפר כי ג'ורג' מרשל, מזכיר המדינה באותה העת ומי שהיה ראש המטות המשולבים של צבא ארה"ב במלחמת העולם השנייה, התאכזב מההגנה, משום שהיה סבור כי תכריע את הערבים בקלות, ולא כך קרה. מרשל סבר שהפלישה עלולה להחליש מאוד את היישוב היהודי.

גאל ידן, קצין המבצעים, הציג באותה הישיבה תמונת מצב קשה ביותר. באותו בוקר הוא היה תחת הרושם הקשה של מברק שקיבל על מצבו הנואש של גוש עציון, שהותקף על-ידי הלגיון הערבי ועתיד היה ליפול יומיים לאחר מכן, ב-14 במאי. הוא העריך שהכוחות הסדירים של ארצות ערב נהנים מיתרון בנשק ובציוד וכי היישוב היהודי סובל מנחיתות בכוחות אוויר, בתותחים ובשריון. בנסיבות האלה, סבר, יתקשה מאוד היישוב היהודי להתמודד עם פלישה של צבאות ערב ובמיוחד "כאשר האדם צריך לפעול נגד ברזל ותותחים, שאין לו הכוח לזה".³³

ה"בליצקריג" הערבי

הלם הפלישה היה קשה ביותר. במקרה של דגניה פרצה המלחמה

מעמד למרות החרפת הסכסוך. אולם ביחסים האלה הייתה שניות. מצד אחד היו בהם שיתוף פעולה והכרה הדדית, אך מן הצד האחר היו עוינות ואלימות שהגיעו עד למעשי אלימות ורצח. בתחילת המלחמה אף הושגו הסדרים מקומיים לשביתת נשק (בטבריה ובחיפה), אך אלה התמוטטו במהירות.²⁴ בכל הערים החלה לחימה קשה, שהתפתחה במהירות להרג חסר הבחנה בשני הצדדים, מכיוון שלא ניתן היה להבחין בין כוחות לוחמים לאוכלוסייה אזרחית. דווקא בחיפה, למרות המסורת של חיים משותפים, הייתה כבר בראשית המלחמה גלישה מהירה למעשי טבח ונקם. אלה לא פסחו גם על מקומות העבודה המשותפים, למשל בתי הזיקוק.²⁵ העימות בין שני הצדדים הידרדר במהירות לפיצוץ מכוניות תופת ובתים על יושביהם. הפגיעה בערבים, שתמיד נטען כי היא באה בתגובה על מעשי טרור שלהם, הייתה בהתחלה מכוונת ונקודתית, אך הפכה להיות חסרת הבחנה. התמוטטות הערבים ובריחתם המהירה הפתיעו את היהודים. כן הם הופתעו מכך שהערבים התעקשו שלא לקבל את תנאי הכניעה והעדיפו לעזוב את הערים.²⁶

בכל זאת אויב אכזר

הדימוי שנוצר לערביי הארץ של אויב לוחם מסוכן ביותר היה חשוב לבניית הדימוי העצמי ולהסברת הקשיים בלחימה. באותה המידה היה בכך כדי להאדיר את הניצחון ולהצדיק את הקורבן. היה גם חשש שאם יזלזלו באויב, יביא הדבר לכישלון.²⁷ אולם

בתחילת המלחמה היה הדימוי של ערביי ארץ ישראל מבוסס על הלקח ההיסטורי מהמרד הערבי ועל התכונות שיוחסו להם: לוחמים המתאימים בעיקר ללוחמה זעירה

במציאות התברר לא פעם שהערבים, ובמיוחד ערביי ארץ ישראל, הם אויב חלש עד כדי עליבות. על כושר הלחימה הנמוך של הערבים העדיה גם המוסכמה שהייתה מקובלת אז ונתמכה בניסיון מבצעי, ולפיה נמנעו הערבים מלהילחם בלילה בגלל פחד ואמונות טפלות. הפלמ"ח – בהעדר עוצמת אש מספקת וסיוע אווירי וארטילרי – העדיף לבצע פשיטות לילה יזומות לתוך כפרים ערביים תוך ניצול גורם ההפתעה.²⁸

זיהוי הערבים עם הנאצים, אויבם הגדול ביותר של היהודים בכל הזמנים, נתן צידוק ללחימה נגדם ובכך סייע ללוחמים להשקיט את מצפונם. לכך נוספו הטיעונים הבאים: הערבים היו הראשונים שפתחו באש, הם שואפים, כ"בני המדבר", להרוס את כל מה שבנתה ההתיישבות היהודית והם ביצעו מעשי רצח פראיים והתעללו בשבויים ובגוויות החללים. אם הערבים הורגים ביהודים ללא הבחנה, יש להשיב להם באותו המטבע, והאחריות המוסרית חלה עליהם.²⁹

ההסברים השונים נתנו צידוק מוסרי להרוג באויב ובכך לסכל את האיום הנשקף ממנו. לאחר שהאויב הופך לדמות חסרת פנים, ניתן לפעול נגדו על בסיס הגדרה כללית ביותר.

בדו"חות יומיים של מטה הפלמ"ח הוגדרו הכפרים הערביים "בסיסי אויב"

לתוך הבית בזמן שהמגינים לא היו מוכנים כלל לקראת מלחמה מהסוג הזה אלא למלחמה פרטיזנית.³⁴ התמונה הקשה והחמורה ביותר נוצרה במטה הכללי, מול עיניו של דוד בן-גוריון. הגיעו ידיעות על פלישת צבאות סדירים מכל עבר, והמטה הכללי ציפה שתל-אויב תופצץ. הייתה זו קפיצת מדרגה בעוצמת האיום, כאשר נוסף על הכנופיות המקומיות ועל צבא ההצלה החלה גם פלישה של צבאות סדירים.³⁵

המידע המוקדם על צבאות ערב שהיה בידי גורמי המודיעין ביישוב היה מיושן, מועט, לא מבוסס ולעיתים גם שגוי.³⁶ האומדנים בנוגע לגודל הצבאות נעו בין 100 ל-200 אלף ויותר חיילים.³⁷ עצם הופעתם בזירה הייתה הפתעה. יוחסו להם יתרונות בכוח האש, בכמות כוח האדם ובאמצעי הלחימה – טנקים, מטוסים ותותחים. עם זאת העריכו שהצבאות האלה סבלו מיכולת קרבית נמוכה, מכוח אדם ירוד ומכשירות טכנית נמוכה. החייל הערבי, כך העריכו, מתאים יותר ללחימה זעירה ולא ללחימה מודרנית.

בן-גוריון השווה את הפלישה ל"בליצקריג" של צבא גרמניה במלחמת העולם השנייה, שהסתמך על לוחמה משורינת וממוכנת בסיוע אווירי. הוא טען ששליטי מדינות ערב הם פרו נאצים הרוצים להשמיד את היישוב היהודי והם נהנים משיתוף הפעולה של הבריטים האנטישמים, שהפקירו את היישוב היהודי לסכנת השמדה על-ידי תומכי הנאצים וממשיכי דרכם.³⁸ הדימוי שנחקק בזיכרון הקולקטיבי של הצד היהודי היה שחמישה צבאות ערביים סדירים פלשו לארץ ב-15 במאי 1948 – צבאות מצרים, עבר-הירדן, סוריה, לבנון ועיראק. בפועל פלשו ארבעה צבאות. דימוי חמשת הצבאות הערביים הפולשים

התחבר לדימוי של שבע המדינות הערביות, חברות הליגה הערבית, שהכריזו מלחמה על ישראל. לעיתים אף דובר על שבעה צבאות שפלשו, ולעיתים תוארה הפלישה כאחת ממלחמות התנ"ך, ובדרך הזאת חוברה מלחמת העצמאות למלחמות התנ"ך, והאויב הערבי – לאויבי העבר.³⁹

במחקר שערך המכון לחקר דעת קהל שבמסגרת היחידה למחקר פסיכולוגי בצה"ל נחקרו הגורמים לפחד בקרב חיילים וקצינים מ-12 גדודים קרביים. בין היתר עלה מהמחקר שתותחים, מרגמות ומטוסים הם כלי הנשק שהפחידו את החיילים במידה הרבה ביותר ולדעתם גם גרמו לשיעור האבדות הגבוה ביותר. מזה משתמע כי היתרון של צבאות ערב בתותחים, במרגמות ובמטוסים, שבא לידי ביטוי בשדה הקרב ובדו"חות המודיעין, העצים מאוד את תחושת הסכנה. החיילים גם ייחסו לאויב שימוש בהונאה ובהטעיה כדי להשיג יתרון. הם העריכו שהלוחם הערבי הוא חייל מצוין בתחילת הקרב, אך אינו מסוגל להתמיד במאמציו. עם זאת, הם אמרו, צריך להשאיר לערבים דרך נסיגה, מכיוון שאם אין להם אפשרות לסגת, הם מגלים "גבורת יתר".⁴⁰

במפגש הראשון עם צבאות ערב התגלה לכאורה טיפוס חדש של ערבי שפעל באופן מאורגן וממושמע. התגלית הזאת גרמה לחששות כבדים, כי נלוותה אליה העדיפות במטוסים, בטנקים ובתותחים. אולם עד מהרה התברר, לדברי זרובבל ארבל (קמ"ן חזית הדרום במלחמת העצמאות), "שהאדם הפועל מאחורי הטנק והתותח הוא אותו הערבי, רק מדיו הם אחרים, ואצבעותיו מאומנות יותר. נתברר שאין המסגרת הצבאית מספקת כדי לחולל את השינוי היסודי בלוחם הערבי".⁴¹

תותח ירדני על גג המשטרה בלטרון

חייד לאחר הניצחון על ערביי ארץ ישראל באפריל 1948 פלשו צבאות ערב לישראל

רק להשמיד את ישראל, אלא גם להבטיח שליטה רבה ככל האפשר על ארץ ישראל תוך דחיקת הצבאות הערביים האחרים. מממצאי המחקר ההיסטורי עולה שהדימוי של צבאות ערב היה מופרז מאוד ביחס ליכולתם הממשית. היו אלה צבאות בראשית דרכם, והאמברגו שהוטל על אספקת תחמושת וחלפים הביא לשיתוק יכולתם הקרבית, בעוד שצה"ל הצליח להצטייד ולהתחמש ואף לבנות יתרון מכריע.⁴³

מבחינת כוח האדם, הרי במקומות שבהם ניסו צבאות ערב לפלוש לארץ ישראל הם נהנו מעדיפות מקומית מכרעת. אולם מבחינת העוצמה הכוללת ידוע כי ביום שבו פלשו צבאות ערב הגיע כוח האדם המגויס של ההגנה להיקף דומה לזה של הכוחות הפולשים (30 אלף בהשוואה ל-27,500). בשלבים המאוחרים של מלחמת העצמאות יצר צה"ל עדיפות כמותית בחזיתות השונות מול כוחות המשלוח הערביים בשטח ארץ ישראל, אם כי יכולתו בשריון ובחיל אוויר הייתה נמוכה למדי. ההישג הזה היה תוצאה של מיצוי עמוק ביותר של משאבי כוח האדם.⁴⁴ הדימוי שהתקבע בתודעת הציבור היהודי בתום המלחמה היה כי הושג ניצחון במחיר כבד, וממש לפני שאפסו הכוחות, על אויב אכזרי, חמוש היטב וחסר צלם אנוש. כך עולה, למשל, מהמחזה של יגאל מוסינזון "בערבות הנגב" שהוצג ב-1949.

לא הטנק ינצח אלא האדם

תוצאות המלחמה, ובהן התמוטטות ערביי ארץ ישראל והניצחון שהושג על צבאות ערב, חיזקו סטריאוטיפים שייחסו לערבים פחדנות וחוסר יכולת להילחם. אולם מהזיכרונות ומהעדויות של התקופה עולה כי בתודעת הדור ההוא נחקק גם דימוי אחר לערבים: לוחמים פראיים, עיקשים, המסתערים שוב ושוב, גלים גלים, בלי להקדיש תשומת לב לאבדות. מהמחקר ההיסטורי אף עולה כי שיעור הכישלונות של צה"ל בקרבות לא היה זניח.⁴⁵ כמה מהכישלונות הצבאיים נודעו בציבור והותירו משקעים קשים לשנים ארוכות, דוגמת רצף הכישלונות בקרבות נגד הלגיון הירדני בלטרון (שיצר את "מיתוס לטרון"), נפילת ניצנים לידי הצבא המצרי (שהביאה לכתיבתו של הדף הקרבי המפורסם של אבא קובנר, שבו האשים את מגיני ניצנים בתבוסתנות) ועוד.⁴⁶

המקומות שבהם נערכו קרבות קשים במיוחד הן נגד ערביי ארץ ישראל והן נגד צבאות ערב הפכו לאחר המלחמה למקומות עלייה לרגל ולחלק מהמיתוס הלאומי. המיתוס הלאומי גרס שהמעטים גברו על הרבים – בעיקר הודות לעליונות המוסרית והאנושית, עליונות הרוח על החומר. המיתוס הזה מתמצה בסיסמה "לא הטנק ינצח אלא האדם". על-פי המיתוס הזה הביסה העליונות המוסרית הישראלית את עדיפות הכמותית של האויב. שרידי טנקים, שרידי משוריינים ומגדלי מים מחוררים באתרי הקרב נותרו עדים לעימות ולניצחון, והישראלים עלו אליהם לרגל. בדרך הזאת הוטמעו משקעי הקרבות והדימויים בציבור הרחב.⁴⁷

הייתה זו הקטלנית שבמלחמות ישראל. 6,000 לוחמים ואזרחים – 1% מכלל האוכלוסייה היהודית – נפלו במהלך העימות. מספר הפצועים היהודים במלחמה הגיע ליותר מ-12 אלף חיילים ואזרחים, וכ-30% מהם (כ-3,800) נותרו נכים.

מעבר לדימוי הכולל של צבאות ערב נוצר דימוי לכל צבא בנפרד. הלגיון הערבי של עבר-הירדן נחשב לצבא הטוב ביותר. לחימת הבדווים, איכות הקצינים והנשק, הציוד וההדרכה הבריטיים הובילו להישגיו במלחמה, ובכלל זה כיבוש גוש עציון, כיבוש הרובע היהודי בעיר העתיקה והחזקת לטרון. צבא מצרים נחשב לגדול ביותר הן בציודו והן בכמות כוח האדם. אולם ציוד הלחימה היה מיושן, וכשירותו הייתה נמוכה. המגויסים היו ברובם פלחים, שמצבם הבריאותי היה ירוד ביותר. הקצינים היו מהמעמד השליטי, שנאו את חייליהם ובזו להם. הם פעלו "לפי הספר", בחוסר גמישות מוחלט. בקרבות הפעיל הצבא המצרי עוצמת אש רבה, אך ההתקפות התנהלו בחוסר תיאום, וחיל הרגלים נפגע פעמים רבות באש הטנקים והתותחים שהייתה אמורה לחפות על הסתערותו. צבא מצרים נחשב לבעל יכולת נמוכה בהתקפה, אך בקרב הגנה סדור גילה כושר עמידה רב. היחידות הסודניות נחשבו ליוצאות דופן לטובה בלחימתן.⁴² צבאות ערב נכשלו, כך הוערך אז, משום שלא השכילו להשתמש בנשקם העדיף בצורה יעילה וגם בגלל אימון לקוי, טקטיקה מיושנת וחולשת הפיקוד הקרבי. אולם הכישלון הגדול ביותר שלהם היה שלא השכילו להקים פיקוד אחיד לכל צבאות ערב שינהל את המלחמה על-ידי הטלת משימות במסגרת כוללת, ירכז כוחות ויעתיקם מחזית לחזית. צבאות ערב התקשו ליצור קואליציה כזאת הן בגלל ההבדלים הגדולים שביניהם והן משום שלכל אחת מהמדינות הפולשות הייתה תוכנית מדינית משלה שכוונה לא רק נגד ישראל, אלא גם נגד השותפים. במילים אחרות: המטרה של כל אחד מצבאות ערב הייתה לא

הייתה זו קפיצת מדרגה מהממת בהשוואה לשיעור האבדות במאורעות. מטבע הדברים, ההתמודדות המורלית, במיוחד במקרים שבהם נפלו עשרות לוחמים בבת אחת (כפי שקרה עם נפילת הל"ה, גוש-עציון ובמקרים אחרים) הייתה קשה ביותר והותירה את חותמה. היקף האבדות העצים את תחושת האיום שנשקף ליישוב היהודי.⁴⁸

היחידות הלוחמות בחזית סבלו מאבדות בשיעורים גבוהים מאוד. למשל, בקרב סן-סימון נפגעו כ-70% מלוחמי הפלוגה של אורי בן-ארי, מתוכם 15 נפלו חלל. מתוך כ-140 לוחמים (ובהם נשים) בפלוגתו של בן-ארי נהרגו 70 במהלך הקרבות באזור פרוזדור ירושלים. מדי יום יצאו אלה שנשארו בחיים לקבור בבית הקברות של קריית-ענבים את החללים שנפלו בקרבות הלילה החולף.⁴⁹ התחושה הייתה שכמעט כל בית נפגע במלחמה ושכל הארץ זרועה באתרי קרבות שבהם נפלו חללים.⁵⁰ הדימוי שיוחס לערבים – הן לערביי ארץ ישראל והן לצבאות ערב – היה שרגישותם לאבדות נמוכה בהרבה מזו של היישוב היהודי, בין היתר משום שהם נהנו מעליונות כמותית.

סיכום

הדימוי של ערביי ארץ ישראל ושל צבאות ערב נגזר במידה רבה מהדימוי הכולל של הערבים, של מרחב המזרח התיכון ושל האסלאם. על-פי הדימוי הזה מדובר במרחב ובתושבים

בן-גוריון השווה את הפלישה ל"בליצקריג" של צבא גרמניה במלחמת העולם השנייה, שהסתמך על לוחמה משורינת וממוכנת בסיוע אווירי

השרויים בחשכת ימי הביניים, דהיינו מתאפיינים בבערות, בניוון, בשבטיות, בנקמנות, ברצחנות ובדלות חומרית ונפשית. יתר על כן, על-פי הדימוי שנוצר לערביי ארץ ישראל הם היו לא רק חשוכים ונבערים, אלא היו גם אויב אכזרי. הדימוי הזה התפתח ונפוץ עוד לפני מלחמת העצמאות, במיוחד בשנות המרד הערבי בסוף שנות ה-30. התכונות הבסיסיות שיוחסו לערביי ארץ ישראל על-פי הדימוי הזה היו פיגור ונחשלות תרבותיים וחברתיים, אהבת המדבר וההרס, נטייה להפרזה ("דמיון מזרחי") ולשקר, ערמומיות, חוסר יכולת לפעול במציאות, אלימות, נקמנות, אהבת הרצח וההתעללות בפצועים ובהרוגים. בערביי ארץ ישראל ראו בן אדם המחונן בסגולות של "לוחם טבעי" היכול לפעול במסגרת של כנופיות ובשיטות של לוחמה זעירה: לתקוף מן המארב, לרצוח אזרחים תמימים ולהשחית שדות ויבולים. מנהיגי הכנופיות נחשבו לפושעים ולמושחתים.

הסכנה העיקרית ליישוב היהודי הייתה טמונה ביתרון הדמוגרפי המכריע של הערבים (1 ל-40) וביתרונם בשטח ובמשאבים. בשנות ה-30 נוצרה גם הנטייה לזהות את הלאומיות הערבית עם הנאציזם והפאשיזם, ולכן נוספו החששות מרצח

עם אם יובס היישוב היהודי. זיהוי הסכנה הערבית עם הנאציזם אף הוביל לדימוי של צבאות ערב הפולשים לצבא הנאצי ולהשוואת הפלישה ל"בליצקריג".

המלחמה החריפה עוד יותר את הקווים השליליים שהיו קיימים עוד קודם לכן בדימוי של הערבים בעיני היישוב היהודי. מקרים שבהם התעללו הערבים בשבויים, בפצועים ובגויות החללים הובילו במקרים קיצוניים לכך שלוחמים יהודים העדיפו להתאבד ולא להיכנע. אירועים כאלה חיזקו את הדימוי שלפיו מדובר באויב רצחני, חייטי, שמתעלם מהקודים הבסיסיים ביותר של התרבות האנושית.

אף שהשלב הראשון של מלחמת העצמאות הסתיים בהתמוטטותם של ערביי ארץ ישראל, הוא הותיר ביישוב היהודי משקעים קשים ולא הביא לשינוי בדימוי העצמי ובדימוי של האויב. היהודים המשיכו לראות את עצמם חלשים ופגיעים, ואילו בערביי ארץ ישראל שנתרו הם ראו גיס חמישי ואיום ביטחוני. מכאן העמדה הנוקשה של היישוב היהודי נגד שיבת הפליטים ומלחמתו העיקשת נגד ההסתננות.

העליונות ביכולת הלחימה שייחס לעצמו היישוב היהודי נבעה, בין היתר, מהעובדה שהוא ראה את עצמו חלק מהתרבות האירופית ואף "מוצב קדמי" של התרבות הזאת. בגלל ההזדהות של היישוב היהודי עם תרבות המערב ובגלל זלזולו בכל מה שקשור לתרבות המזרח, הוא התמלא חשש מעימות עם צבאות ערביים שאומנו על-ידי יועצים אירופים, ובמיוחד יועצים בריטים וצרפתים. עצם הופעתם של צבאות ערב בזירה עוררה את החרדה העמוקה ביותר מכיוון שהצבאות האלה העידו על יכולתם של הערבים לסגל לעצמם את יתרונותיה של תרבות המערב.

פלישת צבאות ערב יצרה זעזוע קשה גם משום שמתכונת הפעולה שלהם הפתיעה. פעולה אסטרטגית מתואמת של כמה צבאות, כפי שנראתה הפלישה בראשיתה, עמדה בניגוד חריף לחוסר היכולת ולפלגנות שייחסו לערבים. לרגע נדמה היה ש"הים הערבי" – באמצעות שימוש בנשק מודרני ובסיוע בריטי – יצליח להטביע את "האי היהודי". הזעזוע אכן יצר בקיעים בדימוי, אך בלימתם של צבאות ערב ורצף הניצחונות ייצבו אותו מחדש. בלימת הפלישה חיזקה את התפיסה שלפיה הערבים אינם מסוגלים להפעיל נשק מודרני בצורה יעילה.

המהקורות של התקופה ברור שבני הדור היו משוכנעים כי תבוסה במלחמה משמעותה שואה ליהודים בארץ ישראל. מסוכנותם של הערבים נבעה לא רק מלחימתם בשדה הקרב אלא גם מהתרחבות מעגלי האיום בהתמדה, בעוד שכוחותיו של הצד היהודי נמתחו עד קצה גבול היכולת כבר בשלבים הראשונים של המערכה. בסופו של דבר הפך העימות המקומי לעימות כולל עם העולם הערבי ואף עם העולם המוסלמי. אומנם היישוב היהודי הצליח לנצח את ערביי ארץ ישראל ואת צבאות ערב, אך במחיר כבד מאוד, שהעצים את תחושת האיום. פלישתם של צבאות ערב והתרחבות מעגלי האיום נצרבו היטב בתודעה הלאומית של היישוב היהודי בארץ ישראל. תסריט האימים, שאליו החל צה"ל להיערך כבר בראשית שנות ה-50, היה שהערבים יתקנו את הליקויים שהביאו לתבוסתם ב-1948, ירכזו את כל עוצמתם וייצאו למתקפה כוללת

בשלבם המאוחרים של מלחמת העצמאות יצר צה"ל עדיפות כמותית בחזיתות השונות מול כוחות המשלוח הערביים בשטח ארץ ישראל

הערביות במאורעות 1936-1939, מהדורה שנייה (מהדורה הראשונה יצאה לאור ב-1944), מכון טרומן והוצאת מאגנס, ירושלים, 1981

11. אניטה שפירא, **שם**, עמ' 486-496
12. ראו למשל את הדו"ח שתיאר את המצב בחיפה באמצע אפריל 1948 שבו דובר על "ניסיונות חוזרים ונשנים לחסל את האיים היהודיים שנשארו בשטחים ערביים", א"צ 97/7249/49, ברזילי, דו"ח שבועי מ-11 באפריל 1948 עד 18 באפריל 1948
13. דוד בן-גוריון, **בהלחם ישראל**, עם עובד וקרן הנגב, תל-אביב, 1975, עמ' 221-222. על היחס אחד ל-40 ראו בעמודים 115, 131, 147, 218

שם, עמ' 16, 68, 82

14. **שם**, עמ' 119, 218

15. **שם**, עמ' 131

16. **בציבוריות הערבית**, א"צ 329/7249/49, 30 במרס 1948. כמו כן ראו: אלכסנדר דותן, **מלחמת הערבים בישראל** (באספקלריה ערבית), הוצאת נ' טברסקי, תל-אביב, 1951. הספר נועד לתאר כיצד ראו הערבים את מלחמתם בישראל. יהודה סלוצקי, **ספר תולדות ההגנה**, מערכות ועם עובד, כרך שלישי, חלק שני, תל-אביב, 1973, עמ' 1,358-1,359

17. בן-גוריון, **שם**, עמ' 24

18. **שם**, עמ' 22. אורי ביאלר, "בן-גוריון ושרת - שתי תפיסות של הסכסוך הערבי-ישראלי", בנימין נויברגר (עורך), **דיפלומטיה בצל עימות**, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1984, עמ' 193. ג'ון פוסטר דאלאס, שר החוץ האמריקני בימי המלחמה הקרה, התמודד באופן דומה עם דימוי האויב. הוא הבחין בין העם הרוסי, שנחשב בעיניו לטוב, לבין המשטר הקומוניסטי והשליטים בבריה"מ, שנחשבו לרעים. פינלי, הולסטי ופאגן, **שם**, עמ' 55

19. הדברים עולים מדו"חות על פעולות קרביות באותה התקופה. ראו לדוגמה: א"צ 13/6647/49, אלכ/104/מ, אפריל 1948; סקירה חודשית לידן מאלכסנדרוני, א"צ 13/6647/49, אלכסנדרוני, דני קורנפלד, דו"ח פעולה, 21 במארס 1948

20. אורי בן-ארי, **אחריי**, ספריית מעריב, תל-אביב, 1994, עמ' 148, 205; מנחם שמי, **חברים מספרים על ג'ימי**, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1966, עמ' 101-102, 158-159, 109-110, 148, 173-174; סיור של כותב המאמר בסן-סימון עם רפאל איתן ב-11 באוקטובר 1999 במסגרת תחקיר לכתיבת הספר **רפאל (רפול) איתן, מצנח רביעי נפתח**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, תל-אביב, 2001, עמ' 35-38

21. א"צ, 93/6127/49, תוכנית "ד" - מרס 1948

22. לצורך המחקר נערך ניתוח מילולי של 163 דו"חות יומיים המתייחסים לתקופה שבין 9 בינואר ל-18 ביולי 1948.

23. ראו על הפרשה הזאת: הלל כהן, **הנפקדים הנוכחים, הפליטים הפלסטינים בישראל מאז 1948**, מכון ון-ליר, ירושלים, 2000, עמ' 24; שרה אוסצקי-לור, התגבשות יחסי הגומלין בין יהודים לערבים במדינת

ומתואמת נגד ישראל - "מקרה הכול".⁵¹ מול היתרון העצום של הערבים באוכלוסייה, בשטחים ובמשאבים יכולה הייתה להציב ישראל רק יתרונות איכותיים, אך לא הייתה שום ודאות שדי באלה כדי לנצח ולשרוד. מלחמת העצמאות, ובמיוחד מוראות הפלישה, הפכו אפוא לסיוט של ההנהגה ושל החברה היהודית בישראל.

הערות

1. המאמר הזה מסתמך על עבודת הדוקטורט שכתבתי במסגרת החוג ללימודי ארץ-ישראל באוניברסיטת חיפה על "דימוי האויב הערבי ביישוב היהודי ובמדינת ישראל בשנים 1947-1956" (2003) בהנחיית פרופ' יואב גלבר ופרופ' עוז אלמוג.
2. אני מודה למנחם רגב על שהאיר את עיניי בסוגיה החשובה הזאת וסייע לי באיתור מקורות ובעצה. ראו: מנחם רגב, "השתקפותם של יחסי יהודים-ערבים בספרי ילדים בארץ", בתוך: מנחם רגב, **בדרכי הספרות לילדים**, סדרת אפיק, אורנים - בית הספר לחינוך של התנועה הקיבוצית, אוניברסיטת חיפה, הקיבוץ המאוחד, ספריית פועלים, 1985, עמ' 37-41
3. בגיבוש התשתית התיאורטית נעזרתי, בין היתר, בעבודות הבאות: יהושפט הרכבי, **עמדת ישראל בסכסוך ישראל-ערב**, דביר, ת"א, 1967; אפרים קם, **מתקפת פתע**, מערכות ומשרד הביטחון, ת"א, 1990; David J. Finlay, Ole R. Holsti and Richard R. Fagen, **Enemies in Politics**, Rand Mc Nally & Company, Chicago, 1967
4. Robert Rieber and Robert Kelly, "Substance and Shadow: Images of the Enemy", in **The Psychology of War and Peace, The Image of the Enemy**, Robert Rieber (ed.), New York, Plenum Press, 1991, p. 5
5. אניטה שפירא, **חרב היונה** ועם עובד/אופקים, תל-אביב, 1992, עמ' 151, 183-175
6. זאב ז'בוטינסקי, "על קיר הברזל" (אנחנו והערבים), 1933, בתוך: זאב ז'בוטינסקי, **כתבים, בדרך למדינה**, ירושלים, 1959, עמ' 255, 259-260
7. על ברית שלום ראו: גדעון שמעוני, **האידיאולוגיה הציונית**, מאגנס, ירושלים, 2001, עמ' 344-351
8. הרעיון הזה מופיע במקומות רבים בספר **השומר**, משרד הביטחון, תל-אביב, 1955, ובמיוחד במדור יחסי שכנים בעמודים 357-382. כמו כן ראו: עוז אלמוג, הצבר - דיוקן, אופקים ועם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 289-316
9. אליעזר שמאלי, **אנשי בראשית**, מסדה, רמת-גן, 1965, עמ' 36
10. ראו: עזרא דנין ויעקב שמעוני, **תעודות ודמויות מגוני הכנופיות**

ישראל – העשור הראשון, 1948–1958, דוקטורט, אוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי הרוח, החוג להיסטוריה של המזרח התיכון, 1996, עמ' 25–31

24. דוד בן גוריון, **יומן המלחמה תש"ח–תש"ט**, כרך א', משרד הביטחון, תל-אביב, 1982 עמ' 74; **כיבוש הערים הערביות והמעורבות במלחמת העצמאות**, יום עיון, המרכז לתולדות כוח המגן – ההגנה, חוברת ח', נובמבר 1989

25. ב' 29 בדצמבר 1947 נהרגו בכניסה לבתי הזיקוק בחיפה שבעה ערבים, 14 נפצעו מפצצה שהטילו אנשי אצ"ל. בתגובה תקפו פועלים ערבים את הפועלים היהודים בבתי הזיקוק, הרגו 41 מהם ופצעו 46. בתגובה על הטבח בבתי הזיקוק פשטה ההגנה על הכפרים בלד א-שייח' וחוואה (מזרחית לחיפה) ב' 31 בדצמבר 1947. מעריכים כי בפשיטות האלה נהרגו כ-40 ערבים וכ-80 נפצעו. ההתקפות האלה – יחד עם גורמים נוספים – הביאו לבריחת ערבים מחיפה ומסיביותה.

26. בני מוריס, **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטיניים 1947–1949**, אופקים ועם עובד, 1991, עמ' 114–122

27. נתיבה בן יהודה, **1948 – בין הספירות**, כתר, ירושלים, 1991, עמ' 179

28. אורי בן ארי, **אחריי**, עמ' 94, 223, 285–286; משה כרמל, **מערכות צפון**, מערכות, תל-אביב, 1949, עמ' 141. פשיטות נערכו, בין היתר, על סעסע ועל תמרה.

29. בן יהודה, **שם**, עמ' 133, 148–149, 171, 236, 255, 359. ראו גם: כרמל, **שם**, עמ' 213; **קול נגבה** (קובץ עלונים שהוצאו בימי הקרבות), קיבוץ נגבה, 1979, עלון מס' 32, עמ' 128–129

30. אצ"ל 20/2/1, 20.2.48, אל: מג"ד 1 מאת: ממ"ז י-ים, קמב"ץ, פקודת מבצע 20/2/1

31. רפאל איתן, **רפול – סיפור של חייל**, מעריב, תל-אביב, 1985, עמ' 35–38

32. **שם**; בן ארי, **שם**, עמ' 63, 105, 156, 163

33. ארכיון המדינה, ישיבת מנהלת העם, תל-אביב, 12 במאי 1948. על הקרב ב' 12 במאי בגוש-עציון ראו: אבנר טריינין, "מעוז עציון", **מערכות**, תל-אביב, תש"ט, עמ' 46–49

34. בן גוריון, **בהילחם ישראל**, עמ' 107; **בשער, דגניה ב' בקרבות**, 1949, עמ' 8, 15

35. בן גוריון, **שם**, עמ' 217. ראו גם אצ"ל 794/7/50 – הסקירה השבועית ששודרה ב"קול ההגנה" ב' 22 במאי 1948. על תמונת המצב שנוצרה לאחר הפלישה: יואב גלבר, **ניצני החבצלת**, משרד הביטחון, תל-אביב, 2000, כרך א', עמ' 395–415

36. בסוף 1947 פירסמה מערכות, כתב העת הצבאי של ההגנה, סקירה מקיפה על צבאות ערב. זו סיכמה את מה שנכתב על צבאות ערב בגיליונותיו הרגילים של כתב העת בשנה שלפני כן. ניתן לראות בסקירה הזאת עדות ברורה לדלות הידע על צבאות ערב, מכיוון שברובה היא נסמכת על מידע מיושן וממקורות גלויים. אגרא (אליעזר "לסיה" גלילי), **צבאות הערבים בדורנו**, מערכות, תל-אביב, 1947. בסוגיית האיום לפני המלחמה וההערכות השונות ראו בהרחבה אצל גלבר, **שם**, כרך ב', עמ' 663 ואילך. על צבאות ערב ראו: גלבר, **שם**, כרך א', עמ' 416–436

37. את אומדן העוצמה של צבאות ערב בראשית 1948 מסר "אליעזר", קצין המודיעין של חבל ב' (ירושלים).

38. בן גוריון, **שם**, פקודת היום להקמת צה"ל, 31 במאי 1948, עמ' 114; **שם**, הדועה לעיתונות, 1 בינואר 1948, עמ' 20–22; **שם**, מערכה כפולה, 6 בפברואר 1948, עמ' 53–54; **שם**, 4 במאי 1948 סקירת המצב, עמ' 99; **שם**, לקראת הבאות, 23 ביולי 1948, עמ' 194; **שם**, עמ' 229; **שם**, 24 בספטמבר 1948, לעם ישראל, עמ' 261

39. ראו לדוגמה בספרים שהופצו בציבור הרחב לאחר המלחמה: ישעיהו קלינוב (עורך), **תקומת ישראל** (אלבום), לעם, תל-אביב, 1951, עמ' 64; זאב וילנאי, **המערכה לשחרור ישראל**, תש"ח – 1948, מסדה, ירושלים, 1950, עמ' 18–19. מבחינה היסטורית ברור כי רק ארבעה צבאות השתתפו בפלישה, מכיוון שצבא לבנון נמנע מלהשתתף בפלישה בגלל חילוקי דעות בין מרכיביו העדתיים.

40. אצ"ל 225/7/55, מטכ"ל/אכ"ל, יחידת מחקר פסיכולוגי, מכון לחקר דעת קהל, **הלקח שלמדו החיילים בקרב**.

41. זרובבל רמל, "לדמותם של שניים מצבאות האויב", **מערכות**, ס"ב–ס"ג, יולי 1950, עמ' 25–27, 45

42. **שם**, עמ' 26–27, 45; אצ"ל 2169/21/50, **הרצאה לסיכום מלחמת העצמאות**, 28 בספטמבר 1948; יעקב שמעוני, "סיבות הכישלון הערבי", **מערכות**, ס"ב–ס"ג, יולי 1950, עמ' 18; אצ"ל 28/1261/49, **הצבא המצרי בארץ ישראל (סיכום ליום 26.7.48)**, אגם מודיעין; גדר 33 לג 33/0/330/27.12.48, **פקודת מבצע לפעולת "חיסול"**; אצ"ל 222/7249/49, מטכ"ל/אגם/מודיעין, יוני 1948; אצ"ל 7249/49324, **סיכום ראשוני מוזית צמח-גשר**, מטח גולני (מודיעין), 26.5.48; אצ"ל 101/7249/49, אגם מודיעין, **הצבא הסורי בארץ ישראל (סיכום ליום 1.8.48)**; אצ"ל,

222/7249/49, מטכ"ל אג"ם מודיעין, 29 ביוני 1948, **דו"ח על חזית צפון דו"ח על חזית צפון (המשך)**; אצ"ל 28/1267/49, **הצבא הסורי בארץ ישראל**, סיכום ליום 1.9.48, אגם מודיעין

43. אילן עמיצור, **אמברגו**, מערכות, תל-אביב, 1995, עמ' 239–241, 250–263. ראו לציון כי כבר בסקירה שהתפרסמה ב' 1955 נכתב כי "בניגוד להשערת אויבנו, הצלחנו להעביר כמויות מסוימות של חימוש כבד ולהקים את החילות הדרושים להפעלתו בשיטות גמישות ומקוריות ועלידי כך לבטל, לפחות חלקית, את יתרונן של האויב בשטח זה", **קרבות תש"ח**, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 19

44. ב' 1 ביולי 1948 הגיע צה"ל – באמצעות גיוס נרחב – לסדר גודל של 64 אלף מגויסים. בספטמבר 1948 הוא הגיע ל-82 אלף מגויסים ובינואר 1949 ל-97 אלף. בסוף מאי 1948 מנו הצבאות הפולשים – כן מעריכים – 27,500 חיילים, ובאוקטובר 1948 הם מנו 67 אלף חיילים. בעוד שבצד הישראלי נצברה העוצמה באמצעות מיצוי מלא של כוח האדם, הרי בצד הערבי לא התבצע כלל מאמץ בהיקף דומה לזה, והלחימה שלו הושתתה על הכוחות הסדירים בלבד. ב' 1955 הגיע ראש ענף היסטוריה בצה"ל למסקנה כי "הנס שקרה ליישוב היהודי במלחמת תש"ח לא היה ניצחון מעטים נגד רבים, אלא היכולת של המעטים לגייס מתוכם כוחות שעלו בסופו של דבר על אלו של אויביה הרבים", מרדכי בר-און, **זיכרון בספר**, העמותה לחקר כוח המגן על שם ישראל גלילי, משרד הביטחון, 2001, עמ' 176; מאיר פעיל, **"מהגנה לצה"ל: התארגנות הצבא הסדיר, היערכותו והתעצמותו"**, יהושע בן אריה, (עורך), **מלחמת העצמאות, ההיסטוריה של ארץ-ישראל**, כתר ויד יצחק בן צבי, ירושלים, 1983, עמ' 125–128

45. כך היה, למשל, בקרב סן-סימון, שבו נאלץ כוח של הפלמ"ח להתמודד עם שבע התקפות נגד בתוך יממה וכך היה גם בהתקפה הסורית על דגניה. גם בהגנה הפגינה הערבים עיקשות והתמדה, וקרבות רבים הוכרעו רק לאחר התקפות רבות, כפי שאירע במשטרת עיראק סוידאן. קרבות לא מעטים הסתיימו בכישלון מבחינתו של צה"ל. היישובים מסדה, ניצנים, שער-הגולן, משמר-הירדן, יישובי גוש-עציון והרובע היהודי בירושלים העתיקה נפלו בידי צבאות ערב. הקרבות נגד צבא עיראק בג'נין, נגד הצבא המצרי בפלוג'ה, נגד צבא סוריה במשמר-הירדן ונגד צבא ירדן בלטרון הסתיימו בכישלונות. ממחקר שערך ב' 1954 ענף היסטוריה בצה"ל עולה כי מתוך 1,370 קרבות במלחמת העצמאות ניצח צה"ל ב-1,095 קרבות ונכשל ב-176. היחס בין ההצלחה לכישלון עומד על 6 ל-1. בשלהי 1954 עשו יהושע בן-אריה יחד עם חוקרים נוספים עבודה רחבת היקף במסגרת ענף ההיסטוריה בצה"ל שבמסגרתה סומנו כל קרבות מלחמת העצמאות על מפות (למעט הקרבות בערים וקרבות אוויר יום), ונערך מפתח מפורט. מהמפתח הזה מתקבלת תמונה ברורה על היקף הלחימה ביבשה. יוסי בן-ארי, "יהושע בן-אריה ומיפוי קרבות מלחמת העצמאות", בתוך: יוסי בן-ארי, ישראל ברטל ואלחנן ריינר (עורכים), **נוף מולדתו**, מאגנס, ירושלים, 2000, עמ' 46–58

46. על מיתוס לטרון ראו: אניטה שפירא, "היסטוריוגרפיה וזיכרון: מקרה לטרון תש"ח" בתוך **יהודים ישנים, יהודים חדשים**, עם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 46–85. על פרשת ניצנים ראו: צביקה דרור, **ניצנים – קיבוץ שנבנה פעמיים**, הוצאת הקיבוץ המאוחד ומשרד הביטחון, תל-אביב, 1990. באחרונה התפרסמו ספריו של רם אורן על הקרבות האלה וזכו לתפוצה רחבה: רם אורן, **לטרון**, תל-אביב, 2002, **המטרה: תל-אביב**, קשת, תל-אביב, 2004

47. בין המקומות האלה ניתן לציין את הטנק הסורי שנעצר באש המגינים בדגניה, שלדי המשוריינים בדרך לירושלים, מגדלי המים של נגבה ושל יד מרדכי, מצודת נבי-ישוע, הקסטל ועוד. מעוז עזריהו, **פולחני מדינה – חגיגות העצמאות והנצחת הנופלים 1948–1956**, אוניברסיטת בן-גוריון, 1995, עמ' 117–118. ראו לדוגמה על הקרב בדגניה במסגרת גיליון חגיגי על מלחמת העצמאות: "איך נוצחה פלדה", **במחנה**, 12 באפריל 1956, עמ' 35–39. ספרים שהתפרסמו בשנות ה-50 תיארו את אותי הקרבות ברוח הזאת. אפרים תלמי, **ישראל במערכה**, עמיהי, תל-אביב, 1952; עבר הדני, **ברוח ובחיל**, יוסף שרברק, תל-אביב, 1952

48. בן-גוריון, **בהילחם ישראל**, עמ' 44, 81, 107, 128; עמנואל סיוון, **דור תש"ח: מיתוס, דיוקן וזיכרון**, מערכות, תל-אביב, 1991, עמ' 20, 24, 26; זהבה אוסטפלד, **צבא נולד**, כרך ב', משרד הביטחון, תל-אביב, 1994, עמ' 827

49. בן ארי, **אחריי**, עמ' 168, 283, 292

50. יגאל מוסינזון, **בערבות הנגב**, תל-אביב, נ' טברסקי, תש"ט

51. שמעון גולן, **גבול חם, מלחמה קרה, התגבשות מדיניות הביטחון של ישראל, 1949–1953**, מערכות, תל-אביב, 2000, עמ' 212–245

מקונספציה לקונספציה

בציבור בכלל ובצה"ל בפרט הולכת ומתקבעת קונספציה חדשה: השריון מיותר, ולא יהיה בו צורך במלחמות הבאות. ההתפכחות מהקונספציה הזאת עלולה להיות כואבת לא פחות מאשר ההתפכחות מהקונספציה שקדמה למלחמת יום הכיפורים

במה

סא"ל ("מיל") ד"ר עפר דרורי

צפויות עם פרוץ המלחמה. למיטב ידיעתי, גדוד 79 בפיקודו של סא"ל מוני ניצני היה הגדוד היחיד בסיני שראה את בסיסו מופצץ על-ידי מטוסים מצריים כאשר פלוגות הגדוד נמצאות תחת רשתות הסוואה מחוץ למחנה ואינן נפגעות. מוני נפצע קשה במלחמה וקיבל את עיטור המופת לאחריה. העיטור הזה הצטרף לעיטור הגבורה שקיבל במבצע סיני.

בשנים האחרונות, ובמיוחד לאחר שהסתיימה מלחמתה השנייה של ארה"ב בעיראק, אנו עדים להתגבשותה של קונספציה חדשה: בכמה ראיונות שניתנו לתקשורת אמרו אנשי צבא בכירים וגורמי מודיעין כי האיום המרכזי על המדינה הוא כיום הנשק הלא קוננוונציונלי להשמדה המונית, שמפתחות הן מדינות העימות והן מדינות הנמצאות במעגל השני והשלישי, והטרור שאנו חווים בשנים האחרונות במסגרת האינתיפאדה השנייה. ראוי לציין שהאינתיפאדה הזאת מוגדרת "לחימה בעצימות נמוכה", אף שמספר חלליה הישראלים גדול הרבה יותר ממספר החללים הישראלים במלחמת ששת הימים, שהייתה מלחמת קיום בעצימות גבוהה.

האיום שנחשב כיום לפחות חמור מכולם הוא לוחמת יבשה בעצימות גבוהה דוגמת מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים.

להתרעה. להוציא את סגן סימן-טוב הזכור לטוב לא היה איש במודיעין שהתרע כי מדובר בסימנים המעידים על כך שצבא מצרים עומד לתקוף. הייתי באותה התקופה חייל צעיר, ואני זוכר היטב שהמפקדים הבכירים ציינו בפנינו כי מה שאנחנו רואים ושומעים אינו אלא הכנות של המצרים לקראת תרגיל גדול. יוצא דופן

**כשהצבא מגדיר את
האיומים ומדרג אותם
לפי מידת חומרתם, הוא
מכתיב למעשה את האופן
שבו ייבנה הכוח ואת סדר
העדיפויות בהצטיידות**

בהתנהגותו היה המג"ד מוני ניצני: הוא אסף את חיילי הגדוד שלו (גדוד השריון 79 של חטיבה 401 אשר ישב ברפידיים) כבר ביום חמישי שלפני המלחמה והודיע בביטחון מוחלט כי "על-פי הסימנים הולכת להיות מלחמה". המג"ד מוני לא רק סיפר לחיילי הגדוד מהרהורי ליבו, אלא עשה מעשה: הוא הורה להוציא מהבסיס ברפידיים את כל הרק"ם של הגדוד לחניון יום בשטח, תחת רשתות הסוואה לקראת התקפות אוויר שהיו

הקונספציה הישנה והחדשה

שנים חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים – מלחמה שחוללה שבר וזעזוע בחברה הישראלית הן בגלל הקונספציות שקרסו והן בגלל הנופלים הרבים במערכה. על האופן שבו נוהלה המלחמה, על סיבותיה ועל תוצאותיה קיימות גרסאות שונות ומחלוקות, שעל חלקן אפשר היה לקרוא במאמרים הרבים ששטפו את המדינה לפני כשלוש שנים, עת צוין יום השנה השלושים לפרוץ המלחמה. בנושא אחד הנוגע למלחמה לא הייתה מחלוקת: הנזק העצום שנגרם למדינה בכלל ולצה"ל בפרט כתוצאה מהקונספציה שבה הייתה שבויה הנהגת המדינה והנהגת הצבא ערב המלחמה.

אין ויכוח שהתקבלו דיווחים מהמוצבים לאורך גדת התעלה על היערכות בצד המצרי שלווה ימים לפני פרוץ המלחמה. אין ויכוח שגורמי המודיעין איתרו כוחות אויב שנעו לעבר התעלה ונערכו שם, וכן אין ויכוח שנרשמה פעילות חריגה לאורך כל הגזרה כמה ימים לפני פרוץ המלחמה. הבעיה המרכזית הייתה שכל אותם הסימנים המעידים לא תורגמו

מרצה באוניברסיטה העברית

"מרכבה" סימן 4 באימונים

באחרונה נשמעו קולות רבים להפסיק את פרויקט ה"מרכבה", דהיינו להפסיק לייצר טנקי "מרכבה" סימן 4

הצבא בטנק אחד תורמת אפוא ליעילות רבה בהכשרה וגם חוסכת משאבים. קשה היום להבין כיצד עלה הרעיון להפסיק את ייצור ה"מרכבה" סימן 4 – צעד שמשמעותו היא שצה"ל יצטרך להישען גם בעתיד על המג"ח המיושן.

האם השריון באמת מיותר?

הקביעה שהאיום הקרקעי על מדינת ישראל הוא בסבירות נמוכה היא קונספציה חדשה, שמקובלת על כל הגורמים העוסקים בנושא הזה, ולאורה הם פועלים. ההנחה שצה"ל כבר לא יידרש לנהל מלחמות גדולות ביבשה מסתמכת בראש ובראשונה על שבירת הצבא העיראקי ועל העדרה לכאורה של חזית מזרחית שתוכל לאיים על מרכז המדינה. אולם אותה ההנחה מתעלמת מכך שגם הכרעת הצבא העיראקי הסתיימה כאשר שני טנקים אמריקניים הגיעו לכיכר המרכזית בבגדאד. עצם העובדה שהאבדות של צבא עיראק נגרמו בעיקר מתקיפות אוויריות ומתקיפות של טילים אין בה כדי להעיד שהתנועה היבשתית עד לבגדאד הייתה מיותרת. ללא הכיבוש הקרקעי – גם אם חלקו הגדול נעשה תוך כדי נסיעה מהירה וללא ירי – לא היה ניתן להשיג את ההכרעה.

מאז קיומו של השריון בצה"ל הוא תמיד נשען – בגלל אילוצים שונים – על כמה סוגים במקביל של טנקי מערכה. לנגד עינינו נוצרה אפוא הזדמנות פז, שלא הייתה מאז קום המדינה, המאפשרת לצייד את כל הצבא הסדיר בטנק מערכה מסוג אחד – ה"מרכבה". אף שיש הבדלים בין הסוגים השונים של טנקי ה"מרכבה", הרי השוני ביניהם הוא קטן עשרות מונים

כמו כן אסור לשכוח שפיתוח טנק ה"מרכבה" קידם את התעשיות הביטחוניות והאזרחיות של ישראל והעלה אותן מדרגה לא רק בכל הנוגע לפיתוח טנקים אלא גם לפיתוח טכנולוגיות נלוות

מהשוני שבין טנק ה"מרכבה" לטנק המג"ח שמשרת לציוד. אם לא ייסגר פרויקט ה"מרכבה" סימן 4, יוכל חיל השריון – לראשונה בתולדותיו – לבנות מסלול הכשרה אחד לכלל מתגייסיו וכן ללמד תורת לחימה אחת. הצטיידות

על קונספציה ובניין הכוח

כשהצבא מגדיר את האיומים ומדרג אותם לפי מידת חומרתם, הוא מכתוב למעשה את האופן שבו ייבנה הכוח ואת סדר העדיפויות בהצטיידות. אם הסכנות החמורות ביותר נשקפות לישראל מהנשק הלא קונוונציונלי ומהטרור ולא מפלישה של צבאות ערביים, הרי יש מקום לצמצם את כוחות השריון של צה"ל הן בסדיר והן במילואים. ואכן בשנים האחרונות דיווחו כלי התקשורת על צמצום הסד"כ של צה"ל¹. באחרונה גם נשמעו קולות רבים להפסיק את פרויקט ה"מרכבה", דהיינו להפסיק לייצר טנקי "מרכבה" סימן 4. אף שנפסלה ההצעה לסגור מייד את הפרויקט, הרי פורסם שהוא יופסק לאחר שצה"ל יסיים לקלוט את כל טנקי ה"מרכבה" סימן 4 שיועדו לו מלכתחילה על-פי התוכניות, וכי יבוטל הפרויקט לפיתוחו ולייצורו של ה"מרכבה" סימן 5. עד היום צייד הצבא חלק מחטיבות השריון בטנקי "מרכבה" סימן 2, סימן 3 וסימן 4².

תזכורת קצרה: טנק ה"מרכבה" פותח במקור בגלל סירובן של מדינות – גם ידידותיות דוגמת ארה"ב ובריטניה – למכור לישראל טנקים. טנק ה"מרכבה" "נתפר" במיוחד לצורכי צה"ל, ולא זו בלבד שהוא נחשב למוביל מבין הטנקים המתקדמים בעולם, אלא הוא גם זול, יחסית. למשל, עלותו נמוכה משמעותית מזו של טנק ה"אברמס" האמריקני. יכולותיו הנדירות של טנק ה"מרכבה" בהגנה על הצוות המפעיל אותו נחשפו בינואר השנה כשטנקי "מרכבה" בגזרת החרמון נפגעו ממספר רב של טילי נ"ט שירו אנשי חיזבאללה. טנקים אחרים שהיו סופגים פגיעות דומות לא זו בלבד שהיו מושמדים, אלא גם צוותיהם היו סופגים אבדות כבדות. לעומת זאת הצוותים בטנקי ה"מרכבה" באותה התקרית לא נפגעו, וגם הטנקים שנפגעו שוקמו במהירות, כולל טנק שספג כמה וכמה פגיעות של טילי נ"ט.

כמו כן אסור לשכוח שפיתוח טנק ה"מרכבה" קידם את התעשיות הביטחוניות והאזרחיות של ישראל והעלה אותן מדרגה לא רק בכל הנוגע לפיתוח טנקים אלא גם לפיתוח טכנולוגיות נלוות.

טנקי M1 אמריקניים בסעודיה ערב הפלישה לעיראק (1991)

הכוחות העיראקיים נכנעו רק לאחר שכוחות השריון האמריקניים חדרו לעומק שטחם

בכאוס של עיראק ושל השטחים הפלסטיניים. האם לא רצוי שנהיה מוכנים למקרה שהממשלים בשתי המדינות האלה יוחלפו בכוח הזרוע או יתחלפו במהפך דמוקרטי? מהפך כזה כבר קרה לנגד עינינו בשטחים הפלסטיניים. הפרטנר שעיימו ניהלנו משא־ומתן, ושאינו חתמנו על סדרה של הסכמים נמוג ביום אחד, ואת מקומו תפס שלטון אסלאמי עוין. האם מהפך שלטוני כזה אצל שכנותינו לא עלול להחזיר את האופציה של ניסיון פלישה באמצעות כוחות יבשה – אופציה שכולם אצלנו מיהרו לקבוע שהיא כבר לא רלוונטית? לפיכך גם במצב של צמצום חריף בתקציב הביטחון אסור, לדעתי, לפגוע בכוחות הסדירים של הצבא, שהם לא רק התשתית לצבא המילואים, אלא גם משמשים כוח בלימה מיידי במקרה שתיכפה עלינו מלחמה נוספת.

שלטון מפקדי החי"ר

קונספציה נולדת ברוב המקרים מאמונה ומדפוסי חשיבה דומים אצל האנשים. קונספציה יכולה לנבוע מטעות מערכתית בהבנת העובדות ויכולה לנבוע מהעדר פלורליזם של דעות בקרב הציבור השותף לקבלת ההחלטות. לצערי עד לאחרונה ביסס הצבא באופן שיטתי את צמרתו על יוצאי היחידות המיוחדות (ובאחרונה גם במידה מסוימת על יוצאי חטיבות החי"ר). אין חולק על איכות אנשיהן של היחידות האלה, אך גם אין חולק על כך שלכולם אורח חשיבה דומה למדי בשל המסלול הזה שהם עברו. בצמרת הצבא חייב להיות ייצוג לכל החילות כדי למנוע קיבעון מחשבתי וקונספציות שגויות, דוגמת זו הגורסת שעבר זמנו של השריון. לשמחתי, ישנה באחרונה נסיגה מהגישה של "חבר מביא חבר" במטכ"ל. הרמטכ"ל הוא יוצא חיל האוויר, אלוף פיקוד הדרום הוא יוצא חיל הים, ואלוף פיקוד הצפון הוא יוצא השריון. יש אפוא מקום לתקווה. ידועה האמירה שגנרלים נוטים להתכונן למלחמה שהייתה ולא למלחמה שתהיה. על הצבא אכן להתכונן למלחמה הבאה ולא לזו שהייתה, אך לעיתים נדמה שחלק ממקבלי ההחלטות בצבא הלכו עם רוח הדברים האלה בצורה סוחפת מדי, עד כדי הקביעה כי "חובה על הצבא

הצפון ההתרעה היא של שעות בודדות ולעיתים אף פחות מזה. הנשק המתוחכם והמדויק שנצבר במהלך השנים יכול אומנם להשיג עצירה נקודתית ואיכותית של כוחות סוריים פורצים, אבל אם תיפתח מלחמה כוללת בחזית הזאת, תזדקק מדינת ישראל נואשות לשריונאים שלה כדי לנהל את הלחימה שתיכפה עלינו. אסור לשכוח שעלותו של נשק

הכוח המשוריין מאפשר להביא עוצמת אש גדולה ומדויקת תוך מתן הגנה רבה על חיילינו

מדויק לסוגיו היא גבוהה, ויכולתו של הצבא להצטייד בנשק הזה היא מוגבלת. כאשר מתפתחת לחימה בחזית רחבה, ואי־אפשר לאתר מאמץ עיקרי (בדיוק כפי שקרה במלחמת יום הכיפורים הן בחזית הסורית והן בחזית המצרית), אין ביכולתו של הנשק הזה לעצור כוחות רבים, ואז נדרשות הרבה מערכות נשק קונוונציונליות. לכן בצמצום הצבא הסדיר המשוריין יש משום סיכון גדול. יתר על כן, אין לנו שום ערבויות שהמציאות המדינית הנוכחית תתמיד גם בעשורים הבאים. הכוחות האיסלאמיים במצרים הולכים ומתחזקים, וירדן סובלת באחרונה ממעשי חתרנות שמקורם

גם מלחמת המפרץ הראשונה (1991) הוכרעה בסופו של דבר באמצעות תנועה של כוחות משוריינים. הכוחות העיראקיים אומנם נשחקו במהלך המערכה האווירית הממושכת, אולם נכנעו רק לאחר שכוחות השריון האמריקניים חדרו לעומק שטחם. גם בזירה שלנו – בעימות עם הפלסטינים – יש לכוחות השריון תפקיד חשוב. שוגה מי שחושב שבסוג כזה של עימות ניתן להסתדר ללא כוחות משוריינים. הכוח המשוריין מאפשר להביא עוצמת אש גדולה ומדויקת תוך מתן הגנה רבה על חיילינו. במהלך הלחימה בשטחים ראינו בתקשורת דיווחים רבים על פעולות שאליהן יצאו בתחילה רק כוחות חי"ר (כולל כוחות מיוחדים) – למשל לתפיסת מבוקשים – אך כאשר הפעולות האלה הסתבכו, נקראו לא פעם כוחות משוריינים כדי לחלץ את כוחות החי"ר החשופים או לשתק את מקורות האש של המחבלים. כוחות השריון ביצעו את המשימות האלה, אף שסמטאות הקסבה אינן גזרת הפעולה המועדפת על כוחות שריון.

האם באמת תם עידן המלחמות הגדולות ביבשה?

בעוד שבחזית הדרום יש למדינת ישראל מרחב התרעה של כמה עשרות שעות בגלל גודלו של מדבר סיני, הרי בחזית

משוריין ישראלי פגוע במלחמת העצמאות

קביעה לא מבוססת כי מלחמה עתידית תהיה בהכרח שונה בתכלית מהמלחמות שהיו בעבר מסוכנת לא פחות מהקביעה שהמלחמה הבאה תהיה בדיקו באותה המתכונת כמו המלחמה הקודמת

להתכונן למלחמה הבאה מתוך ידיעה ברורה שהיא תהיה שונה מהמלחמה שהייתה". האמת היא שאיש אינו יודע כיצד תהיה המלחמה הבאה (כמובן בתקווה שלעולם לא תפרוץ), וראוי שיובאו בחשבון מתווים כאלה ואחרים. קביעה לא מבוססת כי מלחמה עתידית תהיה בהכרח שונה בתכלית מהמלחמות שהיו בעבר מסוכנת לא פחות מהקביעה שהמלחמה הבאה תהיה בדיקו באותה המתכונת כמו המלחמה הקודמת. נכון, כלי הנשק הולכים ומשתכללים כל הזמן, אך לדעתי תהיה זאת טעות חמורה לזנוח כעת את מערכות הנשק המסורתיות, דוגמת הטנקים, לפני שהמערכות החדשות הוכיחו את בשלותן. מדינה שחווה כבר פעם אחת את תוצאותיה של קונספציה אינה יכולה להרשות לעצמה ליפול בשבי קונספציה חדשה.

על אחריותה של התקשורת

יש אחריות מסוימת גם לכלי התקשורת שנוטים ליישר קו עם הדעות הנפוצות. באחרונה התפרסמו כמה מאמרים המיישרים קו עם הדעה המקובלת בנוגע למקומו של השריון בשדה הקרב העתידי, ואף היו עיתונאים שהרחיקו לכת וקבעו ברוב ידענות שלצה"ל כבר כלל לא נחוץ כוח שריון, וכי כל השקעה בו אינה אלא בזבוז של כספי הציבור. ברגע שהתקשורת מיישרת קו עם הדעה המקובלת, היא תורמת לחיזוקה ולקיבועה. תקשורת טובה חייבת לשאול שאלות, להעלות קושיות ולתמוה על אמירות. היא תחטא לשליחותה אם תחזק קו אחד מסוים ותיצור מראית עין של הסכמה ותמימות דעים ללא ביקורת. לאחר מלחמת יום הכיפורים הכתה התקשורת על חטא שחטאה בכך שלפני המלחמה קיבלה את דברי המפקדים בצה"ל כדברי אלוהים חיים בלי להעלות תמיהות ובלו להשמיע פקפוקים. ההתפכחות באה, כמובן, במלחמה. האם רוצה התקשורת להימצא פעם נוספת במצב הזה?

הערה לסיום: על השריונאי באינתיפאדה

נקודה נוספת שיש לבקר קשורה להכשרת הלוחמים בחיל השריון בצבא הסדיר. ידוע

לכול כי עיקר הכשרתו של הלוחם הוא במהלך שירותו בסדיר. במילואים היכולת להעלות את רמתו של החייל היא זניחה, ואם כבר זוכה איש המילואים להתאמן, הרי מטרת האימון היא לשמור על כושרו המבצעי במקרה הטוב ביותר, אבל בוודאי שלא לשפרו.

חיל השריון נרתם - כמו מרבית הצבא - למלחמה בשטחים במסגרת האינתיפאדה. הבעיה המרכזית היא שחיל

ההתייחסות לחיילי השריון צריכה אומנם להביא בחשבון את צורכי הביטחון השוטף ואת שילובם בו, אך גם את הצורך של החיל הזה להתאמן בכלי הלחימה שבאמצעותם הוא פועל

המבצעי של החיל הזה. איש לא העלה על דעתו לשלב את חיילי הסטי"לים או את אנשי הצוללות בלחימה בשטחים - בין היתר מתוך ההבנה שאם לא יהיו במרבית שירותם על כלי הלחימה שלהם, תרד מיומנותם המבצעית, ויכולתו של הצבא לעשות בהם שימוש מבצעי תקטן. לעומת זאת לא מהסס הצבא לקחת חיילי שריון לביצוע תעסוקת חי"ר בשטחים - תעסוקה המרחיקה אותם מהטנקים שלהם למשך מרבית השנה.

צריך לזכור כי מתווה הלחימה באינתיפאדה הוא ברובו מתווה חי"ר, ובו באות לידי ביטוי מיומנותיו והכשרתו של לוחם חי"ר. לעומתו לוחם השריון מתאמן ומוכשר למשימות בעלות אופי שונה. ההתייחסות לחיילי השריון צריכה אומנם להביא בחשבון את צורכי הביטחון השוטף ואת שילובם בו, אך גם את הצורך של החיל הזה להתאמן בכלי הלחימה שבאמצעותם הוא פועל.

הערות

1. הארץ, מוסף דה מרקר, 7 בפברואר 2006
2. הארץ, 15 בפברואר 2005

סוריה – לאן?

מאמרו של רס"ן עופר שמואלי ("הדוקטרינה הצבאית הסורית בעידן הנשיא בשאר אסד", מערכות 406, אפריל 2006) הוא חשוב, משום שהוא מזכיר לנו שיש לנו עוד שכנים חוץ מהפלסטינים והאיראנים. עם זאת לא ענה שמואלי במאמר על השאלה המרכזית: לאן בעצם מועדות פניה של סוריה: לגיבוש דוקטרינה הגנתית לחלוטין או שמא לגיבוש דוקטרינה הגנתית בעלת יכולת התקפית לא מבוטלת?

דני שירץ

הערביות. אני סבור כי הכוונה של רס"ן שמואלי הייתה לכך שסוריה היא מדינה המבצרת את מוסדותיה, אך בכך אין שום חידוש. ראוי לציין כי אצל עיראק של סדאם חוסיין – בניגוד למה שקורה בסוריה – היה ניסיון מעניין לבנות מדינת לאום, אך התהליך הזה נקטע. רס"ן שמואלי שגה אפוא בסוגיה הזאת, אך להערכתי מדובר בפליטת קולמוס.

המיעוט הכורדי הוא אירינדטי?

סימני שאלה מעוררת גם הקביעה שלפיה נגד שלטונו של בשאר אסד פועלים כיום כמה גורמי אופוזיציה, ובהם מיעוטים אתניים "דוגמת הכורדים שעוררו מהומות חמורות במרס 2004".² אומנם נכון הדבר כי היו מהומות קשות בצפון סוריה שהכורדים אחראים להן, אך מכאן ועד הקביעה הנחרצת והגורפת כי מדובר בגוף אופוזיציה או בכמה גופי אופוזיציה כורדיים שהם עוינים וחתרניים – המרחק רב.

רצוי היה לדעתי לעיין ביתר עומק בסוגיה הכורדית בסוריה. מדובר במהומות שנובעות מבעיות סוציו-אקונומיות חמורות, כולל, למשל, אי-מתן אזרחות סורית מלאה ליותר מ-200 אלף כורדים, קיפוח כלכלי ודיכוי תרבותי מתמשך שהם פרי מדיניות ממשלתית מכוונת משנות ה-60 של המאה הקודמת.

שהסורים פירשו אותם וישמו אותם. קשה להבין את השינויים הדוקטרינריים שהנהיג בשאר אסד בלי להבין תחילה מה הייתה נקודת המוצא שלו. כן חסר במאמר של שמואלי הסבר או דיון בעצם המונח דוקטרינה וכיצד הוא

יש לברך את הכותב על עיסוקו בנושא מאוד לא אופנתי ועל כך שהואיל להזכיר לנו כי בגבולנו הצפוני שוכנת מדינה בעלת היקף כוחות בלתי מבוטל, ואשר טרם זנחה את אופציית המלחמה

נתפס בסוריה היום, שכן הרושם המתקבל מהמידע המובא במאמר הוא שמדובר יותר בדירקטיבות מאשר בדוקטרינה.

מדינת לאום?

בניגוד לכותב המאמר אינני סבור כלל כי סוריה היא מדינת לאום.¹ יתרה מכך, לפחות ברמה האידיאולוגית סוריה אינה יכולה להסכים שיגדירו אותה "מדינת לאום", שכן היא עדיין מניפה את נס

במאמרו המרתק ("הדוקטרינה הצבאית הסורית בעידן הנשיא בשאר אסד", מערכות 406) עוסק רס"ן עופר שמואלי בדוקטרינה הסורית העכשווית. יש לברכו על האומץ בפרסום מאמר על נושא כל כך לא אופנתי היום ועל כך שהואיל להזכיר לנו כי בגבולנו הצפוני שוכנת מדינה בעלת היקף כוחות בלתי מבוטל, ואשר טרם זנחה את אופציית המלחמה למרות סדרה של מאורעות שהתרחשו בשנים האחרונות ושהרעו את מצבה האסטרטגי.

במסגרת תגובה שהיא מטבעה קצרה מזאת של מאמר אתקשה להגיב על מכלול הנקודות שהועלו במאמר, ולפיכך אאלץ להתמקד בכמה מהן שלדעתי הן החשובות ביותר.

סוגיית הדוקטרינה

מאמרו של שמואלי דן באריכות בדוקטרינה של בשאר אל-אסד, אך אינו כולל דיון בדוקטרינה של חאפז אל-אסד. היה מקום לדעתי להסביר – ולו ממעוף הציפור – את דוקטרינת האיזון האסטרטגי של אסד האב וכן את עקרונות הדוקטרינה הסובייטית כפי

היסטוריון צבאי ומרחן

הדוקטרינה שאותה מכנה שמואלי "מספיקות הגנתית", היא היכולת לגרום אבדות בלתי נסבלות לישראל כדי שתחשוב פעמיים לפני שהיא תוקפת את סוריה

"מספיקות הגנתית"

מדבריו המעורפלים למדי של בשאר אסד ושל בכירים סורים נוספים (המצוטטים בעמ' 7 במאמר) הסיק רס"ן שמואלי את התהליך שממנו באה לעולם הדוקטרינה הסורית הנוכחית. הדוקטרינה הזאת, שאותה מכנה שמואלי "מספיקות הגנתית", היא היכולת לגרום אבדות בלתי נסבלות לישראל כדי שתחשוב פעמיים לפני שהיא תוקפת את סוריה. שמואלי קובע שמדובר בדוקטרינה הגנתית בעיקרה, שיש לה זיקה מאוד מוגבלת למבצעים התקפיים, בעיקר באזורי הגבול. לדעתי לא מדובר בדוקטרינה הגנתית, אלא בדוקטרינה של התקפה מוגבלת המתאימה לשינויים שעבר צבא סוריה ושמוצגים במאמר: רכש מסיבי של טילי קרקע-קרקע ורקטות ארוכות טווח, תגבור והעצמה של כוחות ה"מ", רכש טילים מונחים מתקדמים נגד טנקים

הן על יכולת להגיב במהירות על כל ניסיון לערער את השקט והן על חדירה מודיעינית יעילה למדי בקרב המיעוט

ראוי לציין כי העקרונות הדוקטרינריים שהוצגו במאמר דומים להפליא לדוקטרינה שאימצו לעצמם המצרים באוקטובר 1973

הכורדי. מכך ניתן להסיק שהמשטר בסוריה אכן רואה בכורדים בעיה, אך גם שיש לו יכולות מגוונות להתמודד עימה. יתר על כן, המשטר הפגין ביטחון עצמי רב בכך שהוא שיחרר את רוב העצורים לאחר ימי מעצר ספורים.

הגם שסביר להניח שרגשות אירידנטיים קיימים בקרב הכורדים בסוריה, חובה גם לשאול בקרב מי מהכורדים קיימים הרגשות האלה: אינטלקטואלים? מנהיגי שבטים? יש גם לברר אם מדובר ברגשות שצמחו באופן עצמאי בקרב הכורדים בסוריה, או שמא קיימת השפעה מכורדיסטן העיראקית. על כך אין תשובה במאמר.³

דרך אגב, המהומות חשפו נקודה אירונית מעניינת: ב-2002 היה בשאר הנשיא הסורי הראשון שערך ביקור באזורים המאוכלסים בכורדים במדינה. אין ספק שהביקור הזה נועד לאותת לכורדים כי בעייתם מוכרת וידועה לצמרת בסוריה וכי זו תפעל כמיטב יכולתה כדי לטפל בה.

ועוד הערה: התגובה הנחרצת של כוחות הביטחון הסוריים – המשטרה, הצבא ושירותי הביטחון – מעידה לדעתי

בכמויות גדולות ("מאטיס" ו"קורנט") ועוד.

ראוי לציין כי העקרונות הדוקטרינריים שהוצגו במאמר דומים להפליא – בחלקם לפחות – לדוקטרינה שאימצו לעצמם המצרים באוקטובר 1973: התקפה מוגבלת שנועדה "להקיז את דמה של ישראל על-ידי גרימת מקסימום אבדות בנפש ובחומר".⁴

כזכור גם צבא מצרים הגדיל את יכולות הנ"ט והנ"מ שלו לקראת המלחמה. סוריה של היום אף הרחיקה לכת ורכשה גם את היכולת לבצע ירי מסיבי – בחלקו מדויק מאוד – לטווחים ארוכים. גם במאמר עצמו מצוין במפורש כי ניתן דגש בצבא סוריה למערכי האש וכן למערכי הקומנדו והחי"ר שהם – ממש כמו השריון – מערכים התקפיים מובהקים.⁵ אין ספק כי לדעת הסורים יתרונותיה הצבאיים של ישראל מתקזזים הן עקב יכולתם להעביר את המלחמה לשטח האויב באמצעות נשק ארוך טווח ובאמצעות שליחי טרור למיניהם דוגמת הג'יהאד האסלאמי וחזבאללה.⁶

היכולות האלה ואימוץ העיקרון של ההתקפה המוגבלת בדומה למה שעשו המצרים ב-1973 עלולים להביא את סוריה לאמץ את הרעיון של יציאה למלחמה כדי להשיג הישג מוגבל ביבשה.

ההכרעה

בסיום המאמר מתפלמס שמואלי עם ברק רובינשטיין בסוגיית ההכרעה. לטענת שמואלי הדוקטרינה הסורית הנוכחית כלל אינה עוסקת בהכרעה. את מסקנתו הוא מבסס על ניתוח טקסונומי ועל האונטולוגיה הארגונית (באמצעות ההתבטאויות הפומביות). למרות ההיגיון שבדברי שמואלי יש להזכיר כי הוא עצמו כתב בעמ' 12 כי אחד מעקרונות הדוקטרינה הצבאית העדכנית של סוריה גורס כי "על סוריה להגיע למצב שבו תוכל להכתיב את מצב הסיום של כל מערכה צבאית, דהיינו להגיע למצב שבו כל עימות מסתיים בתנאים הנוחים והמתאימים ביותר לאינטרס הסורי". זוהי בדיוק ההגדרה של הכרעה. עם זאת "להגנתו" של שמואלי יש לומר כי גם להכרעה יש מגוון צבעים: מהכרעה מוחצת וחד-משמעית הכרוכה בהרס מוחלט של צבא

האויב ושל תשתיות ארצו ואף בכיבושה המלא ועד לניסוח הרך והמעורפל משהו שצוין לעיל.

הערה מתודולוגית: ניתוח טקסונומי – חשוב ככל שיהיה – אינו אלא כלי ניתוח אחד מיני רבים, ולדעתי הוא דומה למדל"ת.⁷ היה רצוי גם לבחון את הפרסומים הגלויים על תרגילי הצבא הסורי בחתכים מגוונים – מתווה, פעילות וכו' – כמו גם פרסומים של דרגי ביניים סוריים על התרגילים האלה. בכך הייתה

למרות הגיבוש היפה שעשה רס"ן שמואלי עדיין קיימת תחושה של חוסר - בעיקר בשאלה לאן בעצם מועדות פניה של סוריה

היריעה מתרחבת ללא ספק ומועשרת, וסביר להניח שהמסקנות היו יותר מוחדדות.

סיכום

מאמרו של שמואלי (כמו גם מאמרו של ברק רובינשטיין⁸) הוא, כאמור, שינוי מרענן ב"נוף" המאמרים השגרתי ב"מערכות", שכמעט אינו עוסק במתרחש בצבאות של מדינות ערב הקרובות והרחוקות, ואכן הגיע הזמן אולי שב"מערכות" ישימו יותר דגש על הצבאות האלה ש"נעלמו" כמעט מהעין לאור העיסוק האינטנסיבי בלחימה בפלסטינים, בטרור ובסוגיית הגרעין האיראני.

המאמר מצליח לשרטט – עם כל ההסתייגויות שהבעתי לעיל – את תהליך בניית הדוקטרינה הסורית העכשווית, הגם שלא ניתן מענה חד-משמעי לשאלה אם מדובר בדוקטרינה או בשורה של דירקטיבות הקשורות ביניהן בקשר רופף למדי. יתרה מזאת, בין השיטין מבצבצת גם הדינמיות המחשבתית הסורית ויכולתה להסתגל ולשנות את המענים לאיומים המגוונים על סוריה (לפי השקפתה של הצמרת הסורית, כמובן) – איומים שהם גם פנימיים וגם חיצוניים.

עם זאת ברור כי רב הנסתר במאמר על הגלוי, ולמרות הגיבוש היפה שעשה רס"ן שמואלי עדיין קיימת תחושה של חוסר – בעיקר בשאלה לאן בעצם מועדות פניה של סוריה: לגיבוש דוקטרינה הגנתית לחלוטין או שמא לגיבוש דוקטרינה הגנתית בעלת יכולת התקפית לא מבוטלת. דווקא הרכש של צבא סוריה מדגיש את התהייה, שכן הציוד הנרכש הוא דואלי ויכול לשמש להגנה ולהתקפה כאחת.

אשר לאיומים הכורדי על המשטר – נראה לי כי המחבר הרחיק לכת מאוד והיה מוטב אילו הוסיף ביטויים המרסנים במעט את הראייה החד-צדדית כמעט שהביע במאמר. ולמרות הכל, מדובר לדעתי במאמר מעניין וחשוב, ואני מקווה שהוא יעודד ויכוח בנוגע למדיניות הצבאית ולדוקטרינה של שכנתנו מצפון.

הערות

1. ראו: עופר שמואלי, "הדוקטרינה הצבאית הסורית בעידן הנשיא בשאר אסד", **מערכות** 406, אפריל 2006, עמ' 5.
2. **שם**, עמ' 4.
3. Gary C. Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria," http://www.meib.org/articles/0404_s1.htm כן ראו: Nicholas Blanford, "Kurdish Hopes Rise, Spark Riots" <http://www.csmonitor.com/2004/0317/p01s04-wome.html>
4. גמאל חמאד, **אל-מעאריכ אל-חריביה עלא אל-ג'בה אל-מצריה**, אל-קאהרה, איזוהרא ללאעלאם אל-ערבי, 1989, עמ' 81.
5. **שמואלי**, עמ' 10. דרך אגב, אשר לקיצוץ במשך שירות החובה – לצערי אין מענה במאמר מדוע בוצע הקיצוץ. יחד עם זאת יש לזכור כי בצבא סוריה נהוג גם לעכב שחרור חיילים מסדיר, כך שיש כאן איזון מסוים בנזק שייגרם מקיצוץ משך השירות. מכל מקום יש ללא ספק גם מקום לבדוק האם הקיצוץ אכן מבוצע בפועל.
6. **שם**, עמ' 11.
7. מדל"ת – מודיעין ללא תוכן. הכוונה היא, למשל, לנתונים על נפח של תעבורה אלחוטית. גם אם התוכן של התעבורה אינו ידוע לנו, הרי עצם העלייה בנפח עשויה ללמד אותנו משהו.
8. ברק רובינשטיין, "הדוקטרינה הצבאית של סוריה והאמצעים למימושה", **מערכות** 399, פברואר 2005.

לא על הטילים לבדם

המטוס הוא אומנם בסך הכול "משאית אווירית" הנושאת את החימוש אל אזור המטרה, אולם בניגוד לטיל הבליסטי, המטוס גם מביא אל אזור המטרה את הטייס שיכול לקבל החלטות בהתאם למציאות שנגלית לעיניו - תגובה למאמרו של ח"כ ד"ר יובל שטייניץ "טילים, רבותיי, טילים" ("מערכות" 403-404, דצמבר 2005)

רס"ן צחי נבו

הפצצה אווירית לבין תקיפת טילים: האפשרות להתחרט, לעצור או לשנות את התקיפה בשעה שהחימוש כבר נע לעבר מטרתו.

זמן הכנתו של טיל קרקע-קרקע לשיגור הוא קצר מאוד - יחסית לזמן הדרוש כדי להכין מבנה מטוסים ואת צוותיהם לגיחה ארוכה (בהנחה שמדובר במטרה חדשה, ולא נעשתה הכנה מראש לתקיפתה - הנחה מחמירה לטובת הטילים). יחד עם זאת, מערכת הטילים המוצעת פועלת בסגנון "שגר ושכח", כלומר לא ניתן לשלוט בטיל בשעה שהוא נע לעבר המטרה.

שתי משפחות הטילים המוזכרות במאמר נבדלות זו מזו, בין השאר, בזמן המעוף אל המטרה. בעוד שזמן המעוף של טיל שיוט ארוך יחסית (ואינו שונה מהותית מזה של מטוס), זמן המעוף של טיל בליסטי קצר יותר, אך עומד גם הוא על כמה דקות. בין רגע השיגור לרגע הפגיעה מפריד אפוא פרק זמן לא מבוטל, שבו עושה הטיל את דרכו לעבר יעדו. שני דברים עקרוניים יכולים לקרות בזמן הזה ולמנוע פגיעה אפקטיבית: הדבר הראשון הוא שיבוש מערכת ההנחיה של הטיל (ככל שהמעוף ארוך יותר, מאמצי השיבוש יהיו יותר אפקטיביים). כיום חוסמי GPS הם טכנולוגיה מוכרת המשמשת להגנה על מטרות נבחרות. הדבר השני הוא שינוי במצב המטרה -

כיום אין לגיטימציה בעולם לניהול מלחמה בדרך שתגרום לנפגעים אזרחיים רבים. זאת הסיבה שישנן מדינות שמקימות מתקני תשתית רגישים ושנויים במחלוקת בתוך יישובים או סמוך להם. בדרך הזאת הן מעריכות שתוענך למתקנים האלה חסיונות.

**ישנה אמת מידה מהותית
וחשובה המבדילה בין
הפצצה אווירית לבין
תקיפת טילים: האפשרות
להתחרט, לעצור או לשנות
את התקיפה בשעה
שהחימוש כבר נע לעבר
מטרתו**

כפי שמציין חבר הכנסת במאמרו, החימוש על סוגיו השונים הפך למדויק, ובעשור האחרון אף לאוטונומי, אולם ודאות הפגיעה המדויקת וה"נקייה" אינה זהה בכל האמצעים. מערכת ה-GPS תומכת בניווט מדויק אל המטרה, אבל טועה שטייניץ כשהוא קובע כי "אחת היא לו לטיל המודרני מונחה ה-GPS אם שוגר מהאוויר, מהיבשה או מהים". ישנה אמת מידה מהותית וחשובה המבדילה בין

במאמרו "טילים, רבותיי, טילים!" ("מערכות" 403-404, דצמבר 2005) סוקר ד"ר יובל שטייניץ את ההתפתחויות הטכנולוגיות מימי מלחמת העולם השנייה ועד היום ומשווה בין התקדמות האמל"ח המוטס - הפלטפורמה והחימוש - אל מול התקדמות הטילים (שגם הם, למעשה, פלטפורמה נושאת חימוש). שני האמצעים נמדדים במאמר לפי יכולתם להביא "חימוש למטרה" ביחס טוב יותר של עלות/תועלת. לאור ההתפתחויות הטכנולוגיות ברבע המאה האחרונה - כך טוען המחבר - ניכר יתרון הטיל על פני המטוס בביצוע משימה הזאת. ברצוני להרחיב את הדיון ולצרף שיקולים נוספים שהם רלוונטיים לבעיה ולפתרונותיה.

אופי הלחימה ובעיקר שיטת ההפצצות האוויריות במלחמת העולם השנייה אינם תואמים את אופיה של הלחימה הקונוונציונלית כיום. בעוד שבעת ההיא שני המחנות שיגרו אלפי מטוסים בכל שבוע כדי להפציץ את זה - ובכלל זה ערים

מפקד נף ביחידת
הנדסה בחיל אוויר

בהתאם למציאות שנגלית לעיניו. וישנו היבט נוסף המחייב התייחסות – העלות. במאמר מוזכר שמחיר המטוס הגיע עד כדי פי אלף מזה של הטיל המביא (לכאורה) לאותה פגיעה במטרה. בהקשר הזה אל לנו להתבלבל: המטוס רחוק מלהיות כלי חד-פעמי לפגיעה במטרה בודדת דוגמת טיל ששוגר למטרה. מטוס הקרב הוא פלטפורמה בעלת רמת שרידות גבוהה שמיועדת לפעול במשך כל זמן הלחימה: לבצע מספר רב של גיחות ולשאת חימוש רב ומגוון אל מטרות שונות. המטוס הוא פלטפורמה ורסטילית שיכולה לבצע מגוון רחב של משימות, וייעודה רחב הרבה יותר מייעודה של "משאית אווירית". השוואת עלות הפלטפורמה לעלות 1,000 טילים אינה נכונה כלל, שכן המטוס עשוי "להחזיר את ההשקעה" באמצעות ביצוע מספר דומה של גיחות – מה גם שביכולתו לפגוע בכמה מטרות בו זמנית בגיחה בודדת! אשר לעלויות הנוספות – עלות החימוש האווירי ירדה משמעותית בעשור האחרון, ואת המגמה הזאת מוביל

בתדריכיו של גנרל שוורצקופף ממלחמת המפרץ הראשונה. באחד מהם נראה נשק מונחה בדרכו לפגיעה בגשר – מטרת תשתית. שניות ספורות לפני זמן הפגיעה

המטוס רחוק מלהיות כלי חד-פעמי לפגיעה במטרה בודדת דוגמת טיל ששוגר למטרה

המתוכנן נראה רכב טנדר תמים חוצה את הגשר, ואז הייתה למפעיל הנשק האפשרות לעדכן את נקודת הפגיעה בהתחשב בנתון החדש. מקרים דומים מוכרים מלחימת חיל האוויר בלבנון, ולהערכת נתקל בהם חיל האוויר באופן שוטף גם בעת הלחימה הנוכחית. המטוס הוא אומנם בסך הכול "משאית אווירית" הנושאת את החימוש אל אזור המטרה, אולם בניגוד לטיל הבליסטי, המטוס גם מביא אל אזור המטרה את הטייס שיכול להפעיל שיקול דעת ולקבל החלטות

למשל כניסת בלתי מעורבים לאזור המטרה ולטווח ההיפגעות. מרגע ששוגר טיל הקרקע-קרקע, ההחלטה כבר אינה בשליטת המשגר. כך, גם אם במהלך מעופו של הטיל נכנסים ילדים לאזור המטרה, אין למשגר אפשרות להתערב במהלך המעוף של החימוש. טעות כזאת עלולה כמובן לפגוע מהותית בהצלחת התקיפה, שכן המפולת המדינית שתרחש בעקבותיה תאפיל על כל הישג צבאי שיושג.

לעומת זאת, כשמדובר במטוס, נשמרת ההחלטה אצל מבצע התקיפה – הטייס – עד סמוך למועד הפגיעה במטרה. עד מתי יכול הטייס להתחרט – זה תלוי במערכת הנשק שבשימוש ובשיטת ההנחיה. מאחר שהטייס מתקרב בדרך כלל למטרה, הוא יכול לוודא עוד לפני שיגור החימוש אם המטרה נקייה מבלתי מעורבים, אם אין חסימות GPS בסביבה, אם החימוש תקין וכו'. גם לאחר השיגור עדיין יכול הטייס לבטל את תוצאותיו עד סמוך מאוד לפגיעה. כדי להמחיש את הסוגיה די להיזכר

מטוס F-16 נושא פצצת JDAM

עלות החימוש האווירי ירדה משמעותית בעשור האחרון, ואת המגמה הזאת מוביל חימוש ה-JDAM האמריקני

אסטרטגית של מדינת אויב מרוחקת – הכור הגרעיני בעיראק. בפועל בוצעה ההפצצה באמצעות שמונה מטוסי F-16 – מהמתקדמים שהיו במטוסי החיל (ובמקביל ליוו אותם שישה מטוסי F-15 כדי לתת להם הגנה אווירית). החימוש שהוטל על המטרה היה "טיפש" ולא "חכם": 16 פצצות במשקל טון כל אחת הוטלו בכוונון ידני של טייסים בכירים ומיומנים. בעת ההטלה ראה כל אחד מהטייסים את המטרה בעיניו והטיל את החימוש בצלילה, כך שזמן המעוף של החימוש היה פחות מחצי דקה. למרות הסיכון שבתקיפה הארוכה הזאת חזרו כל מטוסינו בשלום, ומרביתם טסים עדיין בשורות החיל (לפני כמה שנים אף זכו בסימון מיוחד). אחדים מהם אף הפילו מטוסים סוריים במלחמת שלום הגליל לאחר מכן וביצעו גיחות מבצעיות רבות נוספות.

על-פי מקורות זרים יש בידי ישראל יכולת לתקוף מטרות באמצעות טק"ק. אם תיאלץ ממשלת ישראל לקבל היום, רבע מאה לאחר תקיפת הכור בעיראק, החלטה דומה, מה יהיה האמל"ח הנבחר? האם לא יהיה זה שוב המטוס הוותיק והיקר?

צריכה לכלול אמצעי תצפית ושליטה מתאימים כדי לשלוט טוב יותר באיכות התקיפה וכדי לבקר את איכות הפגיעות – בין השאר באמצעות אספקת מידע שוטף (חוזי ועוד) למקבל החלטה על התקיפה. מערכת כזאת תהיה כמובן מורכבת יותר ויקרה יותר ממערך הטיילים המוצע לכאורה במאמר של ד"ר שטייניץ. בימים שבהם מערכת הביטחון כולה נענית לאתגר הקיצוצים בעלויות,

אם תיאלץ ממשלת ישראל לקבל היום, רבע מאה לאחר תקיפת הכור בעיראק, החלטה דומה, מה יהיה האמל"ח הנבחר? האם לא יהיה זה שוב המטוס הוותיק והיקר?

קריטריון כגון "עלות השמדתה היעילה של מטרה" צריך אכן להימדד גם הוא אל מול החלופות הקיימות.

זה המקום לציין שהשנה מלאו 25 שנה למבצע "אופרה": ביוני 1981 החליטה ממשלת ישראל לתקוף תשתית

חימוש ה-JDAM האמריקני. כיום החימוש הזה זול פי 20 ויותר ממחיר הטיל המוזכר במאמר. לפיכך בהיבט של אומדן העלויות יש לבחון מערכתית ולא נקודתית את היחס עלות/תועלת. לעומת זאת ייתכן מאוד שהערכת מרכיב העלות של המטוס לוקה בחסר: בעוד שמחירו ההתחלתי אינו בהכרח 100 מיליון דולר (מטוס "סופה" עלה פחות מחצי מהסכום הזה בעסקה האחרונה), הרי שיש להביא בחשבון את אימון הצוותים ואת שעות הטיסה הרבות שנדרשות כדי לשמר את יכולתו של חיל האוויר לתקוף מטרות. (הטיל, לעומת זאת, אינו זקוק לאימון לפני שיגורו למטרה). העלות המחושבת צריכה להתייחס באופן כולל ל"מערכת השמדת המטרות" – על מרכיביה הרבים – הן כשמדובר במטוסים והן כשמדובר בטיילים.

סיכום

למרות כל האמור לעיל יש מקום לבחון שיטות חדשות ויעילות יותר לתקיפת מטרות. יש לבחון גישות מערכתיות לבעיה, אשר יתנו מענה לכלל האפשרויות. בעידן הלוחמה הרשתית עוסקים צבאות וחילות אוויר רבים במציאת דרכים לקיצור הזמן שבין גילוי מטרה לתקיפתה המדויקת והבלעדית (דהיינו שרק היא תיפגע). מערכת כזאת

קרב גבורה או קרב מוצלח?

ביקורתו על ספרו של אלישיב שמשי "איפה אני נמצא לעזאזל" ("החוקר התברבר בשטח", מערכות 406) עוסק אל"ם משה גבעתי בהשוואה בין זוטות מחקריות לשם הוכחת טענותיו. בכך הוא מחטיא את הסוגיה העיקרית האמורה להטריד חוקר מקצועי: מדוע באמת קרה מה שקרה? אל"ם גבעתי מתעקש להתעלם מהכישלונות הרבים בניהול המערכה על החרמון ומסתפק בכך שהוא מכנה אותו "קרב גבורה" - וכך יוצא שהוא זה החוטא למחקר ההיסטורי ולא שמשי

אל"ם (מיל') יהודה וגמן

הביקורת על ספרו של שמשי ורוח הדברים שניתן ללמוד ממנו מלמדות על מחקר רחב יותר שמטרתו היא, ככל הנראה, להפוך את שרשרת הכשלים המקצועיים הקשורים בניהול שלושת קרבות החרמון - קרב ההגנה ושני קרבות ההתקפה - למורשת קרב הרואית ותולא. זוהי שיטה בדוקה ומוכחת לסיכולה של ביקורת עניינית, שאם תתקיים, אזי ניתן להניח שתביא במלחמה הבאה לצמצום הגורמים שהביאו לכך שקרב החרמון של גולני במלחמת יום הכיפורים מוכר היום יותר בשל היותו קרב גבורה ופחות בשל היותו קרב מוצלח.

אם מטרתו של גבעתי היא להקטין את מספר הנפגעים בקרב הבא של גולני - ואני מניח שזהו חלק ממטרת מחקרו - כדאי שיסיק את המסקנות הכואבות מקרבות החרמון ולא יעסוק במה שנראה, לפחות לאור מאמרו ב"מערכות", כלוליינות מילולית, שתפקידה להטות את לב הקורא מהעובדות הלא נעימות הקשורות בקרבות האלה. אלה ראיות לדיון מקצועי ולא לחוקר שיסביר, למשל, כי המוצב נכבש על-ידי הסורים למרות "קרב הגבורה" שניהלו המגינים, שרובם המכריע כלל לא נפגע בקרב, כמו גם תיאורו את ההתקפה הראשונה שבה

רס"ן ולא סא"ל - או שעת היציאה של הכוח למשימה - 1800 ולא 1900 - כדי להוכיח עד כמה הספר "איפה אני נמצא לעזאזל" כולו הוא כזה "שאינן למפקדי צה"ל מה ללמוד ממנו". לא פחות תמוהה

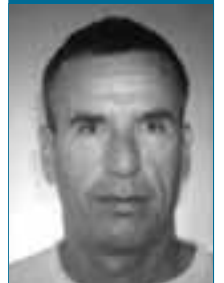
על פי השקפתו של גבעתי אסור לכנות את ההתקפה ההיא "ניסיון נפל", כפי ששמשי מכנה אותה בספרו, גם מכיוון שנהרגו בה 23 לוחמים וגם מכיוון שהיא "כמעט" הצליחה

היא המלצתו שהוצאת "מערכות" תפיץ ספרות העוסקת בקרבות צה"ל רק באישור "האח הגדול" - מחלקת היסטוריה. אילו כך היה מתרחש, לא היה מתפרסם ולו ספר אחד על מלחמת יום הכיפורים, שמחלקת היסטוריה כמעט שמתעקשת שלא לחקור אותה ובוודאי שמצליחה למנוע כל פרסום פומבי עליה מטעמה. לא קראתי את כל מחקרו של גבעתי על קרב החרמון, אך קריאת מאמר

בחוברת "מערכות" האחרונה מתגולל אל"ם (מיל') משה גבעתי על ספרו של אלישיב שמשי "איפה אני נמצא לעזאזל". ביקורתו של גבעתי, שהוא חוקר במחלקת היסטוריה, מתמקדת בעובדות המוצגות אצל שמשי בנוגע לקרב של חטיבת גולני על החרמון במלחמת יום הכיפורים. אקדים ואומר כי אין בכתיבתי כאן משום ביקורת על מפקדי גולני במלחמת יום הכיפורים, וכוונתי כאן להעיר בלבד על דרך המחקר של הקרב, כפי שהיא משתמעת ממאמרו של גבעתי. אין עוררין על כך שמפקדי גולני עשו מעל ומעבר במסגרת מה שניתן היה ומה שידעו לעשות אותם המפקדים באותה המלחמה, והדברים ידועים ונכונים גם בנוגע לשאר המפקדים של אותה המלחמה.

תמהני מדוע דווקא בעת הזאת נדרש גבעתי לביקורת כה חריפה על ספר שיצא לאור לפני חמש שנים. עוד יותר מוזר לטעמי השימוש שהוא עושה בפרטים שהם במקרה הזה שוליים לחלוטין, כמו, למשל, דרגתו של מג"ד 51

מדריך צבאי בכיר במחלקת ההדרכה במז"י

אם מטרתו של גבעתי היא להקטין את מספר הנפגעים בקרב הבא של גולני כדאי שיסיק את המסקנות הכואבות מקרבות החרמון ולא יעסוק במה שנראה, לפחות לאור מאמרו ב"מערכות", כלוליינות מילולית, שתפקידה להטות את לב הקורא מהעובדות הלא נעימות הקשורות בקרבות האלה

שיכול היה לחסוך מעצמו ומיחידותיו חלק ניכר מהעמימות ומחוסר השליטה שהתרחשו בפועל בשני הקרבות. הדבר נכון לבעיות שצצו בתחום הניווט וההתמצאות, לכשלים בהפעלת הארטילריה, לסוגיית החזרה על כיוון ההתקפה – שהוכח כי הוא כושל כבר בהתקפה הראשונה – לתפקודם של המפח"ט ושל החפ"ק ולעוד שלל עניינים

שספג הכוח ומידת ההקרבה של החיילים בקרב די בהם כדי לקזז את עובדת הכישלון של אותו הכוח ושל מפקדיו בביצוע משימתם באותו הקרב. כאמור, לא קראתי את כל מחקרו של גבעתי, אך אני מקווה שהוא חקר לעומק גם את הסיבות לכך שבשני הקרבות על החרמון היה למח"ט גולני ולמטהו די זמן – שלא נוצל – לביצוע נוהל קרב ראוי,

"כמעט" הצליח הכוח לכבוש, שוב ב"קרב גבורה", את המוצב, אבל "למרבה הצער" נבלם על-ידי הסורים. למען הסר ספק – על פי השקפתו של גבעתי אסור לכנות את ההתקפה היא "ניסיון נפל", כפי ששמי מכנה אותה בספרו, גם מכיוון שנהרגו בה 23 לוחמים וגם מכיוון שהיא "כמעט" הצליחה! משמע, לפנינו תפיסה צבאית חדשנית שעל פיה מספר ההרוגים

כוח גולני על החרמון

חוקר קרב החרמון צריך לעסוק בעיקר: מדוע נכשל שם צה"ל שוב ושוב, במקום לפתוח בוויכוח קנטרני ונוקדני בדבר השעה המדויקת שבה הגיע הכוח ל"עיקול הטנק" - 0100 לפי גבעתי או 0200 לפי שמשי

הלך המערכת המרכזי שיש ללמוד מאותו הקרב.

על ההתקפה הראשונה, שהתבצעה ב-8 באוקטובר, כתב גבעתי שהיא התבצעה "ללא מידע מודיעיני, ללא סיוע אווירי וללא סיוע ארטילרי". האם במחקרו המקיף הוא שואל את השאלה המתבקשת מכך: מדוע יצא כך הכוח להתקפה? מכל מקום במאמר הביקורת שלו הנוגע לספרו של שמשי הוא נמנע מלעסוק בכך ומעדיף, משום מה, לעבור היישר לתיאורי הקרב והגבורה שנדרשה ללוחמים - גבורה שככל הנראה הם היו זקוקים לה גם כדי לפצות בכך על מחדלי ההכנות הלקויות, שבהן הוא נמנע מלעסוק, לפחות במאמר הנידון.

אם בהתקפה הראשונה ניתן היה לתרץ, בקושי, את הבעיות בנוהל הקרב ובניהולו בנסיבות של פרוץ המלחמה, הרי שהנסיבות האלה לא היו תקפות בהתקפה השנייה של גולני על ההר, שהתרחשה שבועיים לאחר מכן. ניתוח של אותה ההתקפה מלמד כי כמעט כל הכשלים של זו הראשונה, כולל נוהל הקרב השטחי וכיוון ההתקפה הקטלני, חזרו בה כאילו לא הופק וולו לקח אחד. גם על כך ראוי היה לשאול "מדוע" במקום לפתוח בוויכוח קנטרני ונוקדני בדבר השעה המדויקת שבה הגיע הכוח ל"עיקול הטנק" - 0100 לפי גבעתי או 0200 לפי שמשי.

גבעתי כתב, ובצדק, כי "חקר קרבות הוא עניין רציני". אלא ש"רציני" משמעו, לטעמי, מחקר שבו הפרטים הרבים הם רק מסד הנתונים לשלב הבא והחשוב הרבה יותר במחקר, שהוא הסקת המסקנות והפקת הלקחים לעתיד לאור התשובות לשאלות בנוגע לסיבות האמיתיות למה שהתרחש. העברת קרב מסוים לקטגוריית הגבורה בלבד, כפי שאני חושש שאכן התרחש במקרה הזה ולאור מאמרו של גבעתי, אינה הופכת אותו למוצלח והיא גם משבשת לחלוטין את היכולת להפיק ממנו מסקנות מקצועיות ראויות.

לאחר שהמח"ט הפסיק אותה קודם לכן, אך היא חודשה ברגע שקצין האג"ם של החטיבה קיבל את הפיקוד על הקרב עקב פציעתם של המח"ט ושל מג"ד 51.

המענה של גבעתי לסוגיית התפקוד הבעייתי של גולני בקרב השני בנוגע ליחסי הגומלין עם החטיבה השכנה הוא

**מחקר "רציני" משמעו,
לטעמי, מחקר שבו
הפרטים הרבים הם רק
מסד הנתונים לשלב הבא
והחשוב הרבה יותר
במחקר, שהוא הסקת
המסקנות והפקת הלקחים
לעתיד לאור התשובות
לשאלות בנוגע לסיבות
האמיתיות למה שהתרחש**

רק בהשוואת הסד"כ ביניהן. הוא אינו מזכיר - לפחות לא במאמר הביקורת שלו - במילה אחת את פרשת האי-תיאום בין שתי החטיבות, שהיא, לטעמי לפחות,

מקצועיים נוספים, הראויים למחקר מקצועי, שהוא תנאי להפקת לקחים אמיתיים.

בהקשר המערכתי של מבצע "קינור" יש לתת את הדעת לעובדה (שאינה מוזכרת במאמר, ואני מקווה שהמחקר מטעם מחלקת היסטוריה עוסק בכך) ששתי החטיבות - גולני (מוקטנת מאוד) ו-317 (2 גדודי צנחנים במילואים) פעלו באותה גזרה פיקודית במשימות נפרדות, אך ללא תיאום וללא מטרה משותפת לשתיהן. אילו נעשה תיאום כזה, הוא עשוי היה לקצר מאוד את הקרב כולו ולחסוך נפגעים רבים. החפ"ק של רמ"ט פצ"ן, שעמד בראש המבצע הדו-חטיבתי לא השכיל ליצור מראש תיאום וסיוע הדדי בין החטיבות, מה שאיפשר לסורים לבלום במחיר כבד את גולני במשך חמש שעות תמימות, כאשר באותו הזמן נמצאו שני גדודי צנחנים ללא כל מעש לא הרחק מהשטח השולט על אותם הסורים.

רק באור יום מלא ולאחר שגדוד 51 הוכחד כמעט כולו על גבעה 2072, החל החפ"ק הפיקודי לקדם את הצנחנים שמצפון ולהניע גם את העתודה לכיוון גזרת גולני. אלא שהמהלך הזה נעשה לאחר שהאויב כבר נשבר עקב ההפגזה הכבדה והמדויקת שחזרה לרדת עליו,

כישלון הוא כישלון גם אם הוא רצוף מעשי גבורה

הטעויות השוליות שחושף אל"ם (מיל) משה גבעתי בספרו של אלישיב שמשי "איפה אני נמצא לעזאזל" אינן פוגמות במסקנה המרכזית של הספר. יתר על כן, מסקנתו של גבעתי כי מחלקת היסטוריה צריכה לאשר כל מחקר המתפרסם במערכות היא מקוממת ומסוכנת

סא"ל (מיל) ד"ר עמיקם צור

אומרים שקנאת סופרים תרבה חוכמה. אילו היה אל"ם (מיל) משה גבעתי טורח רק להעמיד דברים על דיוקם – הלילה היה חשוך ולא בהיר, הגדוד הגיע ל"עיקול הטנק" בשעה 1:00 ולא בשעה 2:00, וכו' – הייתי מברך על המאמר, כי גם לדעתי חשוב לדייק בפרטים.

הבעיה היא שאל"ם גבעתי מרחיק לכת הרבה יותר. שני דברים הרגיזו אותי מאוד במאמרו. האחד: הוא מטיל ספק בכל מה שכתוב בספרו של אלישיב שמשי על סמך אי-דיוקים שהוא (גבעתי) מצא באחד הפרקים בספר. לדעתי מדובר באי-דיוקים בפרטים שוליים, שאינם פוגמים מהותית במסקנות שאליהם מגיע אלישיב שמשי. בחלק מהמקרים לא מדובר באי-דיוקים עובדתיים, אלא בהערכות שבהן המחלוקת היא לגיטימית, ואני נוטה בחלקן לתמוך דווקא בדעתו של שמשי. הדבר השני שהרגיז אותי אפילו יותר הוא נטייתו של אל"ם גבעתי להיות "שומר החומה של האיגוד המקצועי". את

עיני צדו א מ י ר ו ת מקוממות כגון "טוב תעשה הו צ א ת 'מערכות' אם תפרסם ספרים העו ס ק י ם בהיסטוריה הצבאית של מדינת ישראל רק לאחר שיעברו ביקורת

קצין תותחנים

במחלקת ההיסטוריה של צה"ל, או "הפרק... רצוף בשגיאות כה רבות, עד כי כל מסקנותיו הן חסרות ערך, ואין למפקדי צה"ל מה ללמוד מהן". האומנם? דומה שמכל ההיסטוריה של צה"ל בחר המחבר, שהוא חוקר במחלקה להיסטוריה של צה"ל, להתעלם דווקא מן ההיסטוריה של מחלקת ההיסטוריה. המחלקה הזאת "ישבה" על מחקר של מלחמת יום הכיפורים ונמנעה מלפרסמו במשך 30 שנה בגלל לחצים פוליטיים

דומה שמכל ההיסטוריה של צה"ל בחר המחבר, שהוא חוקר במחלקה להיסטוריה של צה"ל, להתעלם דווקא מן ההיסטוריה של מחלקת ההיסטוריה

כאלה ואחרים. אז הם יקבעו להוצאת "מערכות" מה לפרסם ומה לא? זאת ועוד. על סמך מה קובע המחבר המלומד מהם החומרים שלמפקדי צה"ל יש או אין מה ללמוד מהם? לעניות דעתי ניתן ללמוד גם מחומרים לא מדויקים ואפילו לא מדויקים בעליל. הספרים "מלחמה ושלום" של טולסטוי ו"חרבת חזעה" של ס' יזהר, למשל, הם יצירות ספרותיות, שאינן מתיימרות לדיוק היסטורי, ואף על פי כן יש לאיש הצבא

הרבה מה ללמוד מהן. ועכשיו לרשימה הארוכה והטרחנית של אל"ם גבעתי. משום מה בחר גבעתי לסדר אותה לפי סדר ההופעה בספר, במקום לפי סדר החשיבות. התוצאה היא שהקורא עובר על "אי-דיוק" אחרי "אי-דיוק" (כביכול), המחבר מוסיף אי אלה פרטים שאולי נכונים אך אינם רלוונטיים לענייננו, ובכולם מסקנתו של הקורא היא: זה לא פוגם בתזה הבסיסית של אלישיב שמשי. הרעיון המרכזי של אלישיב שמשי הוא שהתבררויות של מפקדים בשטח מקשות על ביצוע המשימה וגורמות לפעמים לכישלון המשימה. מה זה חשוב לעניין הזה אם הגדוד הגיע ל"עיקול הטנק" בשעה 1:00 או 2:00? הרי אין מחלוקת בין שמשי לגבעתי על כך שאחת הפלוגות התבררה, ואי-יכולתה של הפלוגה הזאת להשתתף בקרב ברגעים המכריעים הפריעה מאוד לסיכויי ההצלחה של הגדוד.

נוסף על כך יוצא גבעתי חוצץ נגד קביעתו של שמשי שהיה ב-8 באוקטובר 1973 "ניסיון נפל לכבוש את החרמון" וטוען שלא היה זה ניסיון נפל, כי הכוח לחם באומץ רב וגרם אבדות לסורים. So what! מטרתה של חטיבת גולני ב-8 באוקטובר 1973 הייתה לכבוש את מוצב החרמון, ואת זה היא לא ביצעה. גם אם היו שם מעשי גבורה כאלה או אחרים – הדבר אינו משנה את העובדה שהמשימה לא בוצעה, ומהבחינה הזאת זה אכן היה זה ניסיון נפל לכבוש את מוצב החרמון.

מקצוע הצליפה בצבא המודרני

צליפה אינה רק נשק הטרדה, כפי שרבים טועים לחשוב, אלא יכולה להיות נשק הכרעה. לרשות הצלפים עומדות כיום מערכות צליפה מודרניות, שרמת הדיוק שלהן מדהימה. המאמר סוקר את החשובות שבהן

אלכסנדר זוכמן

הכרעה. הפינים הפעילו צלפים רבים, ואלה לא רק הסבו אבדות כבדות לצבא הסובייטי, אלא ממש בלמו אותו. הצלפים הפינים התמקדו בראש ובראשונה במפקדים הסובייטיים, בצוותים שהפעילו מערכות נשק שונות ובנהגים והצלחו לזרוע פחד ומהומה בקרב יחידות הצבא האדום. אבדות הצבא האדום כתוצאה מאש הצלפים הפינים היו כה גבוהות, עד כי בשלבים מסוימים של המלחמה נראה היה שפינלנד הקטנה מצליחה לגבור על ברית המועצות האדירה.

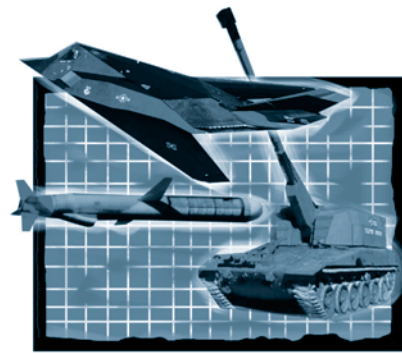
הצלף הוא בראש ובראשונה אינדיווידואליסטי. לאחר שהוא מסיים את הכשרתו המפרכת והמושכת הוא נדרש לפעול רוב הזמן לבדו, כשהוא עצמאי לחלוטין. בשל עצמאותו הוא נקלע לא אחת לעימותים עם מפקד המסגרת שאליה הוא שייך באופן פורמלי – לרוב יחידת חי"ר. הסיבה לכך היא שמפקדי החי"ר לא מבינים במקרים רבים את אופיה של עבודת הצלף וזועמים על כך שהוא מקבל החלטות רבות באופן עצמאי. במקביל מפתח לא פעם הצלף רגשות זעם כלפי מפקדיו, משום שאלה אינם מכירים את מקצועו, ולכן גם אינם מסוגלים לנצל כראוי את כישוריו ולהטיל עליו משימות משמעותיות. נוסף על כך, כשהצלף שייך למסגרת חי"ר רגילה, נפגעת מיומנותו, שכן מפקדי החי"ר הרגילים אינם יודעים כיצד לאמנו. ישנם צבאות שבהם עמדו על הבעייתיות הזאת שבשילוב צלפים

שלא זו תמונת המצב. מקצוע הצליפה המודרני בא לעולם עם הופעתו של הרובה מחורק הקנה, שהעניק לקליע טווח ודיוק שלא היו לו קודם לכן. עם התפתחות האופטיקה היה זה רק הגיוני לשלב בין מערכות יורות למערכות אופטיות. הרובה בעל הכוונת האופטית איפשר למעשה לחיילים לחזור לשיטות הפעולה של קשתי רובין הוד: לירות בדיוק רב לטווחים ארוכים מתוך

**מקצוע הצליפה המודרני
בא לעולם עם הופעתו של
הרובה מחורק הקנה,
שהעניק לקליע טווח ודיוק
שלא היו לו קודם לכן**

עמדות מוסוות. שיטת הפעולה הזאת הבטיחה גרימת נזק ניכר לאויב, בעוד שהיורה נותר בלתי נראה, בלתי מושג ולכן גם כמעט בלתי פגיע. זה היה הבסיס למקצוע הצליפה המודרני.

במלחמת העולם הראשונה הפעילו כל הצבאות צלפים, אך היו רחוקים מלנצל את מלוא הפוטנציאל הגלום במקצוע הצבאי הזה. קו פרשת המים היה מלחמת ברית המועצות – פינלנד ב-1939. במלחמה הזאת הופעלו בפעם הראשונה הצלפים לא רק לשם הטרדה אלא כנשק

טכנולוגיה בארץ ובעולם

תחילה מעט היסטוריה. צלף נקרא באנגלית Sniper. במקור היו ה-Snipers ציידים שצדו ציפורי ביצות הנקראות Snipes. מאחר שהפגיעה בציפורים האלה הצריכה מיומנות ירי רבה, הרי שהמילה Snipers התגלגלה במשך הזמן מציידים של ציפורי Snipes לצלפים – אנשים היורים בדיוק רב למטרותיהם מהמארב.

בימי הביניים נחשבה הצליפה לבזויה, ועסקו בה רק שודדים. אלה היו תופסים מחסה מאחורי מסתור כלשהו וצלפים בקורבנותיהם במפתיע באמצעות חץ וקשת. האבירים, לעומת זאת, היו נפגשים בקרב גלוי, שולחים זה לזה אזהרה לפני הקרב וגם היו מברכים בחן את יריביהם – מה שכמובן לא הפריע להם לאחר מכן להרוג זה את זה ללא שמץ של היסוס.

שיטות הלחימה, כלי הנשק ואף האתיקה של הלחימה השתנו מאז לבלי הכר. קוד ההתנהגות של האבירים כבר חלף מזמן מהעולם, וכיום מושג הדגש על חשאיות הפעולה, על דיוק, על מהירות ועל יעילות מקסימלית תוך ניצול מיטבי של כוח האדם ושל הציוד. בעולם המלחמה המודרני רווי ההייטק והתחכום ירדה לכאורה קרנו של החייל הרגלי החמוש ברובה, אך המציאות מלמדת אותנו

חאמן צלפים

צלף מוכן לפעולה בסרבל צלפים

ישנם צבאות שבהם עמדו על הבעייתיות שבשילוב צלפים בודדים ביחידות חי"ר רגילות ויצרו לצלפים שתי מסגרות נפרדות: מסגרות לימות שגרה ומסגרות לזמן לחימה

בודדים ביחידות חי"ר רגילות ויצרו לצלפים שתי מסגרות נפרדות: מסגרות לימות שגרה ומסגרות לזמן לחימה. וכך נעשה הדבר: באותם הצבאות מקימים יחידות מיוחדות של צלפים (כיתות, מחלקות, פלוגות של צלפים) שהמפקדים שלהן הם בעצמם צלפים. בעייתות שגרה משרתים הצלפים במסגרות האלה, מתאמנים ויוצאים מהן לקורסים. שם גם זוכים כלי הנשק המיוחדים שלהם לטיפול מקצועי. ברגע שיש פעילות מבצעית כלשהי, נשלחים הצלפים מהיחידות האלה – בודדים או בקבוצות – למסגרות חי"ר רגילות ומשרתים תחת פיקודם של מפקדי המסגרות האלה. השיטה הזאת של הפרדה בין המסגרות לאימונים לבין המסגרות לפעילות מבצעית נכונה לדעתי בעבור כל מקצועות הלחימה המיוחדים – למשל סיירים – ולא רק בעבור הצלפים. ההפרדה הזאת מביטיחה הכשרה מקצועית ברמה הגבוהה ביותר ושמירה על כשירות מרבית לכל אורך השירות של בעל המקצוע.

השמירה על רמה מקצועית גבוהה ועל כשירות היא קריטית לצלפים, שכן תחום הצליפה מתפתח בשנים האחרונות בקצב מואץ. ההתקדמות הבולטת ביותר היא בתחום המזעור של אמצעי העזר לצלפים. מאז שהחלו לייצר את מד הטווח, את מד הרוח האוניברסלי ואת מחשב הירי במכשיר אחד ממוזער שיכול להיכנס לכיס החולצה, קיבל מקצוע הצליפה אופי של ירי ארטיילרי. במילים אחרות: הצלף עורך חישוב מפורט ומדויק של כל הפרמטרים של הירי על-פי נתונים אובייקטיביים (קריאות המכשיר). כתוצאה מכך עלתה עוד יותר מידת הדיוק של הירי והגיעה למעשה למקסימום האפשרי.

במקביל למזעור אמצעי העזר לצלפים התחולל תהליך הפוך בתחום רובי הצלפים: אלה החלו להיות מיוצרים בקטרים הולכים וגדלים, שכן רובי הצלפים הסטנדרטיים הפסיקו "לספק את הסחורה" – במיוחד בכל הנוגע לטווחי הירי הנדרשים. כיום יש רובי צלפים בקוטר 0.5 אינץ' (חצי אינץ' השווה ל-12.7 מ"מ) ואף בקוטר של 20 מ"מ. יתר על כן, הוחל בפיתוח ובייצור של תחמושת חדשה המיועדת רק לרובי צלפים – בניגוד

למה שהיה מקובל עד כה: שימוש בתחמושת צבאית סטנדרטית לאחר שעברה לכל היותר שיפורים והתאמות לצורכי הצליפה. ועוד התפתחות חשובה התרחשה

השמירה על רמה מקצועית גבוהה ועל כשירות היא קריטית לצלפים, שכן תחום הצליפה מתפתח בשנים האחרונות בקצב מואץ

בתחום הנשק לצלפים: תם העידן שבו מספקים לצלפים רובים סטנדרטיים מתוך ייצור סדרתי, שכל ההבדל בינם לבין רובי חי"ר רגילים הוא בכוונות המותקנות

עליהם. רובי הצלפים של היום מתוכננים כיום אך ורק לצורכי הצליפה, ובייצורם מיושמות הטכנולוגיות החדשות ביותר. מערכת צליפה מודרנית ממוחשבת יכולה לאפשר כיום פגיעה במטרה זעירה (0.1 מ"מ) ממרחק של עד 3,000 מטר. אולם תוצאות כאלה ניתן להשיג רק בתנאי שבצבא יש מומחים המסוגלים לתפעל מערכת כזאת.

בגלל הציוד הנוסף הרב שנושא איתו הצלף הפכה עבודתו למסובכת הרבה יותר. נוסף על תפעול כל הציוד הזה הוא צריך לבצע את כל פעולותיו השגרתיות הרגילות: להתמקם במהירות בעמדה, לעבד בתוך שניות ספורות את המידע הנכנס ולקבל החלטה נכונה. כיום כבר לא יכול בן אדם אחד לבצע כראוי את כל המשימות האלה, ולכן החלו הצלפים לפעול בזוגות: לכל צלף מתלווה עוזר

הצלף הוא בראש ובראשונה אינדיווידואליסט. לאחר שהוא מסיים את הכשרתו המפרכת והממושכת הוא נדרש לפעול רוב הזמן לבדו, כשהוא עצמאי לחלוטין

הזאת כדי לעורר חשיבה מיוחדת בנוגע לאופן שבו יש לחמש את חטיבת החרמון. חשוב לזכור שתפקידו של הצלף הוא הרבה יותר מאשר להרוג חיילי אויב. עליו לפגוע בראש ובראשונה במפקדים ובכך לפגוע בארגון ובתפקוד של יחידות האויב ולזרוע בקרבן דמורליזציה.

חשיבותו של מקצוע הצליפה עלתה במיוחד בשנים האחרונות בשל הצורך לנהל מלחמה נגד הטרור – במקרים רבים בתוך אזורים המאוכלסים בצפיפות. הטרוריסטים פועלים בתוך אזורים מיושבים גם כדי להיטמע בתוך האוכלוסייה וגם כדי לגרום לכך שתגובות הצבא יפגעו באוכלוסייה חפה מפשע. בדרך הזאת מצליחים הטרוריסטים להבאיש את ריחה של המדינה שנגדה הם פועלים. לכן במלחמה מהסוג הזה יכולה ירייה מדויקת של צלף להיות התרופה הטובה ביותר.

כדי להגיע להבנה עמוקה יותר של מקצוע הצליפה המודרני יש מקום לסקירה קצרה של מערכות הצליפה

לכך היא הקרבות בהרי הקווקז במלחמת העולם השנייה: במסגרת מבצע "אדלווייס" לכיבוש הקווקז הפעילו הגרמנים רובאי הרים מובחרים שהיו חמושים ברובי MP-40. אלה ספגו אבדות כבדות מאוד במעברי ההרים הבלתי

חשיבותו של מקצוע הצליפה עלתה במיוחד בשנים האחרונות בשל הצורך לנהל מלחמה נגד הטרור

מיוערים, שם צלפו בהם צלפים של הצבא האדום שהיו חמושים ברובי צלפים מסוג Mosin-Nagan. הרובים האלה היו מדויקים יותר ובעלי טווח גדול יותר מאשר הרובים שבהם צוידו רובאי ההרים הגרמנים. ללחימה של הצלפים הסובייטים בהרי הקווקז יש חלק גדול בבלימת המאמץ הגרמני להגיע לשדות הנפט של באקו. הבאתי את הדוגמה

מתאם, שתפקידו לצפות, לתת חיפוי ובעיקר לחשב את כל הפרמטרים של הירי. הצמד יכול להיות מורכב גם משני צלפים. במקרה כזה ממלא כל אחד מהם, לפי התור, את תפקיד העוזר המתאם. במקרה הצורך אפשר גם לפרוס רשת צלפים. במקרה כזה עשרות העמדות של הצלפים נמצאות תחת הפיקוד והשליטה של מרכז תצפית ותיאום יחיד. השיטה הזאת ננקטת בדרך כלל כאשר יש צורך להגן על גבולות ארוכים או על קווי אספקה.

ראוי לציין כי ישנן יחידות שבהן הצלפים הם הכוח העיקרי. מדובר בעיקר ביחידות אלפיניסטיות. זוהי זירה אידיאלית להפעלת צלפים. מצד אחד תנאי השטח קשים, יש אפשרויות מוגבלות בלבד לתמרון, ואין אפשרות להפעיל ציוד כבד או נשק כבד, ומצד שני קיימים מרחבים המאפשרים שדה ראייה מצוין. בתנאים כאלה לא יכול כוח חי"ר להחזיק זמן רב מעמד, אם הוא מצויד רק בנשק סטנדרטי של חי"ר: תת־מקלעים ורובי סער. אחת ההוכחות הטובות ביותר

במקרה הצורך אפשר לפרוס רשת צלפים. במקרה כזה עשרות העמדות של הצלפים נמצאות תחת הפיקוד והשליטה של מרכז תצפית ותיאום יחיד

העיקריות שנמצאות בשימוש מבצעי בצבאות המרכזיים בעולם, שבהם זוכה מקצוע הצליפה לתשומת לב מיוחדת.

ארצות-הברית

M24

ב-1985 החליט צבא היבשה האמריקני להצטייד ברובה צלפים חדש במקום ה-M21 (הבנוי על בסיס ה-M14 הוותיק). עוד בטרם נבחרה המערכת החדשה היא זכתה לשם SWS – ראשי תיבות של Sniper Weapon System. היצרניות התבקשו להציע אבות טיפוס, ולשלב הגמר עלו שני רובים – האחד של חברת "רמינגטון" והאחר של חברת "שטייר". במבחנים השיג הרובה של "רמינגטון" את התוצאות הטובות ביותר מבחינת מקבץ הפגיעות, והצבא הזמין משלוח ראשון של 500 רובים.

הרובה של "רמינגטון" – M24 – נטען בחמישה כדורים. יש לו בריח דמוי בורג, והקוטר שלו הוא 7.62 מ"מ. הרובה מיועד לפגוע במטרות בטווחים של עד 800 מטר.

המהירות ההתחלתית של הקליע הנורה מהרובה היא קרוב ל-800 מטרים בשנייה. אורך הרובה 105 סנטימטרים, ומשקלו 6.78 ק"ג. המשקל כולל את הרובה, את הכוונת האופטית לאור יום מסוג M3A מתוצרת חברת "לאופולד", חצובה, מחסנית מלאה ורצועה.

בצבא ארצות-הברית ישנה שבעות רצון רבה מאמינותו של ה-M24, אך במשאל שנעשה בקרב המשתמשים ברובה הזה הועלתה בעיה טכנית אחת: הצורך להחליף קנים לאחר ירי רב. חברת "רמינגטון" נותנת אחריות לדיוק הקנה של ה-M24 עד לירי של 10,000 כדורים.

M40A1(A2)

הרובה M40A1 נמצא בשימוש מבצעי ביחידות המרינס כבר יותר מ-20 שנה. הוא פותח על בסיס ה-M40. ההיסטוריה שלו מתחילה בדצמבר 1965, בעיצומה של מלחמת וייטנאם, כשמפקדת המרינס בוורג'יניה בחנה כמה רובים מסחריים וכוונות אופטיות כדי שיהיו תחליף לרובה

ה"וינצ'סטר" M70 Unert, שהיה באותה העת בשימוש של צלפי המרינס בווייטנאם. נבחנו חמישה דגמים של רובים (מכל דגם נבחנו שני רובים באמצעות תחמושת 7.62 מ"מ של נאט"ו). ואלה הם הדגמים שנבחנו:

- Winchester M70
- Hamington & Richardson Ultra Rifle
- Remington 700ADL
- Remington 600BDL
- Custom Remington 700/40x

בסיום הבדיקות נבחר הרובה של חברת "רמינגטון" מדגם 700. לרובה הזה יש כוונת אופטית מדגם Redfield Accu-Range 3-9x. כל רובה מהדגם הזה יוצר בעבודת יד קפדנית. בין 1966 ל-1971 סיפקה חברת "רמינגטון" למרינס בסך הכול 995 רובים מהדגם הזה. החל מסוף 1976 הוחל בביצועה של תוכנית שדרוג לרובי ה-M40. כל הרובים מהדגם הזה הוחזרו מווייטנאם ועברו שיפוץ יסודי שכלל החלפה של הקנים.

גרמניה

ב-1990 החל ייצור סדרתי של ה-MSG90 H&K. הרובה הזה פותח בהתאם לדרישות שהוגדרו בעבור ה-M24 של צבא ארה"ב. אך ה-MSG90 לא השתתף במרכז בעבור הרובה M24 משום שלא עמד בדרישה שניתן יהיה בעתיד להסב אותו כך שניתן יהיה לירות בו כדורי "רוצ'סטר משולב".

הבסיס ל-MSG90 הוא הרובה PSGI (Precision Scharfschutzen Gewehr) שנחשב לבעל יכולות ביצוע גבוהות מאוד. את ה-PSGI פיתחה חברת H&K בתחילת שנות ה-70 בהתאם לדרישות המחמירות ביותר של השירות המערב-גרמני ללוחמה בטרור (GSG9) שהוקם באותה העת. בעת ש-H&K תיכננה את ה-PSGI היא ייצרה ושיווקה את הרובה מהדור הקודם – GSSG1, שהיה בשימוש מבצעי בצבא גרמניה. ה-GSSG1 סופק ליחידות הצבא הסדירות, ורובאי הצבא השתמשו בו כדי לפגוע במטרות נבחרות עד לטווח של 600 מטר. הטווח הזה עלה באופן משמעותי על טווח הירי האפקטיבי של רובי הסער G3, שהיו אז הנשק התקני של חיל הרגלים הגרמני.

התפיסה שהנחתה את מפתחי ה-GSSG1 – לפתח רובה צלפים על בסיס רובה תקני – הייתה גם נר לרגליהם של מפתחי ה-M21 וה-M14 האמריקניים. תוכנית הפיתוח של ה-SG1 שאפה להגביר את הדיוק של ה-G3 ולאפשר ייצור של רובה צלפים על בסיס הרובה הזה. בעבור ה-G3SG1 פותחו במיוחד קת חדשה בעלת לחי מתכווננת וכוונת אופטית הניתנת להחלפה. תכונתו המעניינת ביותר של ה-G3SG1 היא מנגנון ההדק הניתן לכוונון, ואשר יכול לאפשר ירי אוטומטי. רובי הצלפים המאפשרים לשנות את מצב הירי הם נדירים ביותר ולמעשה כמעט שאינם קיימים במחסני החימוש של שום צבא בעולם. ה-G3SG1 נמצא עד היום בשימוש מבצעי בצבא גרמניה.

למרות כל מעלותיו לא עמד ה-G3SG1, שבו חומש חיל הרגלים הגרמני, ברמות הדיוק שנדרשו מהצלפים האמריקניים. דיוקו של ה-G3SG1 לא איפשר ירי מדויק בטווחים של מעל 600

מטר, ולכן לא התאים לניהול מבצעים נגד טרור ולשחרור חטופים. במבצעים האלה נעשה שימוש ברובה G3G9. ביצועיו של הרובה הזה תאמו את הלקחים שהופקו מהניסיון הכושל של הצלפים הגרמנים ב-1972 בשדה התעופה של מינכן לחסל את הטרוריסטים הפלסטינים ולחלץ את בני הערובה הישראלים – כולם חברי המשלחת האולימפית של ישראל. הדרישות מה-G3G9 היו דיוק שיאפשר להשיג כמה מטרות עד לטווח של 600 מטר.

אפילו היום נחשב ה-PSGI בעיני רבים מהמומחים למדויק (וליקר) ביותר מבין כל הרובים האוטומטיים למחצה המיוצרים בייצור סדרתי. תכנון מחדש של הרובה הזה הניב את ה-MSG90 שנועד לשמש צלפים בצבא הפועלים לבדם או במסגרת יחידות חי"ר.

שימוש יעיל בצלפים בעת לחימה בדגש על לחימה בשטחים עירוניים ונגד טרור עשוי לחסוך מחד בחיי לוחמים ומאידך לגרום אבדות רבות וליצור בלבול ופחד בקרב היריב

MSG90 מול PSGI

השיפור הניכר ביותר ברובה החדש הוא משקלו המופחת: 6.27 ק"ג במקום 7.95 ק"ג של ה-PSGI – שיפור של 21%. הפחתת המשקל הושגה באמצעות הקטנת ממדי הרובה ושימוש בחומרים קלים יותר.

השימוש בתושבת הניתנת להסרה מהירה, אשר פותחה בעבור משפחת המקלעים HK21/32 ואשר כבר הוכיחה את עצמה להתקנת הכוונת האופטית, היה שינוי מועיל ביותר. המשתמש ב-PSGI לא יכול היה לעשות שימוש בשום כוונת אופטית אחרת מלבד זו של Hensoldt, המאפשרת לבצע כוונות לירי בכיוון ישיר בטווחים החל מ-10 מטרים. למרות מעלותיה היו לכוונת Hensoldt גם כמה חסרונות חמורים, ובהם אמינות

נמוכה, מחיר גבוה ותקופות שיפוץ ארוכות מדי. נוסף על כך, המצבר הייחודי של הכוונת נזקק לטעינה מספק כוח לא סטנדרטי. אחת מתכונותיו המועילות ביותר של ה-MSG90 היא מערכת התקנה ייחודית של הכוונת.

את הכוונת ניתן להסיר או להרכיב בתוך כמה שניות. האיפוס נשמר במקרים האלה ב-100%. הדבר הומחש בהצלחה רבה בעבור כל טווחי הירי. במו עיני ראיתי איך מדריכי צליפה של המרינס פגעו פגיעה כפולה במטרה הראשית בטווח של 600 מטר בפחות משתי שניות לאחר שהסירו והרכיבו את הכוונת כמה פעמים.

חייבים גם לציין את מנגנון הירי הייחודי של ה-PSGI, המבטיח פעולה אמינה גם בתנאים קשים מאוד. מנגנון זה מותקן ב-MSG90. אף שהמנגנון הזה אינו כולל אפשרויות כוונות, הוא מאפשר להשיג תוצאות ירי מצוינות ובה בעת להבטיח אמינות גבוהה: גם אם הרובה נמצא במצב טעון ולא נצור, הוא לא יפלוט כדור במקרה שייפול מגובה של שני מטרים. מידה כזאת של בטיחות חשובה ביותר כדי להבטיח פעולה תקינה במצבים שבהם הרובה עומד בטלטולים קשים ובחבטות – דבר שמאוד ייתכן בזמן פעולה בתנאי שדה. גם לאחר שמשקלו הוקטן, ובוצעו בו כל שאר השינויים, במיוחד בגרסת ה-A1, שומר ה-MSG90 על דיוק גבוה ועל התכונות הארגונומיות של האב-טיפוס שלו ה-PSGI.

פינלנד

בתחילת שנת 2000 החלה חברת SAKO הפינית לייצר גרסה חדשה של הרובה TRG בעל הקליבר Lapua (338LM (Magnum והוא קיבל את השם TRG-42. הוא פותח בהתאם לדרישות של צבא פינלנד וכתוצאה מכך הוא מותאם הרבה פחות לירי ספורטיבי.

המבנה של ה-TRG-42

למבנה הבסיסי של ה-TRG-42 יש מהמשותף עם המודל שקדם לו: TRG-41 – אך יחד עם זאת קיימים כמה הבדלים ניכרים. מבנה קבוצת הבריה, שעבר שינוי כדי לספק הקשחה מרבית, כולל דפנות עבות ומשטחים קטנים לדחיפת הכדור

הצליפה

הצליפה

אלכס אלירז

סיכום

שימוש יעיל בצלפים בעת לחימה בדגש על לחימה בשטחים עירוניים ונגד טרור עשוי לחסוך מחד בחיי לוחמים ומאידיך לגרום אבדות רבות וליצור בלבול ופחד בקרב היריב.

במהלך ההיסטוריה הוכח שנשק הצליפה הוא יעיל ביותר ולראיה מלחמתה של פינלנד בצבא רוסיה ב-1939 ומלחמת צ'צ'ניה, שבתחילתה ספגו הרוסים אבדות כבדות בעיקר מצלפים צ'צ'נים.

במהלך האינתיפאדה האחרונה עשו הפלסטינים שימוש רב בצלפים. למשל זכור במיוחד האירוע במחסום עין עריק (פברואר 2002), שבו הרג צלף פלסטיני שישה חיילי צה"ל וארבעה אזרחים ולאחר מכן נמלט ללא פגע. זכור גם

האירוע שבו הרגו צלפי חיזבאללה שני חיילים שטיפסו על אנטנה כדי לתקנה (יולי 2004).

ניתוח שעשיתי לקרב תל-פחר ברמת-הגולן ב-1967 העלה שאילו הפעיל צה"ל צלפים הוא היה יכול לחסוך לעצמו הרבה מאוד אבדות.

בבואנו לבחור את רובה הצלפים האולטימטיבי לטווחים של עד 800 מטרים אני ממליץ על ה-M24 ("רמינגטון" 700) שהוכיח כי הוא נשק אמין, קל לתפעול, זול ועומד בקריטריונים של נאט"ו. נוסף על כך מדובר בנשק שהופעל בהצלחה רבה בכמה מלחמות.

מהמחסנית לקנה ולחילוץ התרמיל. למסילת הבריוח צורה של משולש ונעילת בריח השונה מזו המוכרת לנו מרובים אחרים.

ה-TRG-42 מצויד בסתרשף יעיל. המבנה שלו שונה במידה ניכרת מהגרסה שבה מצויד ה-TRG-41. הסתרשף העשוי מפלדה כולל שישה נקבים, המטים את זרם הגזים בזווית מסוימת כלפי כיוון הירי. חלקו התחתון של הסתרשף הוא רצוף ושלם כדי לצמצם עד למינימום את האפשרות של חשיפת עמדת הירי על-ידי אבק שיתרום מהקרקע. מבנה הרובה נוח מאוד והוא יציב מאוד.

רוסיה "דרגונב"

רובה צלפים נוסף הוא ה"דרגונב" (SVD) מתוצרת רוסיה. להלן יתרונותיו וחסרונותיו של הרובה הזה.

חסרונות ה"דרגונב"

1. מקבץ יחסית פחות טוב מרובים מערביים אחרים.
2. קנה דק וסובל מהתחממות יתר בירי אינטנסיבי ועלול להתעוות במקרה שיספוג מכות מקריות.
3. היותו נשק אוטומטי גורמת למידת דיוק נמוכה יותר מאשר לרובה בעל טעינה ידנית.
4. מנגנון הירי אינו מאפשר לבצע כיוונים של מאמץ המופעל על ההדק. לא ניתן להתאים את אורך הקת או את גובה חלקה האחורי.
5. ל-SVD אין כן הצבה – עובדה היוצרת בעיות במקרים של ירי בשכיבה.

יתרונות ה-SVD

1. רובה אמין מאוד ולא "מפונק".
2. ניתן להשתמש באחד מכדורי הרובים הצבאיים בעלי העוצמה הגבוהה ביותר.
3. עושה שימוש מוצלח בכל סוגי הכדורים 7.62.
4. איזון טוב יותר והיצמדות טובה לכתף.
5. כוונת אופטית שלמרות חסרונותיה (זום קטן מדי, הגוף בהיר מדי) עמדה במבחני הזמן ובכמה מלחמות והוכיחה את אמינותה ואת חוזקה.

